5492

მესამე წიგნი

თფილისი

დუბელირის (გ. წერეთლის ⁊ ამხ.) სტამბა

1871

ეროვნული ბიბლიოთეკა

Дозволено цензурою. Тифлисъ, 30 Марта, 1871

3-7 გმ 1

მესამე წიგნის შინაარსი

«კრებულის» დანიშნულებაზე.
მოთხრობა—რაზე მოუვიდა ჩხუბი ივან ივანიჩს ივან ნიკიფორიჩთან (დასასრული).
«ჩემო მკვლელო! ვიცი, ვიცი...» (ლექსი ***-სა)
გლეხ-კაცების ომები გერმანიაში (თხზ. ბორნესი, თარგმ. ნ. ანტონოვისა).
ღეინედამ (ლექსი ***—სა).
საზრდო და იმისი მნიშვნელობა სხეულისა და საზოგადოების ცხოვრებაში.
[redacted]
საზოგადო საქმეები — ახალგაზრდობის აღზრდა (ნ. სკანდელისა).
კრიტიკა და იმის მნიშვნელობა ლიტერატურაში (ნ. სკანდელისა).

დამატება

გულივერის მოგზაურობა (ნათარ.. ნ. სკანდელისა).

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

«კრებულის» დანიშნულებაზე

«კრებული» დღეის იქით ჟურნალათ გამოიცემა. ეს ცვლილება მარტო იმას კი არ ნიშნავს, რომ «კრებულის» წიგნები დანიშნულ ვადაზე გამოვლენ, თვეში ერთხელ, და უწინდელს მის შინაარსს ახალი ნაწილები — «მიმოხილვა,» «კრიტიკა» და სხვ. დაემატება. არა. ჟურნალი, სხვა რამითაც განირჩევა სხვა და სხვა სტატიების კრებისგან. ხეირიან ლიტერატურაში ჟურნალის სახელი ისეთ გამოცემას ეძლევა, რომელსაც თავისი საკუთარი სული უდგია, თავისი დამდგარი აზრი აქვს, და რომელიც ყოველი თავისი სტატიით, თითოეული სტრიქონით და სიტყვით ნიადაგ თავის დანიშნულ მიზანს მისდევს. ამას ეძახიან ჟურნალის «მიმართულებას,» მის დროშას, და ჩვენი «კრებული» დარწმუნებულია, რომ ხელ-ცარიელი არ გამოდის ლიტერატურულ ასპარაზზე, რომ იმას თავისი საკუთარი მიმართულება და დროშა გამოაქვს.

როგორც ყოველი კაცის მოქმედების და მიმართულების ასახსნელათ უმთავრესი საგანი — მისი მიზანია, ისე ჟურნალის ხასიათის გამოსაკვლევლათ მისი მიზნის გაცნობაა საჭირო. როცა ჩვენ გაცნობილი გვაქვს ვისიმე მიზანი და ის საშუალებები, ის გზა, რომლითაც ის თავის მიზნისკენ მიმართვას აპირებს, ჩვენ სრული სჯა შეგვიძლიან შევადგინოთ ამ პირის მიმართულებაზე და მოქმედებაზე. და რადგანაც ჟურნალის საქმეც ამნაირივეა, და მისი შრომა მით უფრო ადვილდება, რაც უფრო უკეთ და სრულათ გაცნობილი აქვს მკითხველს მისი მიმართულება, ჩვენ აქვე უნდა გამოვთქვათ მისი მიზანი, საშუალებები და მოქმედების გზა.

«კრებულს» ისვე მიზანი აქვს, როგორიც უნდა ჰქონდეს თავის სიცოცხლეში ყოველ პატიოსან და ხეირიან კაცს, ესე იგი თავისი საზოგადოების ბედნიერება. როგორც ყოველ გონიერ კაცს, ამნაირ ბედნიერებათ მთელი საზოგადოებისთვის «კრებულს» ის მიაჩნია, რომ ყოველ კერძო პირს, საზოგადოების წევრს, მისი სხეულის და გონების ძალა რაც შეიძლება უფრო სრულათ გაეხსნას და ცხოვრებაში ამ ძალას რაც შეიძლება უფრო სრული დაკმაყოფილება მიეცეს.

ამნაირი ბედნიერება ის მიზანია, რომელსაც მისდევს

მთელი კაცობრიობა. მაგრამ იმის მიღწევას ქვეყანაზე ბევრი რამ უშლიდა და ეხლაც უშლის. ყველაზე უმთავრესი დაბრკოლება, რომელიც ნიადაგ ხვდებოდა და ხვდება კიდევ ამ მიზანს, ის საზოგადო აზრია, ვითომ ამ ბედნიერების მიღწევა თვითონ კაცს და კაცობრიობას კი არ შეუძლია, — ამ სიკეთეს ის ზეგარდმო უნდა მოელოდეს; ვითომ კაცის უბედობა საბრალო დედამიწაზე თვითონ კაცის აგებულების ანა და გარემო ბუნების საქმეა, ვითომ კერძო პირს, ან კერძო პირების კრებას არა შეუძლიათ რა ამ უბედურების დასათურგვნელათ და ბედნიერების მისაღწევლათ. «ასე უნებებია ბედს, ფიქრობენ საზოგადოთ ამ საგანზე, მაშ დავემორჩილოთ მის წმინდა განგებას.»

უეჭველია, რომ კაცის უბედობაში ბრალი კაცის სხეულსაც ადევს და გარემო ბუნებასაც. მაგრამ ამაზე უფრო უეჭველი ისიც არის, რომ ეს სენები ნიადაგ და შეუცვლელ ბუნების კანონებს მონებენ, და ამ კანონების გამოკვლევით, მითი გონიერათ ხმარებით კაცს, როგორც თავისი საკუთარი სხეულის, აგრეთვე გარემო ბუნების გაუმჯობესობა და თავისთვის სასარგებლოთ ხმარება შეუძლია. ამაზე კიდევ უფრო უეჭველი ისიც არის, რომ კაცის უბედობის ბრალი ადევს, კაცის სხეულს და ბუნებას გარდა, კაცის უმეცრებას და იმ გარემოებას, რომ კაცს ვერ

მოუხერხებია ისეთ ნაირათ გაემართა თავისი სიცოც-ხლე და საქმეები, რომ მასი საკუდარი და გარშემო-მყოფი ბუნების მოთხოვნილებებს ბუნებითი დაკმაყო-ფილება მიეღოთ.

მოვიყვანოთ მაგალითი. ცხოვრებს, ვთქვათ, ხალ-ხი ნოტიო, ჭუჭყო ადგილში, მდაბალ სამეგრე-ლოში, ვთქვათ, რიონის პირათ. ის უძლური, ხნეუ-ლი და ღარიბია, შეძლებით და გონებით. რასაკვირ-ველია, ამ გარემოებაში, ბრალი კაცის აგებულებას და სამეგრელოს ბუნებას ადევსთ, რადგანაც კაცის აგებუ-ლება მშრალ, ნოყიერ ჰავას, კარგ მიწა-წყალს და სა-ზრდოს თხოულობს, ურომლოთაც იმას სეირიანათ გა-ძლება არ შეუძლია; სამეგრელოს ბუნება კი არ აძლევს კაცს ამ ნაირ ჰავას, მიწა-წყალს და საზრ-დოს, და ამის გამო, რაკი კაცის ბუნების მოთხოვ-ნილება იქ სეირიანათ ვერ კმაყოფილდება, კაცი უბე-დურ, უძლურ მდგომარეობაშია. ქვეყანაზე ასი და ათასი მაგალითი რომ არ ყოფილიყო სწორეთ მაგ-ნაირივე მდგომარეობაში მყოფ ხალხებისა, ვინ გაბე-დავდა ხმის ამოღებას და იმ პირების წინააღმდეგო-ბას, რომელნიც ხმა მაღლა დარწმუნებით ამტკიცებ-დენ, რომ «ეს ღვთის ნებააო, ღმერთს ასე გაუჩე-ნია და ჩვენ აბა რა ხელი გვაქვსთ მის ნებას ვე-წინააღმდეგოთო!» ან ვინ გაბედავდა სხვა პირების წი-

ნაალმდეგობას, იმ პირობისას, რომელნიც ძველი სწავლით და ცოდნით დაიარაღებული გამოდიან და ამბობენ: «ეს ბუნების კანონია. კაცის აგებულება და ბუნება დამნაშავეა სამეგრელოს მცხოვრებლების სისუსტეში. ჩვენ, უძლურ ჭიებს, აბა რა ნაირათ შეგვეძლება ბუნების საუკუნო კანონების შეცვლა და გასწორება?»

მაგრამ, ასი და ათასი მაგალითი მოხდა ქვეყანაზე იმის, რომ ხალხი, რომელიც ნოტიო, ჭუნჭყოიან ადგილებში იდგა და მრავალი საუკუნოების განმავლობაში უძლური, ავათმყოფი და ღარიბი იყო, თავისი საკუთარი მოხერხებით და შრომით გამოვიდა ამ უბედურ მდგომარეობიდგან და ეხლა მშვენიერათ სცხოვრობს. ამ სასწაულ-მოქმედებაში არც ზეგარდამო მოვლინება გარეულა, არც ბუნების კანონების შეცვლა. მოხდა ეს ცვლილება მარტო იმისგამო, რომ კაცმა გაიგო, რა იყო უბედობის ნამდვილი მიზეზი, გაიგო, რა ბუნების კანონების ძალით ხდება ეს უბედობა და რა კანონების ძალას შეუძლია მისი მოსპობა. და როცა გაიგეს, რომ გონიერათ გაკეთებულ თხრილებს ნოტიო ადგილებში წყლის დაწრეტა შეიძლიათ, რაკი გაიგეს, რომ დაწრეტილ ჭუნჭყოენზე მშვენიერი მოსავალი მოიყვანება, რომ ტყეების გონიერათ გამოკაფვა ჰაერს მოძრაობას და მაშასადამე სიწმინდეს მისცემს,—უძლური ხალხი გა-

დარჩა თავის უბედობას, ძალუნ, მდიდარ ხალხათ გადიქცა. წვრილმან მაგალითებს თავს დავანებებთ, მოვიხსენიოთ მარტო ღოლლანდია, რომელიც სწორეთ ამ გზით ეღირსა თავის ეხლანდელ მდგომარეობას.

ევროპაში, ამერიკაში, აფრიკაში, ერთი სიტყვით ყოველგან, ძლიერ ბევრი მაგალითები ყოფილა, რომ სრულიად უწყლო, უმცენარო, უსეირო მიწა-მინდვრები, თვალ-გადუწვდენლები, ცარიელი სილით სავსენი, კაცის ხელ ქვეშ მშვენიერ ბაღათ გადაქცეულიყვნენ, ჩინებული წყაროებით, ტყეებით და შავი მიწით ავსებულიყვნენ და ზედ ქალაქები და მთელი სეხელმწიფოები გამართულიყვნენ, სიმდიდრით და ბედნიერებით სავსენი. თავი დავანებოთ, კიდევ, წვრილმან მაგალითებს, და მოვიხსენიოთ ჩრდილოეთ ამერიკაში მორმონების ადგილი, მლაშე ტბაზე, რომელზედაც ამ ორმოცი წლის წინ ფრინველიც არ მოიძებნებოდა, და რომელზედაც დღეს მდიდარი და ძლიერი ხალხი ცხოვრობს, მშვენიერათ გამართულ ქალაქებში, საუცხოოთ დამარაგებულ და შემუშავებულ მიწაზე.

ეს მაგალითები საკმაოთ გვიმტკიცებენ, რომ კაცის ბედზე ძლიერ დიდი გავლენა აქვს თვითონ კაცს, ისეთი გავლენა აქვს, რომ იმას შეუძლია მთელი მხა-

რუსი შეცვლა, მისი ბუნებითი მდგომარეობის გადასხვაფერება და თავის სასარგებლოთ მოწყობა.

თუ კაცს და მის გონებას ამსიდიდე გავლენა აქვს თვითონ ბუნების გადასხვაფერებაზე, თუ კაცის ტვინის და შრომას შეუძლია ბუნების კანონების გამოკვლევით და მათი გონიერათ ხმარებით თვითონ ბუნების ხასიათის შეცვლა, რაღა თქმა უნდა, რომ წვრილმანეობაში იმას მეტის მეტი გავლენა უნდა ჰქონდეს სხვა და სხვა დაბრკოლებაებზე, რომლებიც იმას ცხოვრებას უმწარებენ და ბედნიერებას აშორებენ. მართლაც, რაგინდ დაბრკოლება აიღო კაცის ცხოვრებაში, ყველა, თითქმის, ისეთ ნაირი იქნება, რომ კაცის გონებას და შრომას მათი დათრგვნა და მოგერება შეუძლია ან შეეძლება. ავიღოთ მაგალითად, ჟამი. უწინდელ დროს ეს სენი რომელიმე მხარეს რომ ეწვეოდა, მას შემდეგ მხარე თითქმის მოსრესილი დარჩებოდა: ხალხი გაილეწებოდა, და ვინც დარჩებოდა, იმას საზრდო აღარ ექნებოდა, რადგანც ჟამიანობას ხვნა-თესვა სწყდებოდა. და ორმოცი, ხან ასი წელიწადი სჭიროდა ხალხს წლის გასამართავათ, ჟამის კვალის ამოსასოცველათ. ვის არ ახსოვს, ჩვენში, მაგალითად იმერეთში, რა საშინელი კვალი დასტოვა ჟამიანობამ ამ საუკუნის დასაწყისში, და რა გავლენა ჰქონდა ამოწყვეტილ ხალხზე, ჟამს შემდეგ,

საზარელ შიმშილს, როცა დედა ერთ [illegible] მჭადის-თვის შვილს ყიდდა და ადამიანი ადამიანის ხორცს ხელს კიდებდა? ვინ არ იცის, ჩვენში, რომ იმ დროს ხალხი ათასობით გაწყდა და ათასობით ტყვეთ გაიყიდა, დამონავდა, რომ იმ დროს ჩვენი ქვეყანა წელმოწყვეტილი, დაკლული იყო, და მასშემდეგ დიდხანს კიდევ გაჭირვებას სწევდა? განათლებულ ქვეყნებში კი ჟამმა და ამ გვარმა სენებმა დიდიხანია რაც თავისი საზარელი ხასიათი დაკარგეს, და უბრალო ავათმყოფობათ გადაიქცნენ, რომელიც თან და თან უფრო სუსტად და სუსტად ეპყრობა ხალხს, და მალე სრულიადაც გაქრება სწავლის და სეირიანი ცხოვრების წინ.

აი ამ ნაირ სენებზედ ყველაზე უფრო ნათლად აღმოჩნდა, თუ რა და რა ნაირი გავლენა შეუძლია იქონიოს კაცმა ბუნების მავნებელ ძალებზე. შენიშნულია, რომ ეს სენები, და საზოგადოთ ავათმყოფობა, უფრო ადვილათ იჯაბნებს და ხოცავს მდაბიო ხალხს და იმ პირებს, რომელთაც შეძლება არა აქვთ სეირიანი და გონიერი ცხოვრებით მათი ბუნების მოთხოვნილება დააკმაყოფილონ, ესე იგი, რომელნიც ცუდ სადგომებში სცხოვრებენ, ცუდად ტანს იცმენ, ცუდი საზრდოთი თავს ირჩენენ და გადაჭარბებულ ჯაფაში არიან. შენიშნულია, კიდევ, რომ ამ სენებს

ყველაზე უფრო კარგათ იგერებს, წამალი [illegible], ან ექიმის დახმარება, არა, — ხეირიანი და გონიერი ცხოვრება, საზრდო. და ის ხალხი, რომელიც უფრო კარგათ სჭამს და სვამს, კარგათ ცხოვრობს, უფრო ნაკლებათ იჩაგრება სხვა და სხვა სენების დროს. ამ ნაირათვე იქცევა ხოლერა, რომელმაც ამ უკანასკნელ დროში თავისი საშინელი ძალა დაკარგა, და ეხლა ის იჩენს ხოლმე თავის დამღუპველ გავლენას, იჯაბნებს მარტო ღარიბ, გაჭირვებულ ხალხს, რომელიც ცუდად იკვებს თავს და ცუდ, დახშულ ჭაერს სუნთქავს...

როგორც სენი, იმგვარათვე ყოველი სხვა ავათმყოფობაც იდრეკს მუხლს ხეირიანი ცხოვრების წინ. ხურება, ცივება, ყვავილი, წითელა, ხველა, ჭლექი, ერთი სიტყვით თითქმის ყოველ-ნაირი ავათმყოფობა მეტის მეტათ კლებულობს, თითქმის სრულიადაც ქრება იმ ხალხში ან იმ საზოგადოების ნაწილში, რომელსაც ხეირიანი ცხოვრების საშუალება აქვს, და მხოლოდ იმ უბედურ ხალხზე იმარჯვებს და ვარჯიშობს, რომელსაც ჯერ ჯეროვნით თავის მდგომარეობის გაუმჯობესობა ვერ მოუხერხებია, რომ კაცურ მდგომარეობაში კაცურ ცხოვრებას მიეცეს და ბედნიერებას ეღირსოს...

მაშასადამე, გაჭირვება, რომელიც ბუნებასთან

უძლური კაცის დაჩაგვრაში მდგომარეობს, და რომელიც, ყველას აზრით, უმთავრეს დაბრკოლებას შეადგენს კაცობრიობის ბედნიერებისთვის, ეს გაჭირვება, ვამბობთ, ჰქრება თვითონ კაცის შრომის და მოხერხების წინ, ემორჩილება კაცის ტვინს და ხასიათს, რადგანც მისი უმთავრესი საფუძველი — კაცის ცხოვრების უხეირობა, საზრდოს და სადგომის უვარგისობა და ნაკლულოვანება არის. რაღა თქმა უნდა, რომ ამ მიზეზს კაცი ყოველთვის მოერევა.

მართლაც, რაა ცხოვრების მოთხოვნილება? რა სჭირია კაცის ბუნებას ისეთი, რომ თვითონ კაცს მისი შექნა და შოვნა არ შეეძლოს? კაცის ბედნიერებისთვის ჩიტის რძე ან ნატვრის თვალი რომ იყოს საჭირო, ან მარტო ბულბულის ენებიდან დამზადებული საზრდო, ან სხვა, ამნაირათვე ძვირი და უპოვარი საგნები, უეჭველია, კაცს მათი შოვნა გაუძნელდებოდა, არ შეეძლებოდა, და, ამისგამო, მისი მოთხოვნილება დაუკმაყოფილებელი დარჩებოდა, ესე იგი ის სამუდამოთ უბედური იქნებოდა. მაგრამ, აქვს, განა, კაცის ბუნებას ამისთანა მოთხოვნილებაბი? ხანამ სწავლულებს კაცის ბუნება არ გამოეკვლიათ, ხანამ სწავლას არ დაემტკიცებია, რომ საზოგადოთ ყველა კაცების სხეული და არსება ერთ და იმავე კალაპოტზე გამოყვანილი და ყველას ერთი და

იგივე მოთხოვნილება აქვს, უმთავრეს საგნებში, მანამდი დიდი ხმა ჰქონდა იმ პირების აზრს, რომლებიც ამბობდენ, კაცი მუდამ დალაგმული უნდა იყოსო, თორემ მის სურვილს, მის მოთხოვნილებას ბოლო არ ექნებაო. ამ აზრს ის შენიშვნაც ამტკიცებდა, რომ კაცის სურვილი გაუმაძღარათ სჩანდა, პირველ დაკვირვებაზე. მაგრამ, სწავლამ რომ ეს საგანი ხეირიანათ გამოიკვლია, აღმოჩნდა, რომ სურვილსაც და მოთხოვნილებასაც გარდუვალელი სამზღვარი ჰქონია დაწესებული ბუნებისგან. მარტო მშიერი კაცი, მაგალითად, ნატრობს სხვა და სხვა ფერ სასმელ-საჭმელს, და მისი დამშეული ფანტაზია გაუმაძღრათ დაფრინავს ერთ საჭმელიდგან, ერთ სუფრიდან მეორესკენ. მაშინ კაცს მართლა გონია, რომ მის ფანტაზიას და სურვილს სამზღვარი და ბოლო არ დაწესებიათ. მაგრამ, რა სიამოვნებით დასტკბება ეს დამშეული და მშვენიერი ფანტაზიური საჭმელების მოსურნე უბრალო, ხეირიან, ნოყიერ მწვადს, რა ბედნიერებით შესჭამს ის უბრალო პურს, და რა ნაირი შებრალებით გაიხსენებს ის, გამძღარი, თავის ფანტაზიის სურათებს! სადაა მაშინ მისი ფანტაზია? გამოუხატავს ის ერთხელ მაინც, ნაირ-ნაირი სუფრების და საჭმელების სურათს, და მის გულს ზიზღი არ მოერევა, სხვა, მშიერ კაცის მადიან ჭამას რომ დაესწროს? ნოყიერი

საჭმელით გაძღომამ იმას ისეთ რიგათ დაუკმაყოფილა ბუნების მოთხოვნილება — რომელსაც მარტო ნოყიერი საჭმელი სჭიროდა — რომ მარტო მის მადას კი არა, მის სურვილს და ფანტაზიასაც მოუღო ბოლო.

ეს მაგალითი ჩვენ განგებ იმის საჩვენებლათ მოვიყვანეთ, თუ რა უბრალო, წუთიერი მნიშვნელობა აქვს შიმშილით ან ნაკლულევანებით გააკათმყოფებულ «სურვილს.» მოუტანეთ მშიერ კაცს, რომლის ფანტაზია ფერად-ფერად, ნაირ-ნაირ სასმელ-საჭმელს უხატავს, მოუტანეთ ამ კაცს ყოველიფერი, რაც კი მის ფანტაზიას წარმოუდგენია, და დაუდგით წინ სულ ერთიანათ. თუ ბიჭია, გაასაღოს მეათედი, მეასედი მაინც, იმის, რასაც დამშეული შეხაროდა და ნდომულობდა. ის მაშინვე ეცემა ნოყიერ საჭმელს, ხორცს, პურს, ღვინოს, და მარტო იმდენს შეჭამს და შესვამს, რამდენიც მის დამშეულ სტომაქს სჭიროდა; დანარჩენი ხელ-უხლებელი დარჩება, და გამძღარი კაცი შეზიზღებით მოაცილებს თვალს ნანატრ საგნებს, და რა გულის წრფელობით იტყვის: «ამაო ამაოთაო!»

დიდი განსხვავებაა, მაშასადამე, კაცის ბუნების ნამდვილ, რეალურ მოთხოვნილებას და ცრუ, წუთიერი ფანტაზიის სურვილს შუა, როგორც ცხოვ-

რებას და სიზმარს შუა. ამნაირი სურვილი თითქმის
არც არსებობს, ის ავათმყოფი, შეწუხებული ტვინის
და სხეულის ბოდვაა. ნამდვილი, რეალური მოთხოვ-
ნილება კი ისეთ ნაირათ, ისე ერთ გვარათ არსებობს
ყოველი კაცის სხეულში, რომ მისი გამოკვლევა, აწონა,
გასინჯვა შესაძლებელია და კიდეც მოხდენილია. სწა-
ვლულებს გამოუკვლევიათ, რა და რა სჭირია კაცს
ნამდვილათ, რა და რა საჭიროა მისი სხეულის დასაკ-
მაყოფილებლათ. და ეს საჭიროება, პური გარ თუ
ხორცი, ღვინო თუ ჰაერი, შინაურობა თუ სწავლა,
ხეირიანი საზოგადოება თუ გართვა, ყველაფერი ად-
ვილათ საშოვნელია დედა მიწაზე, სწორეთ იმოდენათ,
რამდენიც საჭიროა ყველა კაცებისთვის...

ერთ ხანს სწავლულებს შუა დიდი გავლენა ჰქონ-
და ერთ ახირებულ, მომაკვდინებელ აზრს. კაცობრი-
ობა, ასწავლიდენ ეს სწავლულები, მეტის მეტათ ჩქარა
იზრდება და მრავლდება; ოც და ოთხ, ხუთ წელი-
წადში, ხალხს გაორება შეუძლია, შემდეგ ოც და
ხუთ წელიწადში გაოთხება და სხვ. და სხვ. კაცის
საყოფი საზრდო კი დედამიწაზე უფრო ნაკლებათ,
გვიანათ მატულობსო, ისე რომ კაცობრიობას ძლიერ
მალე საზრდო სრულიათ შემოაკლდებაო. ამ აზრმა
შეაშინა და აღაშფოთა ბევრი სწავლული და ბევრ
კეთილ კაცს დაუბნია გზა და კვალი. მაგრამ ცოტა

ხანს შემდეგ, ამ უკანასკნელ დროში, სწავლამ ეს ფიქრი
სხვა ნაირი აზრის სიმართლე დაამტკიცა. დამტკიც-
და, მაგალითად, რომ ბუნებაში ერთობა სუფევს,
რომ ბუნების ძალა ყოველგან ერთი და იგივეა, რომ
ბუნებაში სხვა და სხვა ნაწილებს შუა სრული დამო-
კიდებულება და თანხმობა არის. როგორც სისზრდა
სრულიად დამოკიდებულია იმ მიწის თვისებაზე, რო-
მელზედაც ამოსულია ხე, როგორც მიწის დაშრობა
და უვარგისობა ხის ზრდას ბოლოს უღებს და
მიწის გაუკეთესება ხეს ხელახლავ ახარებს და ადი-
დებს, სწორედ ეგრეთვე ყოფილა კაცის გამრავლებაც
დედამიწაზე. სტატისტიკამ შენიშნა, მაგალითად,
რომ როცა პური ძვირი ყოფილა ინგლისში და ზო-
გიერთ სხვა ქვეყნებში, იქ ნაკლები ყოფილა ორსუ-
ლობის და დაბადების რიცხვიც. და როცა პური და
საზრდო გაიაფებულა, მაშინ შესაფერათ გამრავლე-
ბულა ახალ დაბადებულებიც. საზრდოს ნაკლულევანებას,
როგორც წინეთ იყო ნათქვამი, მარტო დაბადებაზე
კი არა, სიცოცხლის სიგრძელეზედაც აქვს გა-
ვლენა: რაც უფრო უხვია, რომელიმე ქვეყანაში, სა-
ზრდო და სხვა საჭირო საგნები, მით უფრო დიდ-
ხანს სძლებს ხალხი, მით ნაკლებია მკვდრების რიც-
ხვი, მაშასადამე მით უმრავლესია თვითონ ხალხი...
აქედამ, გვონებთ, ნათლათ სჩანს, რომ კაცობრიობას

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ყოველთვის ქონება იმდენი საჭირო საგნების, რომელნიც მისთვის საჭიროა ცხოვრებაში.

მაგრამ ქონვა და მოხმარება ერთი და იგივე საქმე როდია. შეიძლება რომ საზოგადოთ, რომელიმე ქვეყანაში, საკმაო საზრდო და სიმდიდრე იყოს, და ამ ქვეყნის ხალხი კი შიმშილით კვდებოდეს და გაჭირვებით ცხოვრებდეს, უთავბოლო ან უხეირო გაწყობილების გამო. წარმოვიდგინოთ, მაგალითად, რომ, ახალციხის, მაზრაში ძლიერ ბევრი პური მოდის და ბევრი ხორაგია. ჩვენ ვიცით, რომ ზოგიერთ სხვა ადგილებში, მაგალითად თფილისის მაზრაში, პურიც ნაკლებათ მოსდის და ხორაგიც მცირობს. როცა ზაფხული დგას და ხეირიანი ტაროსი ჩვენ ბუნებურ გზებს ცოტა ოდნათ გასავლელათ ხდის, ახალციხის მაზრიდან პური გადმოაქვთ, და ის საზრდო, რომელიც ახალციხეს მომეტებული იყო და ტყუილად უნდა წამხდარიყო, თფილისში ისეთ პირებზე საღდება, რომელთაც პურის სიძვირე აწუხებდა და ეტყობოდა. მაგრამ წარმოვიდგინოთ, რომ თოვლმა ჩვენში უხეირო გზები და გადუვალი მთები შეკრა, ან წარმოვიდგინოთ, რომ ახალციხის მაზრას სულ არაფერი გზა არა აქვს თფილისელთან მისვლა-მოსვლისათვის. მაშინ, რასაკვირველია, მომეტებული ხორაგი უსარგებლოთ უნდა დალპეს თვითონ ახალციხის

მაზრაში, და თფილისის მაზრის მცხოვრებლებს კი ხორაგის ნაკლულევანება უნდა აწუხებდეს.

წარმოვიდგინოთ, კიდევ, მეორე გარემოება, რომელიც შეუძლებელი არ არის ზოგიერთ ადგილებში. წარმოვიდგინოთ, მაგალითად, რომ რომელიმე მდიდარ, ძლიერ მდიდარ პირს ცოტ ცოტათ უყიდია სხვა და სხვა ნაჩვევ ადგილებში პური, და ერთ ადგილას დაუწყვია სარდაფში, ვთქვათ ისევ თფილისში, ან გორს. რამდენიმე ხნის განმავლობაში ის მხოლოდ ყიდულობს პურს, გიჟურ ფასს აძლევს მის გამყიდველებს, ისე რომ ყველას, ვისაც კი გასაყიდი პური აქვს, იმასთან მიაქვს თავისი საქონელი.—როცა ეს პირი გრძნობს, რომ იმ მაზრაში სხვას აღარავის აქვს ბლომათ გასაყიდი პური, და ხალხს ეს ხორაგი სჭირია, ის თავის სავსე სარდაფს აღებს და თანდათან უფრო და უფრო აძვირებს პურის ფასს, ჰყიდის ერთი ოთხათ და ხუთათ, იქნება ათათაც. უეჭველია, რომ იმ მაზრაში საკმაო პური იქნება, მაზრის ხალხის სარჩენელი, მაგრამ ეს პური ერთი ვაჭრის სარდაფშია დაგროვებული, და მაზრის ხალხი კი უპურობით გაჭირვებული რჩება, სანამ ახალი მოსავალა არ მოუვა, ან მეორე მომსერხებელი და საკმაოთ მდიდარი ვაჭარი პირველს თავს არ დაუვლის და ჩუმად სხვა მაზრიდან იაფათ ნაყიდ პურს არ ჩამოი-

ტანს, და პირველი ვაჭრის ფასზე ერთი ორი მა-რით უფრო იაფათ არ გაასაღებს.

ამ მაგალითებს გარდა, ბევრი სხვაც მოიყვანებოდა, იმ აზრის დასამტკიცებლათ, რომ რომელიმე მხარეს შეუძლია, თავისი საყოფი საზრდო მოდიოდეს, და, სხვა და სხვა მიზეზებს გამო, მაინც დამშეული რჩებოდეს, ან თუ დამშეული არა, საზრდოდაკლებული მაინც. მაგრამ ჩვენ ისევ თავი უნდა დავანებოთ ამ ნაირი მაგალითების მოყვანას — იქნება იმისთვის, რომ ისინი ყველას თვალ წინ აქვს — და ჩვენი აზრის გაგრძელებას უნდა მივუბრუნდეთ.

წინეთ მოყვანილი მაგალითები, რომლითაც ჩვენ ვხსნიდით საზრდოს და სიმდიდრის უვარგისო განაწილებას სხვა და სხვა მაზრებს და პირებს შუა, გვიჩვენებენ, რომ ამ განაწილების მიზეზიც, როგორც სხვა დაბრკოლებაები, კაცს ძალას ქვეშ არიან. უეჭველია, ვგონებთ, რომ გზების გამართვა კაცს თითქმის ყოველგან შეუძლია, თუ მოხერხება, ცოდნა და შეძლება აქვს. პრუსიელებმა ოცდა რვა დღეში მთიან და მდინარებიან ადგილში ოცდა თორმეტი ვერსის რკინის გზა გამართეს, შარშანდელი ომის დროს. ფრანცუზებმა ერთი უშველებელი ტალის მთა გახვრიტეს (მონ-სენი) და შიგ მშვენიერი რკინის გზა გაავლეს, ისე, რომ ტალის ტუნელს რამდენი-

მე ვერსი აქვს სიგრძე, და ზედ [illegible] მყინვარის (ყაზბეგის) ოდენა მთა აწევს. ფოსტის გზები გამართულია მდინარეებზე, მთებში, ორმოებში, წყლის ძირში, სახლების ჭერზე და ქუჩების ქვეშ, ერთი სიტყვით ყოველგან, სადაც კი საჭიროება თხოულობდა.—აგრეთვე მოგონილია სასტიკი სასჯელი პურის და სხვა სორაგულობის შეყიდვისათვის და მერმე ფასის მომატებისათვის. მოგონილია პურის საზოგადო მაღაზიები და ცენტრალური ფულის კრება (ფონდი) უპურობის დროს საზოგადოებისთვის და ხალხისთვის ხელის გასაწყობლად, მოგონილია (როგორც რუსეთში იყო 1868 წ.), საზოგადოების ფულით და ამორჩეული პირების ხელით იაფ ადგილებში პურის ყიდვა და გაჭირვებულებში მიტანა, იქ დამშეულებში დასარიგებლად, სესხათ... ერთი სიტყვით, კაცს შეუძლია თავისი გონებით და შრომით მოიგეროს თავიდგან ის დაბრკოლება, რომელიც წარმოდგება საზრდოს უსარგებლო განაწილებისგან...

მაგრამ, «შეუძლიაო» რომ ვამბობთ, ეს მართლა იმას კი არ ნიშნავს, რომ ყოველს კერძო პირს წამოდგომის და ხელის განძრევის მეტი არა სჭირია რა ამ დაბრკოლებების დასარღვევლად. შეუძლია აქ მარტო იმას ნიშნავს, რომ მცოდნე, შემძლე, გამტან

კაცებს, ერთათ რომ შეიკრიბონ და თავდარიგიანათ საქმეს ხელი მოჰკიდონ, შეუძლიანთ ბოლოს, დიდი ცოდნის და შრომის ფასათ, ამ დაბრკოლებების მოგერება, და დათურგვნა. მაშ ამ საქმეში ცოდნას და შრომას დიდი მნიშვნელობა ჰქონიათ.

რა ნაირი ცოდნა და რა ნაირი შრომა საჭიროა ამ გარემოებაში?

შეჭველია, ვგონებთ, რომ ზემოხსენებულ დაბრკოლებაებს ერთი უმთავრესი და საერთო წყარო აქვთ — კაცის ბრძოლა ბუნებასთან, ბუნების დამჩაგვრელი ძალისგან გათავისუფლების სურვილი, ბუნების სასარგებლო ძალით სარგებლობის ნდომა. მაგრამ, როგორ ებრძვის კაცი ისეთ საგანს ან ძალას, რომელსაც არ იცნობს, რომლის მნიშვნელობა და ხასიათი გამოკვლეული არა აქვს? ბუნებას კი არა, ბავშვს რომ შეებას ბრძოლაში თვალ ახვეული კაცი, ის მაინც დამარცხებული და იქნება დამახინჯებულიც გამოვიდეს. ბრძოლაში პირველი საჭიროება — მოწინააღმდეგის ხასიათის, ძალის, მდგომარეობის და ჩვეულებების გაცნობაა. მაშასადამე კაცისთვის, რომელიც ამ ქვეყანაში ბედნიერებას და ხეირიან ცხოვრებას ეძებს ყველაზე უსაჭიროესი ცოდნა — ბუნების გამოკვლევაა.

არც ერთი ცოდნა არ აძლიერებს კაცის გონებას ისე, როგორც ბუნების ცოდნა. როცა კაცი, ხვა და

სხვა კერძო წვრილმან დაკვირვებაებს შემდეგ, იქამდი მიაღწევს, რომ შეაგროვებს და შეადარებს ერთმანეთ-თან სხვა და სხვა კერძო ცოდნას ბუნების მეცნიერე-ბისას, როცა ის საერთო ანგარიშს უზამს თავის ცოდნას ბუნებაზე და ჯამს გამოიყვანს წვრილმანი ბუნების კანონებიდან, ის ერთ უმთავრეს აზრს დაად-გებს: «ბუნება ერთია, ყოველი მისი მოვლინება ერთ და იმავე უმთავრეს ბუნების კანონს ემონება; კაცის ცხოვრებაც ერთი ამ ნაირი მოვლინებათაგანი არის, რომელიც ყველაფერში ბუნების კანონს მისდევს. ბუნება არც მტერია კაცის, არც მეგობარი, არც სი-კეთე უნდა მისთვის, არც სიავე; ბუნებაში არც ერთი არსება არ მოიპოვება, რომელსაც დანიშნულება ჰქონ-დეს კაცის მოყვრობა ან მტრობა. თვითონ კაცია თავის ბედის გამწყობი: თუ იმან გაიგო ბუნების თვისება, და ამ თვისების შესაფერათ გაიმართა ცხოვრება, ის ბედნიერება იქნება. ხანამ იმას არ მოა-ხერხებს, საბრალო და გაჭირვებულ მდგომარეობას ვერ სცილდება.»

ეს აზრი მეტის მეტათ სასარგებლო და კეთილ-მოქმედია კაცის ცხოვრებისთვის. ცხოვრების სიმძი-მე დიდხანს ჰჩაგრავდა კაცს, დიდხანს აწუხებდა მის გონებას და გულს, ხშირათ გამოითხოვდა იმას სა-ბრძოლველათ, მაგრამ კაცს ერთი აზრი ნიადაგ ხელ-

ფეხს უსხლტდა, ნიადაგ გულ-ხელს აკრეფინებდა: «ეს ბედის საქმეა,» «ასეა ზეგარდმო დაწესებული». ეხლა იმას შეუძლია დარწმუნდეს, რომ ბედის საქმე არა არისრა, არც ზეგარდმო ყოფილა დაწესებული მისი მდგომარეობა. ამ ნაირათ, ბუნების მეცნიერება გულ-ხელ დაკრეფილ კაცს თავისი ფილოსოფიით ამხნევებს, და თავისი წვრილმანი დაკვირვებებით და ცოდნით ხელში ათასნაირ იარაღს აძლევს, ცხოვრების გასაუმჯობესებლათ...

მაგრამ, საკმაოა, განა, გასამარჯვებლათ მოწინააღმდეგეს გაცნობა და სეირიანი იარაღის ხელში ქონვა? ბრძოლაში მეორე ნაირი საჭიროებაც არის: იარაღის ხმარების ცოდნა, და იმ კანონის გაცნობა, რომლითაც უფრო ადვილია მოწინააღმდეგის თავის დავლა, მისი სისუსტით ან დაგვიანებით სარგებლობა. კაცობრიობის ცხოვრებაში, სტრატეგიის და ტაკტიკის მნიშვნელობა პოლიტიკურ-ეკონომიას და ზოგიერთ სხვა მეცნიერებას აქვთ.

წელანდელ მაგალითში, ახალციხეს შესახებ, ჩვენ ვნახეთ, რომ დაბრკოლება გზის უქონლობის მიზეზი იყო. მეორე მაგალითმა გვიჩვენა, რომ დაბრკოლება ერთი ხარბი ვაჭრის ხელში პურის შეგროვების ბრალი იყო. ამ და ბევრ სხვა შემთხვევებში ბუნების მეცნიერებას გარდა, რომელიც სიმდიდრის მოყვანას

და დამზადებას გავსწავლის, საჭიროა მეურნეობის ცოდნა—ის, რომელიც იკვლევს, თუ რა გზით უფრო სასარგებლოთ შეიძლება სხვა და სხვა სიმდიდრის შექნა, ერთი-სიმდიდრის მეორეში გაცვლა, რანაირათ უნდა მოქმედებდეს ამ შემთხვევებში საზოგადოება და მისი წარმომადგენელი მმართებლობა, და რა გაწყობილება გამოსადეგია ამ საქმეებში... ეს საგანი ეკუთვნის «საზოგადოების მეცნიერებას» (*общественная наука*), რომელიც ამ შემთხვევაში «ბუნების მეცნიერებას» ავსებს და თან მის კერძო ნაწილს შეადგენს.

ჩვენ გვაკლია ეს ცოდნა,—ეს ნამეტნავათ რბილათ არის ნათქვამი, უნდა გვეთქვა: «ჩვენ არაფერი გაგვეგება ამ ცოდნისა.»

ჩვენი ქვეყნის უწინდელი ცხოვრება ისეთ რიგათ იყო გაწყობილი, და ისეთ გარემოებებში მდგომარეობდა, რომ ჩვენ ხალხს არც დრო და არც შეძლება ჰქონდა თავის საკუთარ ცხოვრებას დაკვირვებოდა და იმ ნაირათ გაეწყო თავისი მდგომარეობა, როგორაც მის სარგებლობას და სიკეთეს შეეფერებოდა. ყოველ მხრით ჩვენ გვაწუხებდა გარეგანი მტერი: ოსმალო, სპარსი, ლეკი თითქმის ყოველ დღე გვესეოდა თავზე, და ჩვენ ხალხს ნიადაგ მარტო ერთი საზოგადო აზრი და საქმე ჰქონდა—თუ როგორ

დაეფარა თავი ამ შესჯენიდგან, რა გზით დაეცვა თავის ქვეყნის და ოჯახების სიმტკიცე და თავისუფლება. ოღონდ უწყალო და ამგლებელ გარეგან მტერს გადარჩენოდა ჩვენი ხალხი, და შინ რა ბედი დაემართებოდა, რა გაწყობილებაში იქნებოდა, ამას ის აღარ ეძებდა... ყოველ ხალხისთვის ცოტაოდნათ მაინც სასარგებლოა ხანდისხან მეზობელთან და გარეგან მტერთან მისვლა-მოსვლა და შეტაკებაც; მაგრამ ეს სარგებლობა მარტო მაშინ წარმოდგება, როცა რომელიმე შემომგელებული წესით დახავსული ხალხი უკეთ გაწყობილ და სვირიანათ აღზრდილ ხალხს ეყრება. მაშინ ის თავის მეზობლიდგან ახალ წესს და სიკეთეს იღებს, თავის ცხოვრებას აძლიერებს, თვითონ უკეთესდება და ცოტა ხანს შემდეგ გასხლებულ ხალხსათ გამოდის. ამ ნაირი როდი ყოფილა ჩვენი ქვეყნის მდგომარეობა: იმას გარშემო მტერი ერტყა, რომელიც მის შვილებს გარეთ არ უშვებდა განათლების და გამოცდილების მისაღებლათ; მართალი რომ ვსთქვათ არც ჩვენები ეძებდნენ ნამეტნათ ამ განათლებას, ამიტომ რომ არსაიდ მისი სიკეთის მაგალითს არ ხედავდენ. მართლაც, ჩვენი მტრები ყველანი იმნაირივე ველურ და ადამის წლის მდგომარეობაში იყვნენ, როგორც ჩვენ თვითონ. იმათაც ცხოვრების მეცნიერებათ, ხელმძღვანელათ მარტო მამაპაპური ჩვეულება

და აზრები ჰქონდათ; იმათაც ჩვენსავით თავიანთ მახინჯი საზოგადო გაწყობილება ღვთის განჩინებად დაწესებულად მიაჩნდათ, ისე რომ მისი გაუმჯობესობის, შეცვლის ან გადასხვაფერების აზრი იმათ თავის დღეშიაც თავში არ მოსვლიათ. ამ მიზეზების გამო ცხოვრება რკუს სიარულით მიმდინარეობდა, სწორედ ისე, როგორც ასი და იქნება ათასი წლის წინეთაც. გლეხური ხალხი როგორც შეძლო საზრდოს შოულობდა, როგორც მოასერხებდა—ამ საზრდოს სჭამდა, და ბრძოლაში გადიოდა. არავის არას დროს აზრშიაც არ მოსვლია ანგარიში, იქნება უფრო ადვილათ შეიძლებოდეს საზრდოს შეძენა, უფრო ანგარიშიანათ და სარგებლობით მისი დახარჯვა, იქნება ამ გარემოებებს ბრძოლაც გაადვილებიათ და გასაჭირიც...

ბოლოს, ჩვენზე უკეთ გაწყობილმა და უმჯობესმა ცხოვრებამ თავი შემოჰყო ჩვენში. რასაკვირველია, ჩვენ იმის მისაღებლად დამზადებული არ ვიყავვით, და ამას გამო დავრჩით გაშტერებულნი, თითქო საქმე ჩვენ სრულიადაც არ შეგვეხებოდა. მაგრამ-ელ-ნელა, ცოტ-ცოტა ჩვენ ვრწმუნდებოდით, რომ ახალ ნანას წესს და გაწყობილებას ბევრი ისეთი მხარეები ჰქონია, რომელნიც ჩვენებურს ათი ათასჯერ სჯობდნენ. ჩვენ სრულიადაც დავრწმუნდით, რომ ევ-

როპული წესი და ცხოვრება, ევროპული მეცნიერე-ბა ჩვენ სამაგალითოთ უნდა მიგვაჩნდეს.

როცა ჩვენ ყური ვადევნეთ ამ წესს, ცხოვრებას და მეცნიერებას, გავიგეთ, ცოტ-ცოტა, რომ არც ევროპას ღირსებია იაფათ ეს სიკეთეები. ჩვენ შევი-ტყვეთ, მაგალითად, რომ ევროპის ცხოვრებას ბევ-რი კალაპოტი გამოუცვლია, ბევრი ჭასრაკი და ვაი-ვაგლახი უნახავს, სანამ იმ ნაირ გაწყობილებამდი მი-სულა, რომელსაც ჩვენ ესლა უნდა შევნატროდეთ და კიდეც შევნატრით. ჩვენ შევიტყვეთ, რომ იქაურ ხალხებს პირდაღებული და გულ-ხელდაკრეფილი კი არ მოუცდიათ ამ ბედისთვის, და არც ეს სიკეთეები ზეციდან ჩამოცვენიათ. არა, იმათ ძლიერ ბევრი უშ-რომიათ, ბევრი უმეცადინებიათ, ბევრნაირი საცადი უსინჯავთ, სანამ ესლანდელ თავიანთ მდგომარეობას და მღიმარე ბედს მოიპოვებდენ...

მაშასადამე, რაკი ჩვენ ვგრძნობთ, რომ ჩვენთვის მეტის მეტათ შესახარბებელია სხვა ქვეყნებში გავრ-ცელებული განათლება და კეთილდღეობა, რაკი ჩვენ ვიცით, რომ ეს განათლება და კეთილდღეობა აიმთ თავიანთ აკვანში როდი უპოვიათ, ჩვენ უნდა დავაკვირდეთ და გამოვიკვლიოთ, თუ რა ნაირათ და რა გზით მიაღწიეს განათლებულმა ხალხებმა თავიანთ კეთილდღეობამდი, რა და რა წესი და გაწყობი-

ლება მოუგონიათ იმათ ამ კეთილდღეობის დასა-
ფუძნებლად და გასაძლიერებლად. ჩვენ არც ამ გზას
ვიცნობთ, ჯერ, არც ამ წესს. ჩვენი უმეცრება ამ სა-
გნებში ისეთი უსაზღვროა, რომ ზოგიერთი იშვია-
თი განათლებული პირებიც რომ გვირევია ჩვენში,
იმათაც არ იციან სერიოზნათ ეს გზა და წესი. სა-
ზოგადოება ხომ, რასაკვირველია, სრულიად უმეცა-
რია ამ საქმეში...

ეს გარემოება მით უფრო სამწუხაროა, რომ სა-
ზოგადოების ცხოვრებაში ძლიერ შესანიშნავი გავლე-
ნა და ძალა აქვს თვით ამ საზოგადოების აზრს
და მისი გონების და ზნეობის გასხნას. საზოგადო-
ების ცხოვრება ისე იწყობა, უმეტეს ნაწილად, რო-
გორც სურს თვითონ საზოგადოებას. მაგრამ, რა
სურვილი უნდა ჰქონდეს, ან რა ხასიათით უნდა ეძე-
ბდეს თავისი სურვილის დაკმაყოფილებას ისეთი სა-
ზოგადოება, რომელსაც აზრის და ზნეობის ცხოვ-
რებაში არა გაეგებარა, და რომლის ტვინი მარტო
კერძო, წვრილმან სარგებლობაზე ზრუნავს? რა ნაი-
რათ უნდა მოქმედებდეს, საითკენ უნდა მიიწევდეს
ისეთი საზოგადოება, რომელსაც არც სხვა ხალხების
მაგალითი უძევს თვალს წინ, არც საკუთარი მდგო-
მარეობის გაცნობა და დაფასება შეუძლია? ვინ ან
რა უნდა უკვდეს იმას ხელ-მძღვანელად, რა უნდა ჰქონ-

დეს მიზნათ, რა და რა საფუძველი უნდა ედვას მის შრომას და სურვილს, რა ძალას უნდა ხმარობდეს ის თავისი მიზნის მისაღწევლათ?—ამ კითხვებზე არავის პასუხის გაცემა ამ შეუძლია, ამიტომ რომ ის მეცნიერება, რომელიც ამ კითხვებს იკვლევს და ხსნის, ჩვენთვის უცნობი და დახშულია.

ეს მეცნიერება სუმრობა რამ არ უნდა ეგონოს მკითხველს. მისი მიზანი, როგორც წინეთ ნათქვამი იყო, კაცობრივი საზოგადოების დაფუძნება და გაძლიერებაა. მაგრამ ის უსაფუძვლო გულკეთილობაზე და სურვილზე კი არ არის დაფუძნებული. ის გაუხილავს სხვა და სხვა ქვეყნების ცხოვრება, სხვა და სხვა შემთხვევების ერთმანერთზე დამოკიდებულება და სხვა და სხვა ხალხების წარსული და ეხლანდელი ბედი, და ამ განხილვის დროს ისეთი სამეცნიერო კანონები დაუნახავს, რომელთაც ყოველთვის და ყოველგან ემონება კაცობრივი საზოგადოება. ეს კანონები ერთ, საქვეყნო, ბუნების კანონს ჩამოგავან და როგორც ბუნებაში ყოველივერი ბუნების კანონს ემონება და მისგან იღებს თავის ძალას და სიცხოველეს, ისე საზოგადო ცხოვრება თავის უნებურათ და უცოდნელათ ასრულებს საზოგადოების მეცნიერების კანონებს და უსაყვედუროთ, უცილებლათ მისდევს მის ნებას....

საზოგადო ცხოვრებაში არაფერი ხდება უეცრად და უმიზეზოთ, ისე, რომ საზოგადო ცხოვრების ნიადაგ და შეუცვლელ კანონებს არ ემორჩილებოდეს. და როგორც ბუნებაში ერთ მოვლენას ათასნაირ სხვა მოვლენას კავშირი და დამოკიდებულება აქვს, ისე საზოგადო ცხოვრების მოვლენები ერთმანერთში ჩართული და ერთი მეორეზე დამოკიდებულები არიან. ავიღოთ მაგალითი. ტყის სრულიად ამოკაფვა, რომელიმე ქვეყანაში, მეტის მეტათ ამშრალებს იქაურ ჰავას და იმ ქვეყნის მდინარეებს წყალს აკლებს, ეს კანონი შეუნიშნავს ბუნების მეცნიერებას. მაგრამ ეს კანონი ამ შენიშვნით როდი თავდება. ჰაერის ნამეტანი სიმშრალე და წყლის ნაკლულევანება ქვეყნის მოსავალს ამცირებს, ხალხს აუძლურებს, უმეცრებასავრცელებს და საზოგადოებაში ათას ნაირ ავათმყოფობას და სენს სთესს. სწორედ ამ ნაირივე გავლენა აქვს საზოგადოების ცხოვრებაზე ყოველ კერძო მოვლენებს, ამ ნაირათვე დამოკიდებულია ის ბევრ სხვა მოვლენაზე და თავის მხრით მოქმედებს ბევრ სხვებზე. ჩვენში რომელიმე ახალი ხელობის შემოღება და გავრცელება, მაგალითად, ხალხს ამდიდრებს, ესე იგი აძლევს უმეტეს საშუალებას ბუნების მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლათ. ეს გარემოება მოქმედებს მის ხასიათზე,—ხალხის ზნე უკეთესდება, მისი გონება იხსნება და ნათლდება, გული რბილდე-

ბა, ავკაცობა კლებულობს, შენდობა და პატივი მა-
ტულობს და ამ სახით ჩვენ ვხედავთ, რომ ყოველ
უბრალო მოვლენას ათასნაირ მხარეზე ზედმოქმედე-
ბა ჰქონია. ან ავიღოთ მეორე მაგალითი. ისეთ ვე-
ლურ საზოგადოებაში, რომელშიაც ხეირიანი სამარ-
თალი არ არის გაწყობილი, არც ერთ კაცს არ ჰგო-
ნია, რომ მისი ოჯახი, ქონება და პირი დაცულია
ავკაცების და გაიძვერების ძალადიანობისაგან. ვაჭარი
ამ ნაირ საზოგადოებაში საქონლის მოტანას ვერ
ბედავს, გლეხი—ნამუშევრის შინიდგან გამოტანას
გასასყიდათ, არავის სხვაზე ნდობა არა აქვს, და ხალ-
ხი დაღონებულათ თავს უდრეკს ყოველ ნაირ უსა-
მართლობას და ძალადობას. შემოიღეთ ამ ნაირ
საზოგადოებაში ხეირიანი სამართალი, დაარწმუნეთ
ხალხი, რომ მის ქონებას და შრომას, უიმისოთ, ვე-
რავინ შეეხება, დაარწმუნეთ საზოგადოება, რომ მი-
ცემული პირობა ასრულებული იქნება, გასესხებული ვა-
ლი—ამოღებული, დაჩაგრულს—სამართალი მიეცემა,
და მაშინ ნახეთ რა ნაირათ გაშლის ფრთებს ამ სა-
ზოგადოების ეკონომიური ცხოვრება, რა აღებ-მიცემა
და მისვლა-მოსვლა გაიმართება იმაში, რა სინათლე გავრ-
ცელდება ამ მისვლა-მოსვლის გამო და რამდენათ გაუ-
კეთესდება და გამრავლდება მთელი ხალხის მდგომა-
რეობა და სიმდიდრე, მისი ხასიათი და ზნე,—იმ

უბრალო მიზეზით, რომ, უსეირო და მოქრთამე სასამართლოს მაგიერ, დაწესდა პატიოსანი და პირუთნელი სამართალი.

ამ ნაირივე მაგალითებს წარმოგვიდგენს ჩვენ თითქმის ყოველი კერძო მხარე ხალხის ცხოვრებისა: სასწავლებელს, ერთმანერთის დასმარებას და ხელის გაწყობას ბანკებით და სხვა და სხვა ამხანაგობებით, გზებს, სხვა და სხვა წოდების მდგომარეობას და სიმართლეებს, ერთი სიტყვით, ყველაფერს თვალ-უწვდენელი გავლენა აქვს მთელი ხალხის ცხოვრებაზე, და არა მარტო ერთიოდე პირზე. ბავშვს რომ ვზრდით ჩვენ სასწავლებელში, მარტო მასწავლებელს და მოსწავლეს კი არ ვარგებთ ჩვენ იმით; ჩვენ ერთის მხრით იმ ბავშვის დედმამას ნამეტან ხარჯისგან ვიყსნით და იაფათ, ადვილათ ვუზრდით შვილს; მეორეს მხრით ნასწავლ ყმაწვილს ცხოვრებაში ათასი და ათი ათასი შემთხვევა ექნება უწინდელზე უკეთ და უფრო ადვილათ იშრომოს, და მაშასადამე მისი ნაშრომი უფრო მომეტებული და უკეთესი იქნება; მესამე მხრით, იმას ცხოვრებაში სხვა პირებთან მისვლა-მოსვლა ექნება, და ზოგი ლაპარაკით, ზოგი საკუთარი მაგალითით, ის ცოტაოდნად მაინც გაავრცელებს სიზოგადოებაში განათლების და სწავლის ნაყოფს. . . . .

— სასწავლებელში, ნამდვილი, გამოსადეგი მეცნიერების მაგიერ, ბავშვებს უსარგებლო და უსაფუძვლო საგნები რომ ვასწავლოთ, ისინი ცხოვრებაში სხვებსავით ხეპრებათ გამოვლენ, — განსხვავება მარტო ის იქნება, რომ იმათ განათლებულების სახელი (მარტო სახელი!) ერქმევათ. მათი საქციელი და ცხოვრება, მათი მაგალითი სრულიად უწინდელი გაუნათლებელი ხალხის ყოფა-ქცევას ჩამოემსგავსება, ზოგიერთი ახალი ფრაზების ხმარების გარდა, მაგრამ ფრაზებში ხომ არ მდგომარეობს კაცის მოქმედება და ხასიათი...

მაშასადამე, «საზოგადოების მეცნიერებაში» უნდა ვეძებოთ ჩვენ იმ კითხვის ახსნაც, თუ რა ნაირი, როგორი და რა მიზნიანი გაწყობილება (სამართალი ვარ, თუ სასწავლებელი, ბანკი თუ საავათმყოფო და სხვ.) უფრო გამოსადეგი და სასარგებლოა საზოგადოებისთვის, რომელს რა და რა შედეგი მოსდევს, რა და რა სარგებლობა და ვნება. «საზოგადოების მეცნიერებას» უნდა მოვთხოვოთ ჩვენ იმ საქმის ახსნაც, თუ რა და რა ნაირ მდგომარეობაში, რა და რა ნიადაგზე ხარობს და ძლიერდება სხვა და სხვა გაწყობილება, და რა ჰავა სწყენს იმას, რა ჰავა არგებს. — როგორც ერთი მხარედგან მეორეში გადარგული ვაზი შესაფერ ნიადაგს და ჰავას ითხოულობს, უიმა-

ხოთ თავის ხასიათს და თვისებას კარგავს და ცო-
ტა ხანის შემდეგ იმნაირ ვაზათ იქცევა, როგორიც
უწინ იმ ნიადაგზე იზრდებოდა, სწორედ იმავე ნაი-
რათ იცვლის თავის ხასიათს და თავის თვისებას ყო-
ველი საზოგადო განწყობილება, თუ თავისი შესაფე-
რი სხვა გარემოებებიც არა აქვს. . . . . .

მივუბრუნდეთ კიდევ მეორე მაგალითს, ნასწავლი
უმაწვილის მოქმედებას საზოგადოებაში. წეღან ვთ-
ქვით, რომ ნასწავლის უმაწვილს ცხოვრებაში სხვებზე
გავლენა, სხვების მდგომარეობის გაუმჯობესობა შე-
უძლიაო. მაგრამ, თუ უმაწვილი უხეიროთ იყო-
გაზდილი, თუ ის საზოგადოება, რომლიდგანაც ის
გამოდის, და რომელშიაც ის ბრუნდება, მეტის
მეტათ ცუდ გზაზე და ზნეზე დგას, უმაწვილის სწა-
ვლაც ბევრს ვერას გაარიგებს... განა ჩვენში არ გვი-
ნახავს ამის მაგალითები? განა ჩვენ არ გვინახავს ვი-
თომ-განათლებულები, რომლის ცხოვრებას და მო-
ქმედებას არავინ აუმაღლებია და გაუნათლებია? სხვა გა-
რემოებაში, უეჭველია, მაგალითად, რომ იმ ასიოდე
უმაწვილს, რომელთაც სახელმწიფო ხარჯით უმაღ-
ლესი სწავლა მიიღეს, და რომელთაც ეხლა ას-ასი
და ორას-ორასი თუმანი შემოსავალი აქვთ წელიწად-
ში, ადვილათ შეეძლოთ სახელმწიფოსთვის, საზო-
გადოებისთვის და ხალხისთვის მათზე დანახარჯი

ფულის და შრომის დაბრუნებას, თითო-თითო ყმა-წვილი მაინც რომ აეზარდათ თავის საკუთარ ხარჯით, და ორასი თუმნიდან ათას თავი მაინც გადაედვათ ამ საქმისათვის. ეს ჩვენში თითქმის არავის არ უქნია, არავის არ აუსრულებია თავის მოვალეობა...

აქედან სჩანს, რომ «საზოგადოების მეცნიერებას» ერთნაირ კითხვაზე კიდევ უნდა მოვთხოვოთ ჩვენ პასუხი: იმაზე, თუ რა მნიშვნელობა აქვს საზოგადოების წევრების ხასიათს, ზნეს და პატიოსნებას.

ქვეყანაში ჯერ არც ერთი სიკეთე, არც ერთი სასარგებლო საქმე არ გარიგებულა უხეიროდ და სუსტი კაცის ხელით, არც ერთი ამამაღლებელი აზრი არ დაბადებულა მის თავში. რაც კაცობრიობას სასიერო და სასახელო რამ ღირსებია თავის სიცოცხლეში, ეს ყველაფერი გაუკეთებია მისთვის მაღალი და პატიოსანი ხასიათის პირებს, რომელნიც თავიანთი აზრით, მოქმედებით და ხასიათით ამშვენიერებენ, აუკეთესებენ და ასახელებენ კაცობრიობას. უწმინდური ხელით წმინდა რამ თავისი დღეში არ გაკეთებულა, ეს ყველასთვის ცხადი ჭეშმარიტებაა. ყოველ საქმეს, ყოველ მიზანს კაცის შრომა და ძალა სჭირია, ისეთი შრომა და ძალა, რომელსაც ათასნაირი დაბრკოლების დათურგვნა შეეძლოს. რაგინდ უბრალო საქმე

ავიდოთ, თვით კერძო პირის ცხოვრებიდანაც, მაშინვე დავინახავთ, რომ ამ საქმის აღსრულებას მრავალი დაბრკოლება უძევს წინ, ზოგი ბუნების მხრით, ზოგი კაცის უმეცრების, ზოგი მტრისა და მეგობრის წინააღმდეგობის ან საშუალების უქონლობის გამო. სანამ კაცი ამ დაბრკოლებას არ მოიცილებს, მიზნის მიღწევა მისთვის შეუძლებელი იქნება და მისი საქმე მარტო ოცნებათ დარჩება. თუ ასეა კერძო პირის ცხოვრებაში, ათასჯერ და ათიათასჯერ უმეტესი შრომა და ჯაფა სჭირია იმას, ვისაც მხედველობაში საზოგადო საქმე და ხალხის სარგებლობა უნდა ჰქონდეს. უეჭველია, რომ მთელი ხალხი, მთელი საზოგადოება თვითონ ყველა თავის საქმეებს ვერ გამართავს, რადგანაც უმეტეს ნაწილს თავთავისი კერძო საქმე და კერძო სარგებლობა აქვს, და ათასი კაცი ერთ საქმეს რომ დაესხმის, ეს საქმე ამ დასხმევით ვერ ისეირებს. იმისგამო საზოგადო ცხოვრება ისეთ რიგათ იმართება ყოველგან, რომ საერო, საქვეყნო საქმეებს **სანდო პირები** მმართვენ... იმათ უკისრიათ მთელი საზოგადოების წინამძღოლობა, მისი სარგებლობის და კეთილ-დღეობის დაცვა და ყურისგდება, მისი ბედის გაუმჯობესება. ამ მიზანს, როგორც წეღან ვამბობდით, აუარებელი დაბრკოლებები აძნელებენ, და ამ დაბრკოლების მოსაცილებლად, ამ

მიზნის მისაღწევათ, ესე იგი საზოგადო ბედის გასაუკეთესებლათ საჭიროა საზოგადოებისთვის მხნე გონიერი, შეურყევლათ პატიოსანი და ნიჭიერი პირები, რომელთაც თავის საკუთარი სარგებლობა და მიზანი სრულიათაც არ უნდა ჰქონდეთ, რომელნიც საზოგადო საქმისთვის უნდა ცხოვრებდენ და საზოგადო მიზნისთვის უნდა კვდებოდენ...

გარნა ბევრია მისთანა საუცხოო პირი, მისთანა» დედა მიწის მარილი,» რომელოთ ხაკსიანდება და ლპება საზოგადო ცხოვრება და ხასიათი?—ჩვენ ვცხოვრებთ რბილ, ჩვილ დროებში. ჩვენი ხასიათი, ჩვენი ზნე მეტის-მეტათ მომტყდარი, უგულო და უსულო შეიქნა. დაბრკოლებასთან ბრძოლა კი არა, ჩვენ დაბრკოლების აზრიც გვაშინებს. ჩვენ გვსურს, რომ საზოგადო სიკეთე შემწვარი, გამომცხვარი, მარილ წაყრილი ჩაგვიცვინდეს პირში. ჩვენ კბილის მოქნევაც გვეზარება ამ სიკეთით სარგებლობისთვის; დაბრკოლების მოშორებას, ბრძოლას და მიზნის მიღწევას ვინდა თაქმებს,—ჩვენ იმისიც კი გვერიდება, რომ ნაცნობს, მეგობარს პირში ისეთი აზრი არ უთხრათ, რომელიც მისას არ ედარება, რომელიც მისი საწყენი და წინააღმდეგია. ამნაირ შემთხვევაში ჩვენ ათასფერათ ვარბილებთ ჩვენ აზრს, მისს ბამბით და ვარაყით შეხვევას ვცდილობთ, იქნება მსმენელმა არ

იწყინოს, ვინიცობაა, და ჩვენი სამდურავი გულში არ ჩაისახოსთ... საზოგადო საქმე, საზოგადო მიზანი, სარგებლობა? ვინ არ ხარხარებს ჩვენში, როცა ამ სიტყვებს ყურს მოჰკრავს, ვის არ მიაჩნია ისინი ბავშურ ოცნებათ, სიტუტუცეთ! «ჩემი რაა, რას დავეძებ,» —ეს სიტყვები ვის არ ადგია ენაზე, ყოველთვის, როცა «საზოგადო სარგებლობა» ჩაეწვეთება ყურში? ვის არ მიაჩნია ეს სიტყვები იმ უცნაურ და თვალთმაქცურ მაგრატლათ, რომლითაც ადვილათ შესაძლებელია «საზოგადო ცხვრის» გაკრეჭა და «საზოგადო მატყლით» თავისი საკუთარი ტყავის და სხეულის გათბობა?...

განა ბევრია იმისთანა საუცხოო პირი, იმისთანა ქვეყნის კეთილისმყოფელი, რომელმაც დაანახოს დაბნეულ საზოგადოებას, რომ საზოგადოს სიკეთე ჩვენი, ესე იგი შენი და ჩემი სიკეთეა, რომ რაც უფრო მკვიდრი და ვრცელია საზოგადო სარგებლობა, მით უფრო მკვიდრ და შეურყეველ საფუძველზე დამყარებულია ყოველი კერძო პირის სიკეთე და კეთილდღეობა? ბევრია იმისთანა პირი, რომელიც ჩაგვიდგამს ჩვენ ამ «საზოგადო სულს,» გვიჩვენებს ამ საზოგადო მიზანს, გაგვიმაგრებს ხასიათს, აგვიმაღლებს გრძნობას, მოერიდება დაბრკოლებას და მიგვა-

წევ.ნებს საზოგადოების მაღალ მიზანს, — ყველას და თითოეულის ბედნიერებას?...

....უდარდელათ, უზრუნველათ უცქერით ჩვენ ყოველ გვარ უხეირობას, საცუდეს და ავკაცობას, თითქო ეს საქმე ჩვენ არ შეგვეხებოდეს, თითქო ჩვენი მახლობელი ჩვენი სისხლის არ იყოს და მის ბედს და უბედობას ჩვენზე არაფერი გავლენა არ ჰქონდეს. ჩვენ შეურყევლათ ვსტკბებით ჩვენ საკუთარს კერძო ცხოვრებაში, სანამ ჩვენ საკუთარ ტყავს არ შეეხება ის სენი და ის გნება, რომელიც წინეთ ჩვენს მახლობელს მიადგა. მაშინ კი ჩვენ ხმა-მაღლა ღრიალს და გოდებას ვიწყებთ, მაგრამ, ჩვენს უბედობას მახლობელი იმნაირივე გულგრილობით გულხელდაკრეფილი დაცქერის, როგორითაც ჩვენ მის უბედურობას დავყურებდით. თითო თითოს, ცალ-ცალკე, ნელნელა, შეუნიშნავათ გვჭამს ჩვენი ზნეობითი სენი და ჩვენ კი, უხასიათობისა და უზრუნველობის გამო, არ ვსცდილობთ, რომ ერთად, ძმურათ თავიდან მოვიცილოთ ზემოხსენებული სენი, რომელიც ყველას ცალ-ცალკე, მაგრამ მაინც ყველას ერთნაირათ, გვაწუხებს და გვამდაბლებს...

მკითხველს, ალბათ, ჰგონია, რომ ჩვენ მეტის-მეტათ გადაუხვიეთ ამ ნაწერის საგანს — «კრებულის»

დანიშნულებას — და ისეთ საგნებს შევისხვით, რომელთაც არავითარი დამოკიდებულება არა აქვთ ჟურნალის ხასიათზე. ამ შემთხვევაში ის სცდება: რადგანაც ყოველი სერიოზნი ჟურნალის დანიშნულება იმაში მდგომარეობს, რომ საზოგადო მდგომარეობა გამოხატოს და საზოგადო მიზანს მიუახლოვოს თავისი საზოგადოება, «კრებულსაც», (რომელსაც სერიოზ ჟურნალათ ყოფნა ჰსურს) უნდა თავდაპირველათვე გაესინჯა თავისი მომავალი გზა, ესე იგი გამოეკვლია საზოგადო საჭიროება და გამოენახა ის საშუალება, რომლითაც შესაძლებელია თანადროული ცხოვრების გაუმჯობესება. წინა ფურცლებს მეტი მიზანი არა ჰქონიათ.

ესლა ჩვენ ადვილათ შეგვიძლია გამოვიყვანოთ ზემო-ნათქვამიდგან ჩვენი შემდეგი მოქმედების რიგი და წესი.

რაკი კაცის ბედნიერება ქვეყანაზე შესაძლებელია, რაკი კაცს ბუნებაზე იმოდენა ძალა და გავლენა აქვს, რომ შეუძლია ამ ბედნიერების გზის შემსუთველი დაბრკოლებაები მოიცილოს, რაკი ამ საქმისთვის აუცილებლათ საჭიროა სერიოზნი ცოდნა, შრომა და პატიოსანი ხასიათი, — უეჭველია, რომ ყოველ პატიოსან კაცს ჩვენი ქვეყნისთვის ეს სიკეთეები უნდა სურდეს და ყოველი პატიოსანი ჟურნალი მთელ თავის ცდას და გონებას ამას უნდა ალევდეს, თუ რა

გზით და რანაირათ შეუძლია საზოგადოებას ამ ხეირიანი ცოდნის, შრომის და პატიოსანი ხასიათის შეძენა და სასარგებლოთ მოხმარება. უეჭველია, რომ ყოველი პატიოსანი ჟურნალი ნიადაგ იმ მიზანს უნდა მისდევდეს, რომ გაასცნოს მკითხველი საზოგადოება დაწვრილებით ხეირიან გზას, შეაყვაროს იმას შრომა და ცოდნა, ჩაუდგას და აღზარდოს მასში პატიოსანი ხასიათი და შეაძულოს, შეაზაროს ის განხეთქილება, ერთმანეთის გლეჯა, ერთი მეორის შეუბრალებლობა, შეაზიზღოს ის შესაზიზღებელი მოქმედებები, რომელნიც ბოლოს უღებენ საზოგადო-ბედნიერებას დგ აბრკოლებენ მის წარმატებას.

«კრებულს» ნიადაგ თვალ-წინ ეს მიზანი ექნება, რადგან იმას მხურვალეთ უნდა დაიმსახუროს «პატიოსანი და სასარგებლო ჟურნალის» სახელი...— რამდენათ მიაწევს ის ამ მიზნამდი, ეს ღმერთმა იცის: ლიტერატურული ასპარეზი ვარდებით მოფენილი როდია, ზედ სიარული და მოქმედება მეტისმეტათ ძნელია... მაგრამ, ამ სიძნელეშიაც «კრებული» ყოველთვის იმ აზრით ჩაიდგამს სულს და სიმხნევეს მოიმატებს, რომ მის შრომას მიზნათ საზოგადო სარგებლობა და სიკეთე აქვს...

ეროვნული ბიბლიოთეკა

მოთხრობა

რაზე მოუვიდა ჩხუბი ივან ივანიჩს ივან ნიკიფორიჩთან

თავი IV

იმაზე, თუ რა მოხდა სასამართლო ოთახში, მირგოროდის მაზრის სამჯავროს წინაშე.

მირგოროდი ჩინებული ქალაქია! რანაირი შენობაები და სახლები არ არი იქ! სახურავე-ბი, საჩეხები და ყავრულები ჩალით დახურუ-ლებიც არი, ზოგი ლერწმითა და თითქმის ფიცრითაც. მარჯვნივ ქუჩა, მარცხნივაც ქუ-ჩაა. ყოველგან მშვენიერი დაწნული ღობეა; ღობეებზედ გადახვეულია ამოსული სვია, იმათზე ქილების ჩამოკიდებული, იმას იქი-დამ ლილიფარას გამოუყვია თავი, მზის პი-რისახის მსგავსი, მოჩანს წითლად გაშლილი ხაშხაში, აქა იქ გამოჭყურებენ სქელ-სქელი გოგრები... განცხრომილებაა! ღობეები მუდამ მოფენილია იმისთანა ნივთებითა, რომლებიც უფრო უმეტესად ამშვენებენ ღობეებს: ზედ გამოფენილია და გადმოკიდულია ან პერანგი,

ან იმის ამხანაგი, ან შალვარი. ქ. მირგოროდში არც ქურდობაა, არც ავაზაკობა, და იმიტომაც უკელა გამოჰფენს და გადმოჰკიდებს ხოლმე ღობეზედ, რაც კი უნდა, ან ფიქრათ მოუვა. თუ ვინიცობაა ამ ქალაქის მოედანს მიუახლოვდით, უთუოდ მაშინვე პატარახან გაჩერდებით, რომ ეს სასიამოვნო და მშვენიერი შესახედავი გაშინჯოთ: ამ მოედანზეა გუბეა, გასაოცარი გუბეა! ამისთანა გუბის ნახვა, თქვენ, მგონია, არასდროს არ შეგმთხვევიათ. ამ გუბეს უჭირავს თითქმის მთელი მოედანი. მშვენიერი გუბეა! დიდრონი და პატარა სახლები შორიდამ ისე მოჩანან, თითქო დამდგარი თივის მირებიაო, რომელნიც გარშემო ჩამოსდგომიან იმ გუბესაო და გაოცებულან ამ გუბის სიმშვენიერითაო.

მაგრამ მე იმ ჭაზრებისა ვარ, რომ ამ ქალაქში იმაზე უკეთესი სახლი არ არი, რომელშიაც სამაზრო სამსჯავროა. ეს სახლი მუხის ხისაა, თუ არყის ხისაა, ეს ჩემი საქმე არ არის, მაგრამ ამ სახლს, მოწყალენო ხელმწი-

ბიბლიოთეკა

ფვუნო, რა ფანჯარა აქვს! რა ფანჯარა ერთ რიგობაზედ, პარდა-პირ მოედანს და ამ წყლიან ადგილს დაჭყურებენ, რომელზედაც მე ამის ზევით მოგახსენეთ და რომელსაც ამ ქალაქის ღოროდნიჩი «ტბას» ეძახის.

მარტო ეს სახლია შეღებილი კლდის ქვის ფრად; დანარჩენი მთელი ყველა სახლები ქ. მირღოროდში უბრალოდ, თეთრად არი შეღებილები, ცარცვით. იმ სახლის ბანი სულ ხისაა, და თითქმის შეღებილიც იქნებოდა წითელ წამლითა, თუ რომ იმის შესაღებად წამლისთვის მომზადებული ზეთი იმ სამჯავროში მსახურთ მწერლებს ხახვში არ შეეტანებინათ და არ შეეჭამათ ის ზეთი; ეს ამბავი თითქო განგებ მარხვაში მოხდა და ამისაგამო იმ სახლის ბანი შეუღებავი დარჩა. მოედანზედ გამოდის იმ სახლის დერეფანი და კიბე, რომელზედაც ხშირათ ქათმები დარბიან, იმიტომ, რომ იმ დერეფანზედ თითქმის მუდამ დაბნეულია საკენკი ან რამე საზრდო,—არა თუ განგებ არი დაბნეული, არა, მარტო მო-

ჩივარ ხალხის გაუფრთხილებლობით და დაუდევრობით არი დაბნეული ის საზრდო. სახლი შუაზე ორად არი გაყოფილი: ერთ მხარეს არი სასამართლო, მეორეში—სატუსაღო. იმ ნახევარში, სადაც სასამართლოა, სუფთა ორი ოთახია ცარცით წასმული: პირველი შესავალი ოთახია მოჩივრებისთვის, მეორე ოთახში დგას სტოლი, მელნის ლაქებით დამშვენებული; სტოლზეა ზერცალი-სარკე; ოთხი მუხის სკამები, მაღალ ზურგიანები, კედლების ახლოს რკინით დაჭედილი სკივრები, რომლებშიაც შენახულია დასტა დასტა მთელი მაზრის ტყუილი საჩივრები, დაკაქრობა და ცილის-წამება. ერთ იმ სკივრზედ მაშინ იდვა გავაქსული ჩექმა.

სამართლის მიცემა ჯერ კიდევ დილით დაწყებულიყო. მსაჯული, კარგა სრული და ჩასხმული კაცი, თუმცა ივან ნიკიფორიჩზე წვრილი იყო, მშვიდი და კეთილი შეხედულობისა, გაქონილ ხალათში, ჩიბუხით, იჯდა; წინ ფინჯნით ჩაი ედგა და თავის ხელ-ქვე-

ით მდივან-ბეგს ელაპარაკებოდა. მსაჯულს ტუჩები ზედ ცხვირ ქვეშ ჰქონდა მიჭყლეტილი და იმიტომაც იმის ცხვირს შეეძლო ზევითა-ტუჩის სუნვა, რამდენიც იმის სულსა და გულს ნებავდა. ეს ზევითა ტუჩი იმას კოლოფის ნაცვლად ჰქონდა, რადგანაც ცხვირში შეური-ლი ბურნუთი თითქმის მუდამ იმ ზევითა ტუჩ-ზედ იბნეოდა. ესრედ მსაჯული მდივან-ბეგს ელაპარაკებოდა; გვერდით ფეხშიშველა გოგოს ეჭირა ფოდნოცი ფინჯნებითა. სტოლის ბო-ლოზე მდივანი (სეკრეტარი) კითხულობდა ერთ საქმის გადაწყვეტილობას, განაჩენს, მაგრამ ისეთი მგლოვიარე ჭიჭინა ხმით მოსთქ-ვამდა იმ ნაკითხს, რომ იმის ყურის გდე-ბაში ვისაც ასამართლებდნენ, იმასაც ჩაეძინე-ბოდა. მსაჯული, უეჭველია, ამას ყველაზე ადრე იქმოდა და ჩაიძინებდა, თუ ამასობაში შესაქ-ცევარ მასლათში არ გართულიყო.

«მე განგებ ვცდილობდი შემეტყო» სთქვა მსაჯულმა და მოსვა ფინჯნიდამ გაცივებული ჩაი, «რანაირად, რასა სჩადიან ისეთსა, რომ

ისინი კარგათ გალობდენ ხოლმე. ამ ორი წლის წინად მე მყავდა ჩინებული შაშვი. მაგრამ უცებ რაღაც დაემართა, ღმერთი გაუწყრა! ხრულებით წახდა და წაუხდა გალობა, ისე წახდა, რომ არავინ იცოდა რასა გალობდა; თან და თან უფრო ცუდათ, ცუდათ და ცუდათ გალობდა; ბოლოს მოაყოლა ჩხავილი და მოუვიდა ხრინწი,—სულ აღარ ვარგოდა! მიზეზი კი სულ ცუდ-უბრალოა! აი, ეს რისგან მოხდება ხოლმე: ყანყრატოს ძირში სიმსივნე უჩნდებათ ხოლმე, მუხუდოზე პატარა. ეს სიმსივნე მარტო ნემსის წვერით ცოტათ უნდა გაუხვრიტო. ეს მასწავლა ზაქარია პროკოფიჩმა, და თუ სწორედ გინდათ, მე თქვენ გიამბობთ, ეს როგორ მოხდა. მე მივედი იმასთან...»

— ინებეთ, დემიან დემიანიჩ, მეორე წავიკითხო?» სიტყვა შეაწყვეტინა მდივანმა (სეკრეტარმა), რომელმაც რამდენიმე ხანს წინათ განაჩენის კითხვა გაათავა.

— მაშ თქვენ გაათავეთ იმის კითხვა?

გაგონილა, ასე მალე! მე არაფერი, არ გა-
მიგონია! მაშ აბა სად არის ის განაჩენი? აქ
მომიტანეთ მე, ხელს მოვაწერ. მაინც თქვენ
კიდევ რა გაქვს?

— «საქმე ეხება ბოკიტკას ნაპარავ ძრო-
ხაზე.»

— კარგი, წაიკითხეთ! დიაღ, ასე, მე მი-
ვედი იმასთან... მე შემიძლიან ისიც გიამბოთ,
როგორ მიმიღო მე იმან და რა საჭმე-
ლიც მომართვა. არაყთან მოიტანეს ზურგიე-
ლი, საგანგებო! დიაღ, ამ ჩვენ ზურგიელს
კი არა ჰგვანდა, რომელსაც (ამდროს მსაჯუ-
ლმა პირით გააწკლაპუნა და გაიღიმა; ამასთა-
ნვე იმის ცხვირმა თავის სამუდამო კოლოფს
დასუნა), რომელსაც ჩვენზე ასაღებენ ჩვენ ქ.
მირღოროდის ბაყლის დუქანში. მლაშე თევზი-
ლიოვსიტა მე არ ვჭამე, რადგანაც მე იმის-
გნით, როგორც თქვენც კარგად იცით, იმწამს
გულის კოვზის ქვეშ და კუჭში წვა მომდის;
მაგრამ ხიზილალის მირთმევა კი ვინებე,—
ჩინებული ხიზილალა იყო! რომ მეტი აღარ

ეროვნული

ითქმის და აღარც თქმა არის საჭირო: კარგი რამ იყო! მერე მე გადავკარი ატმის არაყი, ბარამბოზე დაყენებული. ზაფრანის არაყიც იყო; მაგრამ თქვენ თითონაც კარგათ იცით, რომ მე ზაფრანის არაყს არ ვეწყობი. მართალია, ზაფრანის არაყი ძალიან კარგია: ჯერ, წინად, როგორც ამბობენ, ვისაც უცდია, თურმე სადერდელს აგიშლისთ და მადას მოგგვრისთ, და ბოლოს კი მადას დაგვიკარგავსთ...

— ჰაა! ეს სადა ხართ, არაჩანხართ! რისგან არი, მსაჯულმა უცებ დაიძახა, რაკი იმ ოთახში შევიდა ჩვენი ივან ივანიჩი.

— ღმერთი იყოს თქვენი შემწე! მშვიდობით ბძანდებით? წარმოსთქვა ივან ივანიჩმა და ყოველ მხრივ ჩვეულობისა და თვისებისამებრ თვისისა საზოგადოთ თავი ჩამოართვა.

ღმერთო! თავის ზრდილობით და კეთილ ყოფა-ქცევით ივან ივანიჩი ყველას როგორ მიიზიდავდა ხოლმე? ამისთანა შორ-მხედველობა და ზრდილათ გაზრდილობა მე არსად და არავისში არ მინახავს! თვით იმან ძალიან

კარგათ იცოდა თავის-თავის ღირსებას და იმიტომაც საზოგადოდ მისდამი პატივის ცემა წესიერ ვალად მიაჩნდა. ივან ივანიჩს სკამი მიართვა თვით მსაჯულმა, რომლის ცხვირმა იმავე დროს შეისუნთქა ზევითა ტუჩიდამ სრულიად მთელი ბურნუთი, რაცკი ზედ ეყარა: ეს მუდამ იმას მოასწავებდა, რომ მსაჯული იგი ფრიად დიდ-საამოვნებასა შინა იმყოფებოდა.

— აბა, რას ინებებთ, რაგნებავსთ, რომ მოგართოთ? ჰკითხა მსაჯულმან; ერთი ფინჯანი ჩაი მიირთვით, არ ინებებთ?»

— არა, ფრიად მადლობას მოგახსენებთ, უპასუხა ივან ივანიჩმა, თავი ჩამოართვა და დაჯდა.

— მე გთხოვთ, ერთი ფინჯანი ინებეთ! განიმეორა მსაჯულმა.

— არა, მადლობას მოგახსენებთ; მასპინძლობითა თქვენითა ფრიად კმა-ყოფილი გახლავართ! უპასუხა ივან ივანიჩმა, თავი ჩამოართვა და დაჯდა

— ერთი ფინჯანი, განიმეორა მასპინძელ-მა.

— არა, ნუ სწუხდებით, დემიან დემიანიჩ! ამასთანავე ივან ივანიჩმა თავი ჩამოართვა და დაჯდა.

— ფინჯანი!

— მაშ, რაკი ეგრე, ნებაი თქვენი აღსრულ-დეს, ერთ ფინჯანს გიახლებით! წარმოსთქვა ივან ივანიჩმა და ფოდნოცისაკენ ხელი გა-იშვირა.

ღმერთო ჩემო! ადამიანში რა მიუწდომელი გაქნილობა იპოება ხოლმე! ენა ვერ მოიქვამს, თუ ამგვარი საქციელი რანაირ სიამოვნებას მოჰგვრის ხოლმე!

— კიდევ ერთი ფინჯანიც ინებეთ.

— უმორჩილესად მადლობას მოგახსენებ, ივან ივანიჩმა უპასუხა, პირქვედ თავ-გადმო-ბრუნებული ფინჯანი ლამბაქზედ დამხობილი ფოდნოცზე დასდვა და თავი ჩამოართვა.

— ჩემის პატივის-ცემისათვის, გთხოვთ, დამავალოთ, ივან ივანიჩ!

— არ შემიძლიან; ფრიად მადლობელი ვარ. ამავე დროს ივან ივანიჩმა თავი ჩამოართვა და დაჯდა.

— ივან ივანიჩ! დამამტკიცეთ თქვენი მეგობრობა და თავაზა, ერთი ფინჯანი ინებეთ!

— არა, გმადლობთ, ფრიად დავალებული ვარ თქვენის პატივის-ცემითა. ივან ივანიჩმა ეს სთქვა, თავი ჩამოართვა და დაჯდა.

— მარტო ერთი ფინჯანი! ერთად-ერთი ფინჯანი!

ივან ივანიჩმა ფოდნოცისაკენ ხელი გააწოდა და ერთი ფინჯანი აიღო.

აი, დალახვრა ღმერთმა! ადამიანი თავის პატივის-ცემის და ღირსების არ მოკლებას, როგორ მალე მოასწრობს და ისე როგორ მოახერხებს ხოლმე!

— მე, დემიან დემიანიჩ, სთქვა ივან ივანიჩმა და ბოლონდელი ჩაის ყლუპი ფინჯნიდამ მოსვა, მე თქვენთან საჭირო საქმე მაქვს: არზა მაქვს მოსართმევი. ამ დროს

ივან ივანიჩმა ფეინჯანი დასდვა და ჯიბიდამ ამოიღო ერთი თაბახი დერბაანი ქაღალდი, თავით ბოლომდის გაჭრელებული. ამა არზაშია საჩივარი ჩემ მტერზედ, ჩემ დაუძინებელ მტერზედა.

— მერე ეგ ვიზეა?

— ივან ნიკიფოროვიჩ დოვგოჩხუნზე.

ამ სიტყვების თქმის უმალ, მსაჯული კი ნაღამ სკამიდან არ გადმოვარდა და ძირს არ დაეცა.—ეგ რა სთქვით თქვენ!? წარმოსთქვა მსაჯულმა, გაოცებით შეხტა და ხელები გადაშალა. ივან ივანიჩ! განა ეგ თქვენა სთქვით? ნუ თუ თქვენა ხართ? ვერდა გცნობთ!

— თქვენ თითონ მხედავთ, რომ მე ვარ.

— უფალი თქვენთანა არს! როგორ! თქვენ, ივან ივანიჩი, გადემტერეთ ივან ნიკიფოროვიჩს! ნუ თუ ბაგეთა თქვენთაგან წარმოთქმულ არიან სიტყვანი ეგე! აგა ხელახლად განიმეორეთ! ან თქვენს უკან ხომ არვინ დამალულა და თქვენ მაგიერად ის არ ლაპარაკობს?..

— ამაში საიჭვო და დაუჯერებელი რა ნა-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ხეთ? მე იმის ნახვა არ შემიძლიან, თვალით დასანახავათაც მეჯავრება: მე იმან უბედურება მომაყენა, უწყალოდ გამამწარა და დიდად მაწყენინა, შეურაცხ-ჰყო ჩემი ღირსება და პატიოსნება.

— ყოვლად წმინდავ სამებაო! მაშ მოდი ეხლა შენ და დედა ჩემმა ეს გაიგოს და ის დააჯერე! როგორ დავარწმუნო! ბებრუცანა დედა ჩემს კი, მუდამ დღე, რაკი მე და ჩემ დას ერთმანერთში ჩხუბი მოგვივა ხოლმე, სათქმელად ესა აქვს: «თქვენ, შვილებო, ერთი ერთმანერთში ისე სცხოვრობთ, როგორც ძაღლებიო. აი, თუნდ მაგალითი თქვენ ივან ივანიჩისაგან და ივან ნიკიფორიჩისაგან აიღეთ და იმათ მიხედეთ: აბა მეგობრობა ისეთი უნდა! და მეგობრებიც მართლად ისინი არიან! მერე რა მეგობრები! აი კეთილნი და ღირსეულნი სულნი!» აი, ესეც შენი მეგობრები! მიამბეთ მაინც, რაზედ მოგივიდათ? ეგ როგორ მოხდა? რა იყო?

— ეს დახლართული საქმეა, დემიან დე-

მიანიჩ; სიტყვით ვერ გიამბობთ, ჭირად არ შეიძლება; უმჯობესი იქნება, უბძანოთ ამ არზის წაკითხვა. აი, ინებეთ ამ მხრიდამ, აქ უფრო შესაფერ-საკადრისია.

— წაიკითხეთ, ტარასი ტიხონოვიჩ, მსაჯული მდივანს მიუბრუნდა და უთხრა.

ტარასი ტიხონოვიჩმა აიღო არზა და, იმნაირად, როგორც ყველა მდივნები და სეკრეტრები სამაზრო სამჯავროებში ჩვეულებისამებრ ცხვირს მოიხოცვენ ხოლმე, ორის თითის დახმარებით, ცხვირი წაიხოცა და შემდეგ კითხვა დაიწყო:

«მირღოროდის მაზრის აზნაურისა და მებატონისა, ივანე ივანისძისა პერერეპენკისა არზაი; ხოლო რაშიც არსებობს და მდგომარებს სათხოვარნი იგინი, მოხსენებულ არიან ამის ქვეით შემდეგ მუხლებსა შინა:

მუხლი ა. რა ვითარცა ცნობილ სრულიად მრთელისა ამიერ ქვეყნისადმი, თვისითა ღვთის წინააღმდეგობითა, შებილწებასა შინა მამყვანითა და უადრეს ყოვლისა ზომისა და ყო-

ვლის წრეს გარე გასულ რჯულის გარდა-
მავლობით და წესისაგან გარდამდგარ საქ-
ციელი ყოფა-ქცევითა, აზნაურმა მან, ივანემ,
ნიკიფორისძემ, დოვგოჩხუნმა, ამა «ჩყი» წ.,
ივლისის «ზ» დღესა, ჰყო და მომაყენა მე
განუზომელი და საშინელად-საზარელი, მოუ-
თმენელი შეურაცხება და უპატიურება, ვითარ-
ცა შესახებ ღირსებისა და პატიოსნებისა-
დმი გვამისა ჩემისა, აგრეთვე თანასწორ-ზო-
მიერ ამასთანავე დასამდაბლებლად, დასამცი-
რებლად და შესარცხვენად ჩინისა, ღირსე-
ბისა, ხარისხისა და გვარის შვილობისადმი
ჩემისა. ამა აზნაურსა, და თვით ამასთანა-
ვე საზიზღარ, მწიკვლევანისა შეხედულობისას,
აქუნს ხასიათი მოკრტიმლისა და ფრიად აღვ-
სილ არს სხვა და სხვა გვარის ღვთის გმო-
ბითა და საგინებელთა სიტყვებითა....

ამ ადგილს მკითხველი შედგა, რათა ხელ
ახლად კიდევ ცხვირი წარეხოცა; ხოლო მსა-
ჯულს კეთილ-მოწიწებით გულ ხელი დაეკრი-
ფა და მარტო თავისთვის ამბობდა; «რა

გამჭრიახე კალამას! ქვასა ხეთქავს! ღმერთო ჩემო! რა ჩინებულათა სწერს ეს კაცი!»

ივან ივანიჩმა სთხოვა კითხვის განგრძელება და ტარასი ტარასიჩმა არზის კითხვა განაგრძელა:

ამა აზნაურმა, ივანე, ნიკიფორისძემ, დოვგოჩხუნმა, ოდესცა მე მიველი მასთან მეგობრულ წინა-დადებითა და თხოვნითა, მიწოდა მე, აშკარად და საქვეყნოდ, ჩემდა საწყენად. შესახებ დირსებისა და პატიოსნებისა ჩემისა საკიცხველი სიტყვა, ესე იგი სახელდობრ: «მამალო ბატო,» მაშინ, როდესაც უწყიან სრულიად მთელ მირღოროდის მაზრასა შინა მცხოვრებთა, რომელ ამა საზიზღარ პირუტყვად მე არასოდეს არას გზით არა ვსახელ-წოდებულ ვარ და არც თუ საკუთრად მაქვს განზრახვა ამა სახელწოდებისა. ხოლო დასამტკიცებლად და საბუთად აზნაურობის ჩამომავლობისა, ანუ გვარიშვილობისა ჩემისა არს ეგე, რომელ სამეტრიკო წიგნსა შინა, სამთა მღვდელ-

მთავრებთა ეკლესიასა შინა მდებარესა, ჩაწე-
რილ და აღნიშნულ არიან, ვითარცა დღე და-
ბადებისა ჩემისა, აგრეთვე თანასწორ-ზომი-
ერად და ჩემ მიერ მიღებული ნათლის ღებისა.
ხოლო მამალი ბატი კი, აწ მკჳმ ვითარცა
უწყის ყოველმა, რომელიც მაინც ცოტაო-
დენ მცოდნე არს მეცნიერობისა და სწავ-
ლისა, არ შეიძლების და არც იქნების ჩა-
წერილი სამეტრიკო წიგნსა შინა, ვინაიდ-
გან მამალი ბატი არა არს კაცი ანუ ადამი-
ანი, არამედ ფრინველი იგი, რაიცა ყოველ-
მან, თვით სემინარიასა შინაცა არა ნამყოფ-
მაცა, ზედ-მიწევნით და ნამდვილად უწყის.
გარნა მავნებელმან, ავისა ზნის თვისებისა
ამა აზნაურმა მან, თუმცა რა ამა ყოველისა
მცოდნე იყო, არა ვითარისა სხვა განზრახვი-
თა, თუ არა მხოლოდ იმა ჯაზრითა, რათა
მოეყენებინა საზარელი და მოსაკვდინარი შე-
ურაცხება და გაუპატიურება ჩინისა, ხარის-
ხისა და ღირსებისადმი ჩემისა, ესრედ
შეგინებულ-ჭყო სახელი ჩემი, იმა საზიზღა-

რისა, უშვერისა და მწიკვლევანისა [illegible] ეროვნული ბიბლიოთეკა მის-მიერ წარმოთქმულისა სიტყვითა.

მუხლი ბ. თვით ამავე უმართებულეს-მან, უგვანმა და უმსგავსმა აზნაურმა, ვითარ-ცა მაჭირვებელმან, ამასთანავე ადიჭურვა, რა-თა შეემთხვია ჩემდამი რაიმე ძვირი და ძა-ლით დაიჩემა ჩემი მამა-პაპეული გვაროვნო-ბით საკუთრებანი, მიღებული ჩემგნით, შემ-დეგ გარდაცვალებულისა მშობლისა ჩემისა, სა-სულიერო წოდებასა შინა ნამყოფისა ნეტარ-ხსენებულისა იოანნე ონისიმის ძისა პერერეპენ-კისა (უფალმან განსვენებინა დაუმკვიდროს მას!) და დაიჩემა ქირუდ, რომელ, წინააღმდეგ ყოველთა კანონთა, გარდმოიტანა და დასდგა თავისი საბატე სრულიად პირდა-პირ, თითქმის ზედ ცხვირთან წინაშე ეზო-დერეფნისა ჩემისა. ესე ყოველი ჰქმნა არავითარისა სხვა რაიმე განზრახვითა, არამედ, რათამცა ჩემდამი მო-ყენებული შეურაცხება და უპატიურება უმეტე-სად განემრჩობლებინა და გაეხშირებინა, ვი-ნაიდგან საბატე იგი დღეის აქნობამდისინ ჯეროვან ფარსაკსა შინა ადგილსა მდებარე-

ობდა და ჯერ კვალად საგმაო სიმაგრესა შინა იმყოფებოდა და იდგა იგი. გარნა საზიზღარნი და ბილწურნი განზრახვანი ამისა ზეით მოხსენებულ აზნაურისა განსაკუთრებით მდგომარეობდენ მას შინა, რათა ვექმენ მე მოწამედ უმართებულოთა, უგადრისთა რაიმე შემთხვევათა ანუ სანახავთა, ვინაიდგან ცნობილ არს და უწყიან, რომელ ყოველი გაცად-გაცადი არ მიჰმართავს და არ შევალს არა ვითარცა ბოსელსა შინა, უფროსდა-ამისა ბატისასა ანუ საბატესა შინა, შესაბამ საგადრის საქმისათვის.

ამ გვარის კანონის- წინააღმდეგ მოქმედებითა, საბატის მის წინა ორთა საკვეთთა დაიჭირეს საკუთარი ჩემი მიწა-მამული, რომელიც მე მერგო ჯერ კიდევ სიცოცხლის ჟამსა მის მშობლისა ჩემისაგან, ნეტარ ხსენებულისა იოანნე ონისიმის ძისა პერერეპენკისა (უფალმან საუკუნო განსვენება დაუმკვიდროს მას!) და რომელიც იწყობის იქიდამ, საცა ამბარია და იმ სისწორივ სწორედ მიდის, თვით იმ ადგილა-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

მდის, სადა მოხუცნი დედაკაცნი ქალებს რე-
ცხვენ ხოლმე.

მუხლი გ. ამის ზეით გამოსახულს აზნა-
ურ-შვილსა, რომლისა თვით სახელი და გვა-
რიც გულსა შინა კაცისასა შეზიზღებას აღმ-
რავს, აქჳნს და შთაუნერგავს თვის გულშია ესეთი
ბოროტი განზრახვა, რათა ცეცხლი წამიკი-
დოს და სრულიად ამომწვას მე სახლსა შინა
ჩემსა. ხოლო დასაბუთებად ამისა არა საეჭო
ნიშნები შემდეგ ქვემორე ამისაგან ნათლად
გამოაშკარდებიან: ჯერედ პირველად, ამა ავის
ზნის და თვისების აზნაურმან დაიწყო ხშირად
ეზოში გამოსვლა თავის სასახლიდამ, რასაც
უწინარეს ამისა იგი არას დროს ამას არ იქ-
მოდა ხოლმე, ამა მიზეზებისა გამო: თავის
სიზარმაცობისა, საზიზღარ სიმსუქნისა და სის-
ქისა გამო სხეულ-გვამისა თვისისა; მეორეც,
ხამოსამსახურო ოთახსა შინა მისსა, რომელიც
ზედ აკრავს დობესა მას, რომლითაც გარემო-
ზღუდვილია საკუთარი ჩემი მიწა-მამული,
მიღებული ჩემგნით გარდაცვალებულისა მშო-

ბლის ჩემისაგან, ნეტარ ხსენებულის იოან-
ნე ონისიმის მისს პერერეპჳნკისს (უფალმან
განსვენება დაუმკვიდროს მას!) მარად დღე არა
ჩვეულებრივად, მეტის-მეტად ხან-გრძლივ
მოჩანს სინათლე სანთლისა, რაჲცა არს აშკა-
რა საბუთი დასამტკიცებლათ მისსა; ვინაჲდ-
გან აქნობამდისინ, საძაგელ და საშინელ სიძუნ-
წისა მის გამო, მარად არამც თუ ქონისა
სანთელი, არამედ ჭრაქიც კი განქრობილი
აქუნდა ხოლმე.

და ამიტომაც, ერთობრივ ამა ყოვლისა მი-
ზეზთა გამო, უმორჩილესად ვითხოვ: რათა იგი
აზნაური ივანე ნიკიფორის მე დოვგოჩხენი,
ვითარცა ბრალეული დადამნაშავე: ცეცხლის წა-
კიდებასა და გადაწვასა შინა, გაუპატიურებასა
და შეურაცხყოფასა შინა ჩინისა, ღირსებისა,
სახელისა და გვარი-შვილობისა ჩემისასა, და
ავაზაკურ დაჩემებასა შინა ჩემის საკუთრებისა
და ვითარცა უფროს ყოვლისა უმეტესად დამ-
ნაშავე უკადრისად, უგვანოდ და დასამრახისად
დამატებასა შინა გვარსა ზედა ჩემსა მეტი-

სახელისა—«მამალიბატისა,»—განსამართლოთ იგი და განაჩინოთ, რათა მას ჯარიმა-გარდა-ხდეს, მომეცეს მე იმისგნით კმაყოფილება, და გარდახდეს მას ყოველი ჩემი დანაკლისი და ზარალი ამა საქმისა გამო; ხოლო თვით ამასვე, ვითარცა კანონის დამარღვეველსა და დამნაშავესა გაუგარონ ბორკილები და დაჭედი-ლი ბორკილებითა ქალაქის საპყრობილესა შინა წარიგზავნოს და ამა ჩემ არზასა ზედა განაჩენი დაუგვიანებლად და დაუყონებლად ჰყოთ დაწესებული. დაიწერა და შეთხზულ იქმნა აზნაურისაგან, მირღოროდის მებატონისა ივან ივანის ძისა პერერეპენკოსმიერ.

ამ აზრის წაკითხვის შემდეგ მსაჯული მიუ-ახლოვდა ივან ივანიჩს, იმის კაბის ღილს მოჰკიდა ხელი და ამ გვარათ დაუწყო იმას ლაპარაკი:

—ანა, რასა სჩადით ივან ივანიჩ? ღვთი-სა გეშინოდესთ! იქით გადაგდეთ, ხელი აი-ღეთ მაგ არზისაგან, დეე დაიღუპოს ეგ არზა! ეშმაკმა და ქაჯმა წაიღოს! უმჯობესია, რომ

ივან ნიკიფორიჩის ხელი ჩამოართვათ და ერთი-ერთმანერთი დაჰკოცნოთ. იყიდეთ [illegible] ან ნიკოპოლის ღვინო, ან არა და, აი ასე: გავაკეთეთ კარგი ფუნში, მეც მიმიპატიჟეთ, ერთად დავლიოთ და სულ ყოველი დავივიწყოთ!

—არა, დემიან დემიანოვიჩ!—ეგ ისეთი საქმე არ არის, ივან ივანიჩმა მძიმედ და ჩინებულად წარმოსთქვა, ისე, თავისებურ მოსახდენათ, როგორც მუდამ იცოდა ხოლმე,—ეგ ისეთი არ არის, რომ შინაურის მორიგებით შეიძლებოდეს გათავება! მშვიდობით ბრძანდებოდეთ! თქვენც მშვიდობით ბრძანდებოდეთ, ბატონებო! და ისევ თავისებურად მძიმედ მიუბრუნდა და საერთოდ უთხრა:—«ვიმედოვნებ, რომ არზაჲ ჩემი წადილის მებრ ჩემის ჯეროვნად და შესაბამად იმოქმედებს,» და გავიდა და გაოცებასა შინა დასტოვა მთელი სასამართლო.

მსაჯული იჯდა, ხმას არ იღებდა; მდივანი-სეკრეტარი ბურნუთს სწევდა; მელნით

სავსე გატეხილი ლიტრის მირი მწერლებს უცებ გადმოებრუნებინათ, რომელსაც საწერე-ლის მაგიერად ხმარობდნენ, და თითონ ფიქრისაგან გონება გაფანტულ მსაჯულს თითი ჩეეყო იმ მელნის გუბეში და მელნით სტოლსა თხუპნიდა.

— თქვენ ამაზედ რას იტყვით, დოროფეი ტროფიმიჩ? პატარა ხანს სიჩუმის შემდეგ მიუბრუნდა მსაჯული მდივანბეგს და ჰკითხა.

— არაფერს არ ვიტყვი, მდივან-ბეგმა უპასუხა.

— ეს რა საქმე მოხდა და რა ამბებია! ჰსთქვა მსაჯულმა. ჯერ ამ სიტყვის თქმა არ დეესრულებინა, როცა იმ ოთახის კარმა დაიჭრიალა, გაიღო და სასამართლო ოთახის კარებში გაიჭედა და გამოცხადდა ივან ნიკიფორიჩის წინა ნახევარი გვამი; და დანარჩენი გვამისა მის დარჩა წინა ოთახში. გამოცხადება ივან ნიკიფორიჩისა, და მეტადრე სამჯავროში, ყველას ისე გასაოცრად ეჩვენათ,

რომ მსაჯულმა დაიკივლა, მდივან-სეკრეტარმა საქმის კითხვა შესწყვიტა და შესდგა, — ერთმა იმ სასამართლოში მსახურ მწერალმა, რომელიც რაღაც ნაირ კვინტილა მოკლე კაბაში იყო, კალამი ტუჩებ-შუა ამოადო, მეორე მწერალმა იმავე დროს ბუზი ჩაყლაპა, უეცრად; და იმ სასამართლოში ძველ მოსამსახურე ყარაულმა, რომელიც ჩაფრის თანამდებობასაც ასრულებდა, და იმ დრომდის კარებთან იდგა და თავის ჭუჭყიან პერანგის უბეში იქექებოდა, ამ მოსამსახურე ყარაულსაც პირი ღია დარჩა და ისე გამოშტერდა, რომ ვიღასაც უნებურად ფეხი დაადგა.

— ეს რისგან არი! როგორ და რომელ ხატისაგან არი? მშვიდობით ბრძანდებით, ივან ნიკიფორიჩ?

გარნა ივან ნიკიფორიჩს თითქმის ცოცხალ-მკვდარს, რადგანც, სისქისა გამო თვისისა, კარებში გაიჭედა, ვერც წინ და ვერც უკან ფეხი ვეღარ გადედგა. მსაჯული უყვიროდა, იქ წინა ოთახში მყოფთ, რომ ივან ნიკიფო-

რიჩისთვის უკანიდამ იმათგან ვისმეს ხელი მკრა და სასამართლო ოთახში შამოუგდო. ამაო იყო მსაჯულის ყვირილი, რადგანაც წინა ოთახში იყო მარტოდ ერთად-ერთი მოჩივარი პეპერი დედაკაცი, რომელმანც თუმცა მალიან მალა დაატანა თავის გამხდარ ხელებს, მაგრამ მაინც ვერა გააწყო რა. მაშინ ერთი იმ სასამართლოში მსახურ მწერლებთაგანი, რომელიც იყო სქელ-დიდრონ ტუჩებიანი, განიერ მხარ-ბეჭიანი, სქელ ცხვირიანი, ამასთანავე ელამი და გვერდზე იხედებოდა, თვალებზე სიმთვრალე ეცნეოდა, გამოცვეთილ ნიდაყვებიანი, ივან ნიკიფორიჩის გვამს წინიდამ მიუახლოვდა, გულზე ორივე ხელები ჯვარედინათ დაუკრიფა, ვითარცა უსუსურ ყრმასა; შემდეგ თვალი უყო და ანიშნა მველ მოსამსახურე ყარაულსა, რომელმანც თავისი ფეხი ასწია და ივან ნიკიფორიჩს მუცელში მიაჭირა და თუმცა ივან ნიკიფორიჩი სცოდავათ ოხრავდა და კვნესავდა, ის რისყოფით გააგდეს და გაიტანეს წინა ოთახში. მაშინ რაზჩა ამოიღეს

და. კარების მეორე ნახევარი გააღეს. ამავე დროს იმ სასამართლოს მწერალმა და იმის თანა-შემწემ ძველმა მოსამსახურე მწერალმა ერთად მეგობრულ ძალის-დატანებისაგან, თავიანთ პირიდგან სუთქვითა ისეთი საშინელი სუნი დააყენეს, რომ ის სასამართლო ოთახი დროებით თითქმის სირაჯხანათ გადიქცა.

— თქვენ ხომ, ივან ნიკიფორიჩ, არა გატკინესთ რა? მე დედაჩემს შეგატყობინებ, ის თქვენ წამლად ისეთად დაყენებულ არაყს გამოგიგზავნისთ, რომლითაც თქვენ მარტო ხერხემალი და წელი კარგათ დაიზილეთ, და სულ გაივლის.

მაგრამ ივან ნიკიფორიჩი სკამზე დაეგდო და ხანგრძლივ ოხვისა და უხის მეტი ვერაფერი ვერ ეთქვა. ბოლოს სუსტის ხმით, ისე, რომ ძლივს ისმოდა, რადგანაც დაღალული იყო, იმან წარმოსთქვა: «არ ინებებთ?» ამოიღო ჯიბიდამ თავის რქა-კატოში და დაატანა: «ინებეთ, ივალებოდეთ!»

—მე დიდად მოხარული ვარ თქვენის ნახვისა

უპასუხა მსაჯულმა, მაგრამ მე სულ ფიქრს ვერ მოვსულვარ, თუ რამ გაგაბედვინათ თქვენ ამ შრომის მიღება და დაგვავალეთ ჩვენ—ამ-გვარ-სასიამოვნო მოულოდნებელ შეცრებითა.

—არცა მაქვს, მოსართმევი . . . ივან ნიკიფორიჩმა მლივს ამის თქმა შეიძლო მარტო.

—არცა გაქვსთ მოსართმევი? რაზე?

— არცა მაქვს მოსართმევი.... (ამ დროს ქაქანი მოაყოლა და დიდხანს შეისვენა) ოხ!... არცა მაქვს მოსართმევი იმ ავაზაკზე. . ივან ივანიჩ პერერეპენკოზე.

— ახა ღმერთო ჩემო! თქვენც აგრე? ისეთა სამაგალითო მეგობრები იყავით! საჩი-ვარი! და მერე იმისთანა კეთილ ადამიანზე!.,.

— ის თვით სატანაა! ივან ნიკიფორი-ჩმა გაბმით წარმოსთქვა. მსაჯულმა პირჯვარი გადიწერა.

— არცა აიღეთ, წაიკითხეთ.

— რაღა გვეთქმის, წაიკთხეთ, ტარას ტიხონოვიჩ, მსაჯული უკმაყოფილის სახით

მიუბრუნდა მდივან-სეკრეტარს და უთხრა, და ამასთანავე იმის ცხვირმა უნებურად ზევითა ტუჩს დასუნა, რასაც ის ადრე ამის წინად მარტო დიდ სიამოვნებისაგან იქმოდა ხოლმე. ამასთან ცხვირის თავის ნებისობამ უფრო უმეტესად შეაწუხა მსაჯული: იმან ხელსახოცი ამოიღო და ზევითა ტუჩიდამ სრულიად მთელი ბურნუთი გარდმობერტყა, რათა ცხვირის ამ გვარი შეუპოვრობა და გაკადნიერება დაესაჯა.

მდივან-სეკრეტარმა, როგორც მუდამ კითხვის წინად იცოდა, ჩვეულების მებრ თვისის აღასრულა წესიერი დასაწყისი, ესე იგი უცხვირის ხელცახოცად, და დაიწყო სამუდამო თავის ხმით კითხვა ესრედ:

«ითხოვს აზნაური მირღოროდის მაზრისა, ივანე, ნიკიფორის ძე, დოვგოჩხუნი. ხოლო რასა შინა მდგომარეობს არზაი ესე, ქვემორე ამისა მუხლებსა შინა გამოცხადებულ არიან:

მუხლი ა. თვისისა სიმძულვარისა, ნათლად მტრობისა და ბოროტ-მოსურნეობისა გამო

რომელიცა თავსა თვისსა აზნაურად ირქმევს და იჩემებს, ივანე ივანის ძე პერერეპენკომ, ყოველგვარი სამაგლობა, ზიანი და სხვა და სხვა სიბოროტე, გულიანობა და თავს ზარის დასაცემი და შემრწყუნებასა შინა მომყვანნი ყოფა-ქცევა და მოქმედება თვისი მომაყენა, ჭყო ჩემზედა, და გუშინ-დელს დღესა, შუა დღის შემდეგ, ვითარცა ავაზაკი, მტაცებელი და მპარავი, გამოვიდა ცულებითა, ხერხებითა, საჭრეთელებითა და სხვა და სხვა ზეინკალის, მეჩახმახის ანუ ჩი-ლიგდარის იარაღებითა, ღამე შეიპარა ჩემს ეზოში და მას შინა მდებარე ჩემივე საკუთა-რი საბატე-ბოსელი საკუთარ ხელითა თვი-სითა და საკდემელისა სახითა დაჩეხა იგი, რაზედაცა მე ჩემის მხრით არა ვითარი რაიმე მიზეზი არ მიმიცია რა მისთვის, ესოდენ გა-ნონის წინა-აღმდეგ და ავაზაკურ ყოფა-ქცე-ვისა და მოქმედებისათვისა მის მიერ.

მუხლი ბ. ამასვე აზნაურ პერერეპენკოს ჰაქონს განზრახვა და წადილი თვით მოკვლი-

სამღი ჩემისა, და «ზ» რიცხვამდის წარსულ თვისას, რა საიდუმლოთ აქვნდა შთანერგილი გულსა შინა თვისსა, მოვიდა ჩემდა მიმართ და დაიწყო მეგობრულ და მზაკვარის სახით თხოვნაჲ საკუთარისა ჩემისა თოფისა, მდებარე ოთახსა შინა ჩემსა, და საძაგიეროთ მისისა შემამლია მე მასში, თვისითა სიმუნწისა თვისებითა მრავალი სხვა და სხვა უხმარი და უვარგის-გამოუყენებელნი ნივთები. ქარვად, მაგალითად: მერა დორი და ორი საცალო შვრივაჲ. ხოლო მაშინათვე რა ვითარცა წინათვე მივხვდი და ვგრძნობდი შეცოდებითი ავ განზრახვასა მისსა, მე სხვა და სხვა ყოვლის ღონისძიებითა ვმეცადინეოდი, რათა ამეცდინა იგი მისგან; გარნა ამა ავაზაკმა, ეგვანმა და ბედასლმა, ივან ივანის ძემ პერერეპენკომ, გამლანძღა მდაბიოდ—გლეხურად უშვერის სიტყვებითა და იმავე დროჲდამ შთანერგილი აქვნს გულსა შინა თვისსა შეურიგებელი და განუცხრომელი მტრობა ჩემ მიერ. ამასთანავე და ივივე, მარად მოხსენებული, განცოფებული, ბორგნეული და სასტიკი

აზნაური და აკაზაკი იგი, ივანე ივანის ძე პერერეპენკო, საკდემელ და სათაკილო ჩამომავლობისაც არის. და მისი, ვითარცა სრულიად მთელმა ქვეყანამ უწყის, ყოველგან მოტანტალე დედა-კაცი იყო და იეგერების *) როტას **) გაჰყვა, რომელიც ამ[illegible]ხუთის წლის წინად ქ. მირღოროდსა შინა იდგა და თავისი ქმარი კი ყმად გლეხებში ჩააწერინა. დედ-მამაი მისნიც აგრეთვე უსჯულო და უსამართლო ადამიანები იყვნენ და ორთავენი გასაოცარნი და ძნელად წარმოსადგენნი ლოთები იყვნენ. მოხსენებულივე აზნაური და აკაზაკი პერერეპენკო, თვისის პირუტყვ-მსგავსითა და განკირცხვის ღირსითა ყოფა-ქცევითა გადააჭარბა სრულიად მთელ თავის გვარ-ჩამომავალინათესაობას და ვითომც ღვთის კეთილ-

---

*) იეგერი— ერთნაირი ჯარია.

**) როტა— ჯარის გუნდია.

მასხურის, თავის თვისსა ისე იჭერს და ნაცვ-
ლად იმისა კი ძრიად სამაცდურო საქმეებსა
იჭერს და სჩადის: მარხვებსა სტეხს, ვინაიდ-
გან ქრისტიანობის წინა დღით ამა ღუთის
გარეგანმა უდთომა იყიდა ცხვარი და მეორე
დღეს უბრძანა თავის ურჯულო და არა კანო-
ნიერ მოახლე-გოგოს, დ ჰკასა, და დააკვლე-
ვინა იგი, ხოლო თავის გასამართლებლად
ქსრედ მოიგონა, ვითარმედცა იმისთვის იმა-
ვე წამსა შინა ქონი საჭირო იყო ჭრაქის-
თვის და სანთლების ჩამოსხმისათვის.

ამის გამო ვითხოვ, რათა აზნაური იგი,
ვითარცა ავაზაკი, ეკლესიის მკრეხელი, თვალთ-
მაქცი და პლუტი, ქურდობასა და გაცარცვა-
სა შინა აწვე გამტყუნებული, დააბორკილოთ
და ბორკილებსა შინა დაჭედილი სახელმწი-
ფო საპყრობილესა შინა წარიგზავნოს, და
იქდა, განხილვის შემდეგ საქმისადაგვარად,
ჩინები აჰყარონ, ყოველი ღირსება და აზნა-
ურ-შვილობა ჩამოართონ და გაუბედურების
შემდეგ, კარგა ჯალაბანდის დაკვრით, სატარ-

ჩამოატარონ და ციმბირსა შინა კატორღასა ზედა საჭიროებისაგამო დაპატიმრებულ და შემწყვდეულ იქმნეს; ჯარიმის, დანაკლისის და ზარალის გადახდა და მოცემა ჩემ-მიერ ებრამანოს მას და ამა არზისა მიერ ჩემისა განჩინება ჰყოთ.

ამა არზასა ზედა ხელი მოაწერა მირდოროდის მაზრის აზნაურმა ივანე, ნიკიფორისძემ, დოვგოჩხუნმან.

როცა მდივან-სეკრეტარმა ამ აზრის კითხვა დაასრულა, ივან ნიკიფორიჩმა თავის ქუდს დაავლო ხელი და თავი დაუკრა განზებ, რადგანაც წასვლა უნდოდა.

— სადღეთ? სად მიხვალთ თქვენ, ივან ნიკიფორიჩ? მსაჯულმა იმას უკან მისძახა. პატარახან დაბძანდით! ჩაი მიირთვით! ორიშკა! გოგოვ, შე გადარეულო და რეგვენო, მანდ რას უდგეხარ და მწერლების თვალს-უმკრები და რადასაც ანიშნებ? გასწი, ჩაი მოიტა!

მაგრამ შიშისაგან, რომ ისე შორს გასული

იყო თავის სახლიდამ და შესძლო ქ'ეთი სა-
შინელი კარახტანი და აიტანა. ეროვნული ბიბლიოთეკა
ივორიჩმა კიდეც მოასწრო, კარებში გამვრა
და დედუნით სთქვა:—«ნუ სწუხდებით. მე სია-
მოვნებით...»გ·მვრენის უმალ კარებები თან
გაიხურა და მაღლი სასამართლო გაოცებასა
შინა დასტოვა.

აღარა ეშველებოდა რა. ორივე არჩია მიი-
დეს და მეტის მეტად დირს-შესანიშნავი და
სანატრელი მმამე საქმე მზადდებოდა და გაი-
მართებოდა კიდეც, თუ ერთ მოულოდინებელ,
უმეტარ გარემოებას ამ ამბავისათვის უფრო
უმეტესი ლაზათი არ მიეცა და უმეტესი სი-
ამოვნება არ ეჩვენებინა. ოდესცა მსაჯული
სასამართლო ოთახიდამ გავიდა თანა მმღოლ
მდივან-სეკრეტრით და მდივან-ბეგითურთ და
მწერლები საცალოებში და ტომრებში აწ-
ყობდნენ და ალაგებდნენ მოჩივრებისაგან
მოტანილ მრავალ მღვენს და წყალობასა: ქათ-
მებსა, კვერცხებსა, პურის ყუებსა, ხაჭაპურებსა,
ჭუპატებსა, ნაჭუქ ქადებსა და სხვა და სხვა

წარამარა დარდუბილებსა, ამ დროს სასამართლო ოთახში მურა ღორი შევარდა და, გასაკვირვებლად ყოველთა იქ მყოფთა, მოიტაცა, არა თუ ხაჭა-პური, ქადა ანუ პურის ქერქი, არამედ თვით ივან ნიკიფორიჩის არზა, რომელიც სტოლის ბოლოზედ იდვა, ფურცლებით ქვეით გარდმოკიდებული. მურა ტუხინამა, რაკი მოტაცა ის ქაღალდი, ისე საჩქაროდ გავარდა და გაიქცა, რომ ვერც ერთი სასამართლოში მსახური ჩინოვნიკი იმ ტუხინას ვერ მოეწია, თუმცა იმას სახაზავებს და საწერლებს ესროდნენ. ამ მეტის მეტად საუცხოო შემთხვევამ და ამ ამბავმა საშინელი დიდი არეულობა და ალიოქოთი მოახდინა. მსაჯული, ესე იგი იმის მდივან-სეკრეტარი და მდივან-ბეგი, კარგა დიდხან დიდ არჩევანში და მასლაათში იყვნენ ამისთანა იშვიათად ძნელ გარემოებაზედ; ბოლოს ასრე გადასწყდა და იმაზედ დაადგინეს, რომ ამ იშვიათ შემთხვევაზედ დოროდნიჩს ოტნოშენიე (წერილი) მისწერონ, რადგანაც ამ საქმის გა-

მოშაებს უფრო საქალაქო პოლიციას შეეხე-ბოდა. ოტნოშენიე, ანუ წერილი №-თა 389, იმავ დღესვე იმასთან წარგზავნილ იქმნა და თვით ამისა გამო ძალიან საცინელი და გასაოცარი ლაპარაკი მოყვადათ, რომელსაც მკითხველნი შემდეგ თავადამ გაიგებენ.

ბიბლიოთეკა

თავი V·

რომელშიაც ქ. მირგოროდის ორთა პატივის-ცემულ გვამთა-შორის არჩევანის აწერილი.

რაკი ივან ივანიჩმა გული მოიბრუნა, ისევ თავის სახლის-მეურნეობას დაუწყო პატრონობა და ჩვეულებრივ ეზოში გავიდა თუ არა, საჩეხქვეშ მოსასვენებლად, მეტის-მეტად გაოცებული დარჩა, როცა ეზოს პატარა კარებში მოწითლო რაღაცა დაინახა. ეს იყო დოროდნიჩის კაბის წითელი ყოში, რომელიც სწორედ ისე, როგორათაც იმის კაბის საყელო, გაქუცული-ყო და ისე ელვარებდა და ბრწყინავდა, თითქო ლაქწასმული სანდოლოზის

ტყავისა. ივან ივანიჩმა თავის გულში ასე იფიქრა: «კარგია, რომ პეტრე ფეოდოროვიჩი გარჯილა და ჩემთან სამასლაათოდ და დროს გასატარებლად მოსულა.» მაგრამ ძალიან გაოცდა, როცა დაინახა, რომ დოროდნიჩი მეტის-მეტად გაჩქარებული, და თან ხელების გაქნევით, მიეშურებოდა, რადგანაც ასე სიარული, ჩვეულებით, ძალიან იშვიათად იცოდა ხოლმე იმან.—დოროდნიჩის მუნდირს რვა დიდი ღილი ესხა, მეცხრე ღილი კი მოწყვეტოდა და დაჰკარგოდა დიდების დროს, როცა ტაძარს ჰკურთხავდენ, ამ ორი წლის წინად, და დღეას აქნობამდისინ დესეტნიკებს ვერ ეპოვნათ, თუმცა დოროდნიჩი ლეპორტების მიღების დროს, რომელსაც კარტალკები მოახსენებენ ხოლმე, ყოველი ცისმარე დღეს მუდამ იკითხავს ხოლმე: ღილი ხომ არ გიპოვნიათ? ეს რვა ღილი მკერა იმის მუნდირს იმ კვალობაზედ, როგორც კვალში ლობიოს სთესენ ხოლმე: ერთი მარჯვნივ, მეორეც მარცხნივ. მარცხენა ფეხში

დოროდნიჩი დაჭრილი იყო, ბოლონდელ ომიანობაში, და ამ მიზეზითაც ის ძალიან კოჭლობდა და დაჭრილ ფეხის მხრივ თეძოს ძალიან იქნევდა. დოროდნიჩი რამდენსათაც თავის ფეხს გაარჩქარებდა, იმდენათ უფრო მძიმედ და წყნარად ფეხი წინ წასდგებოდა ხოლომე და იმიტომაც, მანამ დოროდნიჩი საჩეხთან მივიდოდა, ივან ივანიჩს სკამთა დრო ჰქონდა მოფიქრებისა, რათა აეღო და დაეღო-თუ რისთვის დოროდნიჩი ისე გაჩქარებით ხელების იქნევდა? ეს ამაზედ უფრო იმიტომ ჩაფიქრდა, რომ ეტყობოდა დოროდნიჩი ძალიან მძიმე და საჭირო საქმის გამო მიდიოდა იმისთვის, მეტადრე იმიტომ უფრო მტრეოდა, რომ დოროდნიჩს თან ახალი ხმალიც ჩამოეგდო გვერდზე.

— მშვიდობით ბრძანდებით, პეტრე ფედოროვიჩ! შესძახა ივან ივანიჩმა, რომელსაც, როგორც ამის წინად მოგახსენეთ, ძალიან ყველაფრის გამომიება უყვარდა, და ვერაფრით ვერ შეიკავა თავის მოუ-

თმენლობა რაკი დაინახა, რომ დორონდნი-
ჩი თავს წაადგა, დერეფნის კიბეს ეზომდის და
ერიშით იღებდა; მაგრამ დორონდნიჩმა მაინც
კიდევ თავი მაღლა არ აიღო, ივან ივანიჩს
არ შეხედა და თავის დაჭრილ ფეხს ეკრტიმ-
ლებოდა, რომელიც ერთის გადადგმით და
თემას ქნევით, ვერა დონის მიებით კიბის
ნაფეხურზედ ვერ შეედგა.

— დილა კარგად-ყოფნისა! ჩემს საყვარელს
და კეთილის-მყოფს ივან ივანიჩს ვახლავარ!
დორონდრიჩიმ უპასუხა.

— უმორჩილესად წყალობას ვითხოვრა, რა-
თა დაბრძანდეთ. თქვენ, როგორც მე ვხედავ,
დაღალული ბძანდებით, რადგანაც თქვენ ფე-
ხში დაჭრილი ბძანდებით და გიშლისთ....

— ჩემი ფეხი! დორონდნიჩმა დაიმახა და
ივან ივანიჩს ისეთ ნაირად გადახედა და ისე
შეუბღვირა, თითქო მღვდემა ან გმიმრა შე-
უბღვირა ქონდრის კაცსა, ანუ მეცნიერმა ტუ-
ტორმა-ტანცობის მასწავლებელსა; იმასთანვე
დორონდნიჩიმ აწია თავის ფეხი, გასჭიმა,

ჯედამიწაზე დაჭკრა, დაანაკუწა. მაგრამ გსურთ მამაცობა იმას ძვირად დაუჯდა, იმიტომ, რომ მთელი ტანი შეერყა და დაიჩნიქა, ისე, რომ ცხვირი მოაჯარას მიჭკრა; გარნა ამ ფრიად გონიერმა წესის დამცველმა და ზედამხედველმა, რათა არა შეემცნირა, იმავწამსვე მოხედა, ფეხი გაიმართა და ხელი ჯიბისაკენ იკრა, ვითომც კოლოფის ამოღება უნდოდა და ეძებდა.

— მე თქვენ მოგახსენებთ, ჩემ თაობაზედ, ფრიად საყვარელო მეგობარო და ჩემო კე-თილის-მყოფელო, ივან ივანიჩ, რომ მე ჩემ სიცოცხლეში ამაზე უარესი მგზავრობა-ები გამომივლია ოქებში. დიაღ მართლა, არა ვხუმრობ. აი, მაგალითად, ომიანობის დროს ჩუზ წელსა...ოჰ! მე თქვენ გიამბობ, ერთხელ მე დობეზედ როგორ გადავმვერი და ერთ ლამაზ ნემეცის გოგოს მივეპარე; ამ დროს დორონდნიჩიმ ცალი თვალი მოჭუტა და ეშმაკურ იარამაზულად გაიღიმა.

— თქვენ დღეს სადა და სად ბრძანე-

ბელ ხართ? ივან ივანიჩმა ჰკითხა, რადგანაც უნდოდა დორონდნიჩისათვის სიტყვა შეაწყვეტი-ნებინა და მალე გამოეთქმევინებინა იმის მოს-ვლის მიზეზი; ივან ივანიჩს ძალიან გული-თა ჰსურდა რათა ჰკითხა დორონდნიჩს რა უნდა გამოეცხადებინა იმისთვის, ან რა საქმეზედ იყო; მაგრამ მეტის-მეტად თავის დიდმა ზრდილობამ და მართუბულებამ ვერ გააბედ-ვინა, რომ ჰსრულად უზრდელად ეკითხა; ამიტო-მაც ივან ივანიჩმა გული გაიმაგრა და მოთ-მინებით ელოდა დორონდნიჩის მოსვლის მი-ზეზის შეტყობას; ამასობაში კი თან გული ძალიან მალჩე ჰცემდა.

— არა, მომითმინეთ და ნება მიბოძეთ, რომ მე თქვენ გიამბობთ საცა დღეს ვიყავი, დორონდნიჩმა უპასუხა. ჯერ პირველად მე თქვენ უნდა მოგახსენოთ, რომ დღეს ჩინებული დარია... ამ ბოლოთნდელსიტყვებზე ივან ივანიჩი კინაღამ ლამის არ მიიცვალა.

— მაგრამ ნება მიბოძეთ, მომითმინეთ, დორონდნიჩმა დაიწყო: მე დღეს თქვენთან

მოვსულვარ ერთ სამძიმო დიდ საქმის გამო. ამ დროს დოროდნიჩი სწორედ ისე ჩაფიქრდა და დაღვრემილი იყო, როგორც იმ დროს, როცა ის დერევნის კიბეს თავის კოჭლი ფეხით ებრძოდა და ერიშით იღებდა. ივან ივანიჩი მოცოცხლდა და თრთოდა, თითქო ციავ-ცხელება დაემართაო, აღარ გააცია და იმწამსვე ჩვეულებრივ ჰკითხა — «რა არი ისეთი სამძიმო და დიდი საქმეო? განა მართლა სამძიმო საჭირო საქმეაო?»

— აი, ჩემო ბატონო, მომისმინეთ: ჯერ წინათვე გავკადნიერდები და მოგახსენებთ თქვენ, საყვარელო ჩემო მეგობარო და კეთილისმყოფელო ივან ივანიჩ, თქვენ . . . მე, ჩემის მხრით კი, ამასაც მოგახსენებთ, მე არაფერი არა მაქვსრა, მაგრამ, მმართებლობის ცდა წადილი და წესი ამას მოითხოვს... თქვენ კანონს გადუხვედით, გასტეხეთ და დაარღვიეთ რიგიანობის წესი!

— თქვენ რას ამბობთ, პეტრე ფეოდოროჩ? მე არაფერი ვერა გავიგერა.

— მომიტევეთ კი, ივან ივანიჩ, მაგრამ, რას ბძანებთ? როგორ თუ თქვენ ვერაფერი ვერა გაიგეთ რა! თქვენმა საკუთარმა, შინაურმა პირუტყვ-საქონელმა მალიან საჭირო სახელმწიფო ქაღალდი მოიტაცა სასამართლოდამ და თქვენ კი მაინც ბძანებთ, რომ ვერაფერი ვერა გავიგერაო!

— რა, რომელმა შინაურ პირუტყვ-საქონელმა?

— უკაცრავად პასუხია, თქვენმა მურა-ღორმა.

— ჩემი რა ბრალია? სასამართლოს მოსამსახურე სალდათი კარებს ღიას რათ ანებებს?

— მაგრამ, ივან ივანიჩ, ის ღორი მაინც თქვენი საკუთარი საქონელია, მაშასადამე, თქვენა გაქვსთ დანაშაული.

— დიდათ უმდაბლეს მადლობას მოგახსენებთ ემაგისათვის, რომ თქვენ მე ღორს დამადარეთ!

— მე სრულებითაც არ მითქვამს, ივან

ივანიჩ! ღმერთმან იცის არ მითქვამს! აბა თქვენვე იფიქრეთ და წმინდის სინდისით, სამართლიანად გაშინჯეთ. თქვენ უეჭველია, მოგეხსენებათ და იცით, რომ თანახმად მთავრობის ნებისა, უწმინდურ და მურტალ ში-რუტუკებს აკრძალული აქვთ სიარული ქალაქში, და უფროსდა უმეტესად ქალაქის პირველ დიდრონ ქუჩებში. თქვენვე დარწმუნებული ბრძანდებით და დამეთანხმებით ამაში, რომ ეს აღკრძალული საქმე უადადაა.

— აბა ღმერთო ჩემო, თქვენ მე მაგას რას მიბმანებთ. დიდი ამბავი არ მომხდარა, თუ ღორი ქუჩაში გასულა!

— ნება მიბოძეთ, მე თქვენ მოგახსენებთ, მომითმინეთ, არა, მომითმინეთ, ივან ივანიჩ, ეგ სრულობით არ შეიძლება. რა ვქნათ, აბა რა უყოთ! რაკი მთავრობას ასე უნდა—ჩვენ უნდა დავემორჩილოთ. მართალია, დაგიჯერებთ და დაგემოწმებით კიდეც, რომ ქუჩებში ზოგჯერ დადიან ხოლმე ქათმები და ბატები, ეს თქვენ კარგა დაიხსომეთ, გივეთ რა

ვსთქვი? ქათმები და ბატები მეთქი; მაგრამ ღორებზედ და თხებზედ მე ჯერ კიდევ შარ-შანვე მივე უსასტიკესი ბრძანება, რომ არამც და არამც არ შეუშვან საზოგადო, სახალხო მოედნებზედ, რომელივე ბრძანებაც მაშინათვე უბრძანე, რაცა ზეპირად წავკითხეთ, საზოგა-დო კრებაში, მთელ ხალხის წინაშე.

— არა, პეტრე ფეოდოროვიჩ, ამაში მე აქ სამისო არასა ვხედავ რა, მარტო იმის მეტს, რომ თქვენ ყოვლის ღონის-ძიებით ცდილობთ ჩემს წყენას და დაჩაგვრასა.

— აი, მაგას კი ვერ იტყვით, არც თუ შეგიძლიანთ სთქვათ, უსაყვარლესო ჩემო მეგობარო და კეთილის-მყოფელო, რომ მე ვცდილობდე თქვენ წყენას და დაჩაგვრას. აბა თქვენ თითონ მოიგონეთ: მე სულობით არც ერთი ზმა და კრინტიც არ ამო-მიღია, მაშინ, როცა თქვენ საჩეხი და სახუ-რავი კანონით დაწესებულ ზომას და გვარად მთელ ერთ ადლზე ზეით მაღლა აიტანეთ. არამედ მე თავი ისე დავიჭირე და დავარსხე,

თითქო სრულიად ვითომც არაფერს არა ვხე-დავდი. მე ჰერწმუნეთ, უსაყვარლესო მეგო-ბარო, ქალს კიდეც სრულებით, სწორედ მო-გახსენო, ისე რომ ვსთქვათ, ეგ იგი....მაგ-რამ ჩემი ვალია, ერთის სიტყვით, ჩემი მო-ვალეობა მოითხოვს, რომ სისუფთაობაზე ზედამხედველობა მქონდეს. თქვენ თითონვე იფიქრეთ და წარმოიდგინეთ, როცა უეცრად პირველ დიდ-ქუჩაში....

— ეჰ! მერე თქვენი პირველი დიდი ქუ-ჩაც. სწორედ მოგახსენოთ, კაი რამ არი; ღმერთმა შეინახოს! ვისაც კი იტყვით, და რაც კი უნდათ, ყველას გააქვსთ და იქ ყრიან.

— ნება მიბოძეთ, მე თქვენ მოგახსენოთ, ივან ივანიჩ, რომ მაგითი თქვენ თითონ მე შეურაცხმყავით და მჩაგრავთ! მართალია, მე ზოგჯერ მოხდება ხოლმე, მაგრამ უმე-ტესად მარტო ღობის ძირში, სარაის ქვეშ, ხაროში, ან ამბარში; მაგრამ, რომ პირველ

დიდ ქუჩაში, შეეტენოს მოედანზე მაკე დარი, ეს ისეთი საქმეა...

— მერე საიმისო რა არი, პეტრე ფეოდოროვიჩ! დორიაც ხომ ღვთის გაჩენილია!

— დაგეთანხმებით. ეს მთელმა ქვეყანამ იცის, რომ თქვენ მეცნიერი, სწავლული კაცი ხართ, იცით სწავლანი და მცოდნე ხართ დანარჩენ სხვა და სხვა საგნებისა. მართალია, მე არავითარი სწავლა არ მიმიღია, ჩქარის ხელით, გაბმით წერის და კითხვის სწავლა მე დავიწყე მაშინ, როცა ოცდა ათის წლისა ვიყავი. მე ხომ, როგორც თქვენ მოგეხსენებათ, სალდათებთაგანი ვარ და შემდეგ ჩინს ვედირსე.

— ჰმ! ივან ივანიჩმა ხმა ასე ამოიღო.

— დიაღ, დოროდნიჩმა ისევ დაიწყო, «ჩყა» წელსა მე ვიმყოფებოდი და ვირიცხებოდი 42 იეღერის პოლკში, მეოთხე როტაში პარუჩიკად. როტის კომანდირად ჩვენში იყო, თუ ინებებთ, რომ იცოდეთ, კაპიტანი იერემეევი. ამ დროს დოროდნიჩმა თავის

თითები კოლოფში ჩაყო, რომელიც ივან ივანიჩს ხუფ ახდილი ხელში ეჭირა და ბურ-ნუთს თითებით ურევდა.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ივან ივანიჩმა უპასუხა: — ჰმ.

— მაგრამ ჩემი მოვალეობა, ღოროდნი-ჩმა ისევ დაიწყო, არის, რათა მე მთავრობას ვემორჩილებოდე და იმის ბრძანებას ვასრუ-ლებდე. იცით თქვენ, ივან ივანიჩ, თუ არა, რომ სასამართლოდამ სახელმწიფო ქაღალ-დის მომტაცებელი, სწორედ ისე, როგორა-თაც სხვა და სხვა დანაშაულობისათვის, სის-ხლის სამართალში მიეცემა და დაისჯება?

— ეგ ისე ვიცი, რომ, თუ გინდათ, თქვენც გასწავლი. აგრე სწერია და ეგ ადამიანებზეა ნათქვამი, მაგალითად, თუ, ვინიცობაა, ის ქაღალდი თქვენ მოგეპარათ; მაგრამ ღორი პირუტყვია, ღვთის გაჩენილი.

— ეგ სულ აგრეა. მაგრამ კანონი ბრძა-ნებს: «დამნაშავე მოტაცებაში....» მე თქვე-ნა გთხოვთ, რომ ყური კარგა, გულ-მოდგინებით აღევნოთ: დამნაშავე აქ არ

არი: არც გვარი, ნათესაობა, ან შთამომავლო-
ბა, არც სქესი: მამრობითი ან მდედრობითი
და არც თუ ვინაობა ანუ წოდება; მაშასადამე
შეიძლება, რომ პირუტყვიც დანაშავე იყოს.
ნება თქვენია, მაგრამ პირუტყვი დასჯის
წინად, განაჩენის გამოსაცხადებლად, პოლი-
ციაში უნდა იყოს წარდგენილი, ვითარცა
წესის გამტეხი და კანონის დამარღვეველი.

— არა, პეტრე თეოდორიჩ, ივან ივა-
ნიჩმა წინააღმდეგი პასუხი მიუგო, ეგ არ
შეიძლება, არც გაგივათ.

— როგორც თქვენ გენებოსთ, მე მხოლოდ
თანახმად მთავრობის ბრძანებისა უნდა მო-
ვიქცე.

— თქვენ მე რატო აგრე მაშინებთ? უთუ-
ოდ, ჩემი ღორის წასაყვანად, გინდათ ის
ცალ ხელა სალდათი გამოგზავნოთ? მე ჩემ
კარის მოახლე ბებერ დედაკაცს უბძანებ, რომ
ის ეზოდამ სულ კეტით გააგდოს; იმ ცალ-
ხელა სალდათს მეორე ხელსაც მოამტვრევენ.

— მე თქვენ ჩხუბს და დავას ვერ გაგი-

ზედაკთ. რაკი აგრეა, ამ შემთხვევაში, თუ თქვენ იმ დორის წარმოდგენა [illegible] არ გინდათ, მაშ მოისმარეთ და ისე ისარგებლეთ, როგორც თქვენ გენებოსთ. თუ გნებავსთ, საშობოთ დაავკლევინეთ და დორათ გააკეთებინეთ, ან არა და ისე შეჭამეთ. მე თქვენ მარტო ამასა გთხოვთ, თუ ვინიცობაა მეხვები გააკეთებინოთ, გამომიგზავნეთ მე ერთი რწყვილი იმ მეხვებისა, რომელსაც დაძეკა ისე საგანგებოდ და ოსტატურად, დორის სისხლისას და ქონისას რომ აკეთებს. ჩემ ადრაითვენა ტრიითონოვნას მალიან უყვარს მაგისთანები.

— მეხვები ინებეთ, ინებეთ, ერთ წყვილ გამოგიგზავნით.

— დიდათ მადლობელს დაგრჩებით თქვენ, საყვარელო ჩემო მეგობარო და კეთილისმყოფელო. ეხლა მე თქვენ ნება მიბოძეთ კიდევ ერთი სიტყვა მოგახსენოთ. მსაჯულმა და უკელა ჩვენ საერთო ნაცნობებმა მე მომანდეს, ესრედ კსთქვათ, რომ თქვენ შეგარი-

გოთ თქვენ მეგობართან, ივან ნიკიფორიჩთან.

— როგორ! იმ უზდელთან! რომ მე ეგ თავ-ხედ ბრიყვს შეურიგდე? არასოდეს! არას-დროს არ შეიძლება, არ შეიძლება, არ იქნება! ივან ივანიჩი თავ-გამოდებულ მდგომარეობა-ში იყო და გაბედვით ამბობდა.

— თქვენი ნებაა, როგორც გნებოსთ, დოროდნიჩმა უპასუხა და თან თავის ცხვირის ორთავ ნესტოებს ბურნუთი უთავაზა; მე ვერ გაგიბედავთ, რომ თქვენ გირჩიოთ ან დაგარიგოთ; მაგრამ ნება მიბოძეთ ეს მაინც მოგახსენოთ: აი, თქვენ ეხლა ნაჩხუბნი ხართ, და რაკი შერიგდებით....

გარნა ივან ივანიჩმა მწყრების ნადირობა-ზე და წერაზედ დაიწყო ლაპარაკი, როგორც მუდამ ჩვეულობათა ჰქონდა, როცა სიტყვის ბანზე აგდება ან უსიამოვნო ლაპარაკის შეწყვე-ტა უნდოდა ხოლმე.

ასე, ამ ნაირად დოროდნიჩმა ვერა გაარიგა და შინ დაბრუნდა

თავი VI

რომელიდამაც მკითხველი კარგა ადვილად შეიტყობს სუყოველს, რაც შიგ არი.

თუმც სამსჯავროში ბევრი ეცადეს ამ საქმის ჩამალვა და ჩაფარცხვა, მაგრამ მეორე დღესვე მთელმა მირღოროდმა შეიტყო ეს ამბავი, რომ ივან ივანიჩის ღორმა ივან ნიკიფორიჩის არზა მოიტაცაო. თვით ღოროდნიჩს, გულ-მავიწყობისაგამო, ყველაზე პირველად უცებ წამოსცდა ამ ამბის გამოაშკარება. როცა ივან ნიკიფორიჩს ეს საქმე უამბეს, იმან არაფერი არა სთქვა რა; მარტო ეს იკითხა: «მურა ღორი ხომ არ იყოო?»

მაგრამ აღაფია ფედოსეევნა, რომელიც იმ დროს იქ იყო, ივან ნიკიფორიჩს თავისებურად კიდევ ჩუჩხუნი დაუწყო, ჩაშჩიჩინა: «რას ამბობ, ივან ნიკიფორიჩ? რას სჩადი? შენ ყველანი მასხარად აგიგდებენო, როგორც ტუტუც-ბრიყვსაო, თუ შენ იმას ეგ შეარჩინე და დაუთმეო! რაში შეგეტყობა მაშინ აზნაურშვილობაო? რიღას აზნაური იქნე-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ბიო? შენ მაშინ დედაკაცზე უარესი იქნებიო, აი იმ ბებერ დედაკაცზედაო, რომელსაც შენი საყვარელი შაქრის პურები დააქვს და ჰყიდისო.» იმდენი ჩასძახა, რომ ბოლოს მოსდრიკა იმ მოუსვენარმა! მომებნა სადღაც ერთი შუახნის კაცი, შავ-ტრუხა, მთელი პირის სახით დალაქავებული, ნიდაყვ დაკერებულ მუქი ლურჯ-ფერ სერთუკ-კაბიანი, სრულიად ნამდვილი სასამართლოს სამწერლო მელნის გოზაური. ეს კაცი ჩექმებზე კუპრს ისვამდა, ყურს უკან ჩარჭობილი ჰქონდა სამი კალამი და საწერელის ნაცვლად, კაბის ღილზედ ზონრით ჩამოკიდებულ პატარა შუშით მელანს ატარებდა. ცხრა ხაჭაპურს ერთჯერზედ შეჭამდა და მეათეს კი ჯიბისაკენ იკრავდა ხოლმე და ერთ დერბიან თაბახ ქაღალდზედ იმოდენა სხვა-და-სხვა ნაირ ცილისწამებას დასტევდა ხოლმე, რომ არც ერთ იმის მკითხველს ვერ შეემლო ერთიანად წაეკითხა თავით ბოლომდისინ ისე, რომ ადგილ-ადგილ ხველა და ცხვირის დაცემინე-

ბა არ დამართოდა ხოლმე. ქ' ცოტაოდე კაცის მსგავსი სულდგმული დაჯდა, ჩააცივდა წერას, თვალები ჩაიწყალა, როგორც იყო დასწერა, დაჯღაბა და ბოლოს იმდენი ქმნა, რომ ესე ყი არზა გააკეთა:

«მირღოროდის მაზრის სამსჯავროსა შინა; აზნაურ-შვილისა ივანე ნიკიფორის ძისა, დოვგოჩხუნისა მიერ.

რომელ იმა არზისაგამო ჩემისა, რაჲცა ჩემმიერ აზნაურ ივანე ნიკიფორის ძის დოვგოჩხუნისგნით მას-ზედა უნდა ყოფილ იყო ერთბამათ აზნაურ ივან ივანის ძის პერერეპენკოს თანა-შორის; და რაჲსა ზედაცთვით მირღოროდის სამაზრო სამსჯავრომა პირის შენახვა, განებიევრება, წაქეზება და თავის მინებება გამოაცხადა. და თვით იგი გლისპურად ურცხვ-შეუპოვარი თავის თავად მძლავრობაჲ მურა ღორისა მის, იქმნა რა საიდუმლოდ შენახული და აწვე გარეშე ადამიანთა მიერ, სმენისადმი ჩემისა იქმნა მოსმენილი. მათ რომელ დაპრკოლება იგი და წაქეზება,

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ვითარცა ბოროტ-განზრახვით, წინაშე სამარ-
თლისა განსამართლებისა შეხებისა და მიეცე-
მებისა; ვინაჲდგან ღორი იგი არს პირუტყვი
უგუნური, და მით უმეტესად აქუნს მიდრეკილე-
ბაჲ და ნიჭიერება ქაღალდის წარტ`ტებისა-
დმი. რაჲსაგანაც ნათლად ცხადარს, რომ ხში-
რად ზევით მოხსენებული ღორი იგი არა
ვითარცამე სხვა რიგათ არ მოიქმედებდა მას,
თუ არ ყოფილიყო იგი დარიგებული და მო-
გზავნილი მას ზედა თვით წინა-აღმდეგისა,
მტერისა ჩემისა, რომელიცა აზნაურ შვილად
იწოდებს თავსა თვისსა, ივანე ივანისძისა პე-
რერეპენკოს მიერ, აწვე ერთ გზით კიდევაც
გამტყუნებულისაგან ავაზაკობისა, მპარის-შე-
მთხვევისა, კაცის-მკვლელობისა და ეკლესიის
მპრცხელობათა შინა. გარნა ამა მირღოროდის
სამსჯავრომ ან განთვისებულისა ჩვეულობისა
მებრ თვისისა პირმოთნეობითა, საიდუმლოდ
გვამისა თვისისა თანხმობა განუცხადა მას, ვი-
თარის არა თანხმობითა, ღორი იგი, არა ვი-
თარისამე სახითა ანუ ღონის ძიებისა მაშვე-

ბული არ იქმნებოდის ქაღალდისა მის წარსა-
ტაცებლად, რამეთუ მირღოროდის სამაზრო-
სამსჯავროსა შინა საკმაოდ თავსაყარი მოსა-
მსახურენი იმყოფებიან: ამისათვისცა აწვე სა-
კმაოდ არს დასახელება ერთისა სალდათ-ყარა-
ულისა, მარადჟამს მყოფისა და დაშთენილისა
მოჩივრების-წინა ოთახისა შინა, რომელსაც
თუმც აქუნს ერთი განბრუდებული თვალი, (ე.
ი. არს ცალ-თვალი) და რაოდენადმდე დაშავე-
ბული ხელი, გარნა, რათამცა განეგდო დორი
იგი და განერტყუა მას მისათვის კეტი, აქუნს
მას ფრიად თანასწორ შესაფერი ნაჭერებანი
და მიდრეკილება. რაჲსაგანაც ჭეშმარიტად,
ზედმიწევნითა ჭიჩანს წაქცევებაჲ ამა მირღო-
როდისსამსჯავროისა და უსათუოდ აუცილე-
ბელი განყოფა და განწილვა ურიულად მის
მიერ მოგებულისა თეთრისა, ურთიერთ შესა-
ბამ მოთავსებითა. იგივეცა ამისა ზევით
მოხსენებული ავანაკი და ახნაური ივანე ივა-
ნისძე, პერერეპენკოჲ, სამაგალითოთ, საქვეყნოდ
განიაბრუებული იმყოფებოდა, რაისათვისაცა

სამაზრო სამსჯავროისა წინაშე განცხადებით წარუდგენ მე, ახნაური, ივანე ნიკიფორისძე დოვგოჩხუნი, შესაბამ ყოვლისა უწყებისა, თუ იმა მერა დორისაგან, ანუ მასთანა თანხმათ, პირობის შემკვრელ და დამრიგებელ-დორისა მის, ახნაურ პერერეპენკოსაგან, აღნიშნული არზა, არ იქნების უკანვე გამორთმეული და მასზედ სიმართლით და ჭეშმარიტებით განაჩენი ჩემის მხრივ სასარგებლოდ არ შესდგების, მას ჟამსა შინა მე, ივანე ნიკიფორისძე დოვგოჩხუნი, ამ გვარ სამსჯავროისა მის კანონის წინა-აღმდეგ წაქეზებასა-ზედა, მალ-დატანებულ ვიქმნები, რათა მივართო და წარუდგინო საჩივარი პალატასა-შინა, გადატანით საქმისა მის ჯეროვანისა წესით.

მირღოროდისა მაზრისა აზნაური ივანე ნიკიფორისძე დოვგოჩხუნი.

ამ არზამ იმოქმედა და გასჭრა. მსაჯული მშიშარა კაცი იყო, როგორც თითქმის ყოველთვის კეთილ ადამიანებს შეფერებათ. ამ გაჭირებაში მსაჯულმა მდივან-

სეკრეტარს მიჰმართა რჩევისთვის. მაგრამ მდივან-სეკრეტარმა ცხვირ წინ მძიმედ და ხანგრძლივ დაიღმუა: ჰმ! და ისეთი გულ-გრილი, ეშმაკურად ორ-ჯოთვი სახის შეხედულობა მიიღო, როგორათაც მართლა ეშმაკი მიიღებს ხოლმე, როცა ფეხ-ქვეშ ჩავარდნილს თვისს მსხვერპლს დაინახავს. ეს ერთი დონის-მიება და იყო დარჩენილი, რომ ის ორი მეგობრები მოერიგებინათ. მაგრამ, აბა ამ დონის-მიებას როგორ შესდგომოდნენ, როდესაც ყოველ მეცადინეობამ ამაოდ ჩაიარა? მაინც კიდევ გაბედეს გამოსაცდელად; მაგრამ ივან ივანიჩმა მიუფერებლივ, პირ-და-პირ გამოაცხადა, რომ არა სურს მორიგება და თითქმის მალიანაც გაჯავრდა. ივან ნიკიფორიჩმა კი, პასუხის მაგიერად, ზურგი შეუქცია და ხმა-კრინტიც არ ამოიღო. ამის შემდეგ ამ საქმის დავამ იმ გასაოცარ სიჩქარით დაიწყო წარმოება, რომლითაც მარად განთქმულია სამსჯავრო-სასამართლოები. იმ არზაზე იმის მიღების რიცხვი დანიშნეს, სიაში ჩასწერეს,

ნუმერი დაუსვეს, ჩააკერეს, ხელი მოაწერეს, ეს სულ აასრულეს ერთ და იგივე დღეში, და საქმე განჯინაში ჩასდეს. სადაც ის საქმე ეგდო, ეგდო და ეგდო, წელიწადი, მეორე, მესამე. ამ ხანში მრავალნი დასანიშნი ქალები გათხოვდნენ; ქ. მირგოროდში ახალი ქუჩა გაიტანეს და კიდენც გასხნეს; მსაჯულს ერთი უკანა კბილი ჩამოუვარდა და ორი წინა კბილიც ჩასცვინდა; ივან ივანიჩის ეზოში წინანდელზედ უფრო მომატებული პატარა გოგო ბიჭები დარბოდნენ, (საიდამ გაჩნდნენ, ეს მარტო უფალმა ღმერთმან უწყის!); ივან ნიკიფოროიჩმა ივან ივანიჩის გამოსაჯავრებლად, ჯიბრით ახალი საბატე ააშენა, თუმცა ადრინდელზე ცოტათოდე მოშორებით, და სრულიად აჭქოლა თავის სახლკარი ივ ნ ივანიჩის მხრივ ისე, რომ ეს მართებულნი ადამიანნი, თითქმის ვერასოდეს ერთი ერთმანეთის სახეს ვერ დაინახავდნენ. ამათი სადაო საქმე კი მაინც კიდევ, თვით უკეთესის წესით, რიგიანად იდ-

გა განჯინაში, რომელსაც მელნისაგან და ლაქებით მარმარილოს მსგავსობა მიეღო.

ამ დროს ქ. მირდოროდში საერთოდ ჩინებული და ივრიად საუცხოო შემთხვევა ამბავი მოხდა. დოროდნიჩმა დიდათ-დიდი წვეულობა გამართა. აბა, ვინ მომცა მე სამხატრო ბეწვის კალმები და წამლები, რომ გამოგისახოთ სხვა და სხვა ფერი განსხვავება ამ შეკრებულ საზოგადოებისა და ეს მშვენიერი წვეულობა და ლხინი? საათი აიღეთ, გააღეთ და გაშინჯეთ, შიგ რა ამბავია! რა საშინელი არეულობაა; ცუდ-უბრალო! მართალია თუ არა? ეხლა თქვენ წარმოიდგინეთ, რომ თითმის ამდენივე, თუ არ მეტი, ეტლების თვლები იდგა დოროდნიჩის შუაგულ ეზოში. იქ რა ნაირი და სხვა და სხვა გვარი ეტლები და პოდოსკები არ იყო? უკან განიერი და წინ კი ვიწრო; მეორე უკან ვიწრო და წინ კი განიერი. ერთი ეტლიც იყო და თან პიდოსკაც იყო; მეორე არც ეტლი იყო, არც თუ პოდოსკა; ზოგი ერთი იყო თივის მარის მსგავსი, ან სქელ-

სქელ ვაჭრის ცოლსა ჰგავდა; მეორე გაგლეჯ-გაწეწილ ურიას ჰგავდა, ან ადამიანის მკლე-ბის ჩონჩხს, როცა ჯერ სრულიად ტყავი არ ასძვრენია. ზოგიერთისთვის, გვერდიდამ, რომ შეეხედნათ, სწორედ თავიან ჩიბუხსა ჰგავდა. ზოგი კიდევ იმისთანებიც იყო, რომ არა-ფერს ემგზავსებოდნენ და წარმოადგენდნენ რაღაც ნაირ არსებას გაჩენილს, სრულიად უმსგავსო მახინჯობასა და ძალიან ძნელს წარ-მოსადგენათ. ამ თვლების და გორგოლაჭე-ბის არეულობაში მოჩანდა მაღლა ამართული რაღაცა ეკიპაჟის მსგავსი, შიგ ოთხის ფან-ჯრით და ჯვარედინათ შეკრულ წინ დასაჯ-დომით. ცხენების გამრეკნი, ნაცრის-ფერ ყაზახურ კაბებში, ფარაჯეფში, ბატკნის ტყა-ვის და სხვა და სხვა ჯურა ქუდებში, ჩიბუხ ამოჩრილები ეზოში გამოშვებულ ცხენებს დაა-ტარებდნენ. რა ნაირი დიდის დიდი წვეულო-ბა გამართა ღორონდინჩმა! მომითმინეთ, მე ყველას სათითაოდ მოგითვლით, ვინც კი იქ იყვნენ: ტარას ტარასიჩი, ევილ იაკინფოვიჩი,

იევთიხიი იევთიხიევიჩი, ივან ივანოვიჩი — ეს ჩვენი ივან ივანიჩი არ არი, სხვა არი — ხავ[illegible] დავრილიჩი, ჩვენი ივან ივანიჩი, ელექვთრე ელეფერიჩი, მაკარ ნაზარიჩი, თომა გრიგორიჩი..ამის იქით მოთვლა ვეღარ შემიძლიან, ხელი დამეღალა წერით. და რამდენი ქალები იყვნენ! შავგრიმანნი და მოთეთრო სახისანი, მაღალ ტანისანი, დაბალ ტანისანი, ივან ნიკიფორიჩსავით სქელ-სქელნი და ისეთა გამხდრები და ტან წვრილები, რომ თითქო ყოველი იმათგანი დოროდნიჩის ხმლის ქარქაშში ჩაეტეოდა. რა სხვა და სხვა ნაირი ტანისამოსები ეცოთ! წითლები, ყვითლები, მახაკის ფერი, ყავის ფერი, მწვანე, ლურჯი, ახლები, პირ გადმობრუნებულები, ხელახლად მეორეთ გამოჭრილები, რა ნაირ ნაირი თავზე მოსახვევები, ხელცახოცები, სარტყელები, ბაშთები და სხვა და სხვა! მშვიდობით, ჩემო საწყალო თვალებო! ამ წარმოდგენის შემდეგ თქვენ არაფრად აღარ ვარგიხართ. და რა ნაირი დიდი და გძელი სტოლი იყო გაჭიმუ-

ლი! ყველამ როგორ ლაპარაკი დაიწყო! რა ხმაურობა შეუდგათ! წისქვილი მთელი თავის ქვების და როდინის რახა-რუხით ამას სად შეედრებოდა! სწორედ ნამდვილად არ შემიძლიან მოგახსენოთ, რაზედ ლაპარაკობდნენ, მაგრამ მგონია და ასე უნდა ვიფიქროთ, რომ ბევრ სასიამოვნო და სასარგებლო საგნებზედ ჰქონდათ მასლაათი, მაგალითად: დარფზე, მაღლებზე, ხორბალზე, პურის მოსავალზე, თავ სახურავებზე, ჩაცმაზე, ცხენებზედ. ბოლოს ივან ივანიჩმა,—იმ ჩვენ ივან ივანიჩმა კი არა, მეორემ, რომელიც ცალის თვალით ბრუციანი იყო,—სთქვა: «მე ძალიან მიკვირს, რომ მარჯვენა ჩემი თვალი, ბრუციანიო (ამას ივან ივანიჩი მუდამ თავისზე სასაცილოთ იტყოდა ხოლმე) არა ხედავს ივან ნიკიფორიჩსა, უფ. დოვგოჩხუნსა.

— არ ინდომა, რომ მოსულიყო, დოროდნიჩმა უპასუხა.

— როგორ თუ არ ინდომა?

— აი ეს, მადლობა ღმერთს, ორი წელი-

წადიც არის, რაც იმათ ერთმანერთში ჩხუბი მოუვიდათ, ესე იგი ივან ივანიჩს ივან ნი-კიფორიჩთან, და სადაც ერთი მათგანი იქნე-ბა ხოლმე, იქ მეორე, რაც უნდა იყოს, არა-სოდეს არ წავა!

— რას ბრძანებთ! განა აგრეა საქმე? ამ დროს ბრუციან ივან ივანიჩმა თვალები ჭერ-ში აჭყარა და ჯვარედინათ ხელები გულზე დაიწყო.

— მაშ ეხლა რაღა გვეშველება! თუკი წრიველ თვალიანი ადამიანები სიტკბოებით და კე-თილად ამ ქვეყანაში არა სცხოვრობენ, მაშ მე ჩემის ბრუციანის თვალით კეთილად და რიგიანად სადღა უნდა ვიცოცხლო! ამ სიტყ-ვებზედ სულ ყველას გულიანი სიცილი წას-ქდათ. ბრუციანი ივან ივანიჩი ყველას იმი-ტომ უყვარდათ, რომ ის ამ გვარ სახუმარ სასაცილო სიტყვებს იტყოდა ხოლმე. თვით ის მაღალ-მაღალი და გამხდარ-გამხდარი კა-ცი, თივთიკის სერთუკ-კაბაში, ცხვირზედ რომ მალამო ეკრა, და იმ დრომდის თავისთვის

ცალკე კუთხეში იჯდა და არც ერთხელ თავის სახის მდგომარეობა და ნირიც არ შეუცვალა, მაშინაც კი, როცა იმას ცხვირში ბუხი შეუმკრა,—თვით ეს კაჟ-ბატონი თავის ადგილიდამ დაიძრა და დაგროვებულ ხალხისაკენ, რომელიც ივან ივანიჩს თავ შემოხვეოდა, ახლო მიიწია და დადგა. «გამიგონეთ!» ბრუციანმა ივან ივავიჩმა სთქვა, როცა დაინახა, რომ დიდი მალი ხალხი შემოეხვია იმას, «მომისმინეთ: ამის ნაცვლად, რომ თქვენ ეხლა ჩემ ბრუციან თვალს შემოშჭყეტით, მოდით, ამის მაგიერად, ჩვენი ორი მეგობრები მოვარიგოთ! ივან ივანიჩი ეხლა ბებერ დედაკაცებს და გასათხოვარ ქალებს ელაპარაკება... ჩემათ გავგზავნოთ ვინმე ივან ნიკიფორიჩთან და ისინი ერთმანერთ შევაჯახოთ და ერთად შევყაროთ.

ყველამ ერთის ხმით ივან ივანიჩის რჩევა მიიღეს და გადაწყვიტეს, რომ ივარ ნიკიფორიჩის სახლში ვინმე მიგზავნონ და უთუოდ, დოროდნიჩის სახლში ის სადილად მო-

იპატიჟონ და როგორც უნდა იყოს, ყოვლის ღონის-ძიებით მოიყვანონ. მაგრამ საქმე ამაში იყო: ვის მიანდონ ამისთანა მძიმე საქმის აღსრულება? ამის გადაწყვეტაზედ ყველანი უღონობაში ჩავარდნენ და დიდ ფიქრს მიეცნენ. დიდ ხან ბაასობდნენ ამაზე, თუ ვინ უფრო ნიჭიერი და გამოცდილია ამ გვარ ოსტატურ საქმეშიო? ბოლოს საერთოდ ყველამ ერთის ხმით გადასწყვიტეს, ამოირჩიეს და მიანდეს ყველაფერი ამ საქმის აღსრულებისთვის ანტონ პროკოფიჩს დოლოპუხიას.

მაგრამ ჯერ საჭიროა ცოტაოდე მაინც გავაცნოთ მკითხველს ეს გასაოცარი, ღირს შესანიშნა პირი. ანტონ პროკოფიჩი სრულიად კეთილის მოქმედი, ძალიან მ ა დ ლ ი ა ნ ი კაცი იყო, მთელ ამ სიტყვის ყოველა ძალითა და მნიშვნელობითა. თუ მირღოროდის პატივცემულთაგანი ვინმე ადამიანი ხელცახოცს, ან ქვეშეთა ამხანაგს მისცემს და აჩუქებს იმას, ის მადლობას მოახსენებს

ხოლმე; თუ ვინმე იმას ცხვირში ნელა წკიპარ-ტს ჰსცემს,—ის მაშინათვე მაინც ქიდებ მა-დლობას მოახსენებს ხოლმე; თუ იმას ჰკით-ხავდნენ: «ანტონ პროკოფიჩ, ეგ რისაგან არი, რომ თქვენი სერთუკ-კაბა მიწაკის ფერია და სახლები კი ცის-ფერია?» ის ყო-ველთვის მუდამ ასე უპასუხებდა ხოლმე: «თქვენ რომ ესეც კი არა გაქვსთ! მოიცადეთ გაცვ-დეს, სულ ერთნაირ ფერისა გახდება და მართლადაც, ცისფერი მაუდი მზისაგან მი-წაკის ფრად იქცა, და ეხლა სრულიად სერ-თუკ-კაბის ფერს ემსგავსება და ედრება. მა-გრამ გასაოცარი ეს არი, რომ ანტონ პრო-კოფიჩს ესეთი ჩვეულობა სჭირს: ზაფხულში მაუდის ტანისამოსს იცვამს და ატარებს ხო-ლმე და ზამთარში—ნაშურისასა. ანტონ პრო-კოფიჩს თავის საკუთარი სახლი არა აქვს. ადრე ამას, ქალაქის ბოლოს ჰქონდა სახლი, მაგრამ გაჰყიდა და იმ ფულებით იყიდა სამი ქურანი ცხენი და პატარა პოდოსკა, რომლი-თაც მებატონეებთან სტუმრათ დაიარებოდა

ხოლმე. მაგრამ რადგანაც ცხენების შენახვას ბევრი ზრუნვა უნდოდა, თითქმის [illegible] ლოც იყო და ამასთანავე ქერის საყიდლად ფულები დასჭირდა, ამისა გამო ანტონ პროკოფიჩმა ის სამი ცხენი ვიღასაც ჭიანურზე და მოახლე გოგოზე გაუცვალა და სართად ოცდა-ხუთი მინალთუნიანი ბილეთი ფულად გამოართვა. შემდეგ ანტონ პროკოფიჩმა ჭიანური გაჰყიდა, და მოახლე გოგო კი ვიღასაც ოქრომკედით ნაკერ კემუხტის ქისაზე გაუცვალა და ეხუთი ქისა, რომლისთანაც არავის არ ექნება, დღესაც ამას აქვს. ამ სიამოვნების გამო, ეს სოფლებში მოსიარულე აღარ არი, არც შეუძლიან, რადგანაც ცხენები აღარა ჰყავს და მალდატანებულია რათა ქ. მირგოროდში დარჩენილიყო და დასაძინებლად ბინა სხვათა კარზედა აქვს, მეტადრე უფრო იმ აზნაურთ-შვილების ოჯახებში, სადაც დროს გასატარებლად და გასართობლად ამას ცხვირში წკიპარტებსა სცემენ ხოლმე. ანტონ პროკოფიჩი მალიან მადიანი პურის მჭამელია და

განმღომა უყვარს, ურიგოთაც არ იცის ქა-ღალდის თამაშობა ასონასისა და სხ. მორ-ჩილება და დამონება ამის უპირველესი მცნებაა და ამიტომაც ქუდი დაიხურა, ჯოხი აიღო და დაუყოვნებლად, იმწამსვე საქმეს შეუდგა— გაემგზავრა.

როცა გზაზე მიდიოდა, ჩაფიქრდა და ესე-თი ჰსჯა დაიწყო: მე როგორ უნდა შევმრა ივან ნიკიფორიჩი თავის სახლიდამაო და რით უნდა გამოვიტყუოვო დოროდნიჩის სახ-ლისაკენაო? ცოტაოდე მძაფრი და გულ-ფიც-ხი ხასიათი ამა, მაინც, ღირსეულ კაცისა, ა-მის განზრახვის ასრულებას თითქმის იმედს უწ-ყვეტდა. მართლადაც, აბა იქ მისვლას როგორ გაბედავდა, მაშინ, როცა ჯერ ქვეშსაგებიდამაც კი ძლივს და რის ყოფით დგებოდა! მაგრამ ვსთქვათ, რომ ის როგორც იყოს წამოდგა; აბა, იქ როგორ მივა, სადა თავის მოურიგე-ბელი და დაუძინარი მტერია, მეტადრე, უეჭ-ველია, რომ ივან ნიკიფორიჩმა ეს თითონვე კარგად უწყის. რავდენათაც ანტონ პროკოფი-

ჩი ღრმათ ფიქრობდა და ჰსჯიდა ამ საქმესა, იმდენად უფრო დაბრკოლებას ხედავდა. ჰაერი შეკრული იყო, პაპანაქება დღე იყო, მზე მა-ლიან იბინდებოდა; ანტონ პროკოფიჩს ხვი-თქივით ოფლი ჩამოსდიოდა. თუმცა კი ან-ტონ პროკოფიჩს ცხვირში წკიპარტებსა სცემდნენ ხოლმე, მაგრამ ბევრჯელ ბევრ სა-ქმეში ძალიან ქვეშ-ქვეშა და ოსტატი კაცი იყო (ამას მარტო გაცვლაში ბედი არა ჰქო-ნდა). ამან ძალიან კარგად იცოდა, როცა საჭირო იყო საწყალ სულელსავით თავის მო-კატუნება და ზოგჯერ ისეთა ძნელ გარემო-ებიდამ და შემთხვევიდამ გამოძვრებოდა და თავს გაიტანდა, სადაც ჭკვიანსაც ზოგჯერ გაუჭირდება ხოლმე.

იმ დროს, როცა იმის მახვილ გამჭრიახე და გამომჩხრეკელი ჭკუა გონება მარტო იმი-თი იყო გართული, თუ რა ღონის ძიება მი-ეღო და როგორ მოეხერხებინა, რომ ივან ნიკიფორიჩი დაერწმუნა და დაეთანხმებინა, და როცა ვაჟ-კაცურად მოემზადა და გაბედ-

ვით წინ მიდიოდა, მაშინ ერთ მოულოდი-
ნებელ უეცარ შემთხვევამ ეს ცოტაოდეთ არია
და შეაძრწუნა. ვგონებ ურიგო არ იქნების, ამ-
ასთანვე მკითხველისადმი მოხსენება, რომ
ანტონ პროკოფიჩს, სხვათა შორის, ჰქონდა
ერთი ისეთ ნაირი გასაოცარის თვისების შა-
ლვარი, როცა კი იმას ჩაიცვამდა და იმით
დაივლიდა ხოლმე, მაშინათვე ძაღლები მივარ-
დებოდნენ და მუდამ კანჭებზედ დაუწყობდნენ
ხოლმე კბენას. საუბედუროდ იმ დღეს სწო-
რედ ეს შალვარი ეცვა, და ამიტომაც, რაკი ეს
ფიქრებში შევიდა, ისიუო და უეცრად ყო-
ველა მხრივ ერთი ისეთი საშინელი ძაღლე-
ბის ყეფა ასტყდა, რომ ამას თავზარი დაეცა
და ლამის დაურუვდა. შემკრთალმა ანტონ
პროკოფიჩმა ისეთა საზარელი ღრიალი შეჰ-
ქნა (ამას ყვირილ-ღრიალში არავინ ჰსჯობ-
და და არც ტოლი ჰყავდა), რომ არათუ ივან
ნიკიფორიჩის ბებერი მოახლე დედაკაცი, ჩვე-
ნი ნაცნობი, და განუზომელ სერთუკ-კაბაში
მცხოვრებელი, თითქმის ივან ივანიჩის ეზო-

დამაც პატარა გოგო-ბიჭები გულ გახეთქი-
ლები გამოსცვივდნენ და იმას თავს დაეხვ-
ნენ, და თუმცა მადლებმა მარტო ცალ ფეხ-
ზედ უკბინეს, მაგრამ მაინც სიმხნევე დააკლო,
და და ცოტა სხვანაირ ციმხდალით და შიშით
ავიდა დერეფნის კიბეზედ.

თავი მეშვიდე და უკანასკნელი.

— ოჰ! გაუმარჯოს! თქვენ მადლები რაზე გამიცხარეთ, და გამიჯავრეთ? ივან ნიკიფორიჩმა შესძახა, რაკი ანტონ პროკოფიჩი დაინახა; რადგანაც ყველანი ანტონ პროკოფიჩს თუ არ ხუმრობით, ისე არ ელაპარაკებოდნენ ხოლმე.

— აი ამოწყვეტა მაგათი! მერე მაგათ ხელი ვინ ახლო? ვინ აბრაზებდა? ანტონ პროკოფიჩმა უპასუხა.

— თქვენ სტყუით.

— ღმერთსა ვფიცავ, არა! პეტრე ფედოროვიჩმა გთხოვათ სადილათ მობძანდით.

— ჰმ!

— ღმერთსა ვფიცავ მართლა! ისე ვედრებით, გულიანად და ზედ-გადაკვდომით შეგეხვეწათ, რომ ენა ვერ მოსთქვამს! ასე სთქვა: ეს რა უბედურებააო, ივან ნიკიფორიჩი ჩემგნით თავს ისე შორს იჭერს და ისე მერიდებაო, თითქო მე იმისთვის რამ დამეშავებინოსო, ან იმისი მტერი ვიყოო; არასდროს ერთხელ, როდისმე არ მეწვევა, არც შემოივლის, პატარა-ხანს არ დაჯდებაო, დროს გასატარებლად, სამასლაათოდ, არა მნახავს ხოლმეო.

ივან ნიკიფორიჩმა ნიკაპზედ ხელი გადისო.

— ასე სთქვა: თუ ივან ნიკიფორიჩი ეხლაც არ მეწვევაო, მაშინ მე არ ვიცი ეს რას მივაჩემოო: უთუოდ იმას ჩემზედ განგებ რამ ეჭვი ან განზრახვა აქვსო. მე თქვენ ანტონ პროკოფიჩო უმორჩილესად გევედრებით და გთხოვთო, როგორმე დაიყოლოთ ივან ნიკიფორ.ჩიო და უთუოდ და უთუოდ მობრძანდესო, თორემ ძალიან გულით-დამაკლდება და მეწყინებაო! რა არი, ივან ნიკიფორიჩ?

მობძანდით, წავიდეთ! იქ ისეთ ჩინებული საზოგადო შეყრილობაა!

ივან ნიკიფოროვიჩმა ამ დროს მამალს ყურება და შინჯვა დაუწყო, რომელიც დერეფანში იდგა და ერთის ხმით გაჰკიოდა.

— რა იცოდეთ, ივან ნიკიფოროვიჩ, გულმოდგინებით ამ ერთგულმა მოციქულმა კიდევ ლაპარაკი მოაყოლა, რა ნაირი საგანგებო ზუთხი, რა ახალი ხიზილალა მორთმევია ჩვენ პეტრე ფედოროვიჩსა!

ამ დროს ივან ნიკიფოროვიჩმა თავი მიიღო და მოციქულის ნალაპარაკევს გულის-ყური მიადევნა.

ამითი მოციქული გამხნევდა და გაბედვით უთხრა:— მაშ ჩქარა წავიდეთ; თომა გრიგორიჩი იქ არი. რადას ელით, რას უყურებთ? ძელ-დატანებით უთხრა, რაკი ნახა, რომ ივან ნიკიფოროვიჩი ერთ და იგივე მდებარეობაში იწვა და არ ინძრეოდა, მაშ? მივდივართ, თუ არ მივდივართ?

— არ მინდა.

ამ «არ მინდამ» ანტონ პროკოფიჩს თავ ზარი დასცა: აქნობამდის ამას ეს ეგონა: რომ თავის ხვეწნა მუდარებითი შუა-მავლობამ სრულიად დაარბილა და მოსდრიკაო, ეს, მაინც კიდევ, მართებული ადამიანი; მაგრამ ისკი არა თუ, ამის ნაცვლად შეიტყო მკაფიათად გამოთქმული «არ მინდა.»

— რატომ არ გინდათ? გულ-ნაკლულმა ანტონ პროკოფიჩმა ჰკითხა თითქმის გაჯავრებით, თუმცა გაჯავრება იშვიათად იცოდა, თითქმის მაშინაც არ გაჯავრდებოდა ხოლმე, როცა ამას თავზე ანთებულ ქაღალდს დაადებდნენ ხოლმე; ამისთანა შექცევა და სიამოვნება, უფრო მსაჯულს და დოროდნიჩს მეტის მეტად უყვარდათ.

ივან ნიკიფორიჩმა ბურნუთი მოსწია.

— თქვენი ნებაა, ივან ნიკიფორიჩ, მე არ მესმის, თუ თქვენ რა გაბრკოლებსთ?

— მე რისთვის წამოვიდე? ბოლოს ივან ნიკიფორიჩს წამოსცდა: ის ავაზაკი იქ იქნება! ივან ივანიჩს ეს მუდამ ავაზაკს ეძახდა.

ოჰ! ღმერთო მართალო! დაილოცოს შენი სამართალი! დიდი ხანია რაც..

— ღმერთსა ვფიცავ, იქ არ იქნება! ჭეშმარიტებას და დაუსაბამო ღმერთს გრწმუნეთ, რომ იქ არ იქნება! ღმერთი გამიწყრეს, თუ ვტყუოდე! დედამიწა აქვე გასკდეს და ჩამიტანოს, თუ მართალს არ ვამბობდე! უპასუხა ანტონ პროკოფიჩმა, რომელიც ერთ საათში ფიცით ათჯერ გასკდებოდა და ფიცისათვის მუდამ მზათ იყო, დაუზარებლივ. «მაშ წავიდეთ ივან ნიკიფორიჩო!»

— არა, თქვენ სტყუით, ანტონ პროკოფიჩო: ის იქ არი!

— ღმერთსა ვფიცავ, ღმერთს ენდე, იქ არ არი! ცვალინდელი დილა არ გამითენდეს, ამ ადგილს დავიმარხო, აქედამ ცოცხალი არსად აღარ წავიდე, თუ ის იქ იყოს! აბა თქვენ თითონვე იფიქრეთ, ტყვილს როგორ ვატყუვი, რისათვის ვიტყუვი! ხელ-ფეხი გამიხმეს, გამიშეშდეს!..აბა, ეხლაც არ დაიჯერებთ! თავი მომიკვდეს აქვე თქვენ-წინ გავსკდე და

სული გამძვრეს! თუ ვსტყუოდე, პირში ადუ-ღებული ტყვია ჩამესხას! მტყუანს ღმერთი გაუწყრეს! აღდგომა დღე არ გამითენდეს! არც მამა ჩემი, არც თუ დედა ჩემი და არც მე თითონ სასუფეველს არ ვეღირსნეთ! ეხ-ლა მაინც კიდევ არ დაიჯერებთ?

ივან ნიკიფორიჩი ამისთანა ფიცი-ჭერითა სრულიად დარწმუნდა, დამშვიდდა და თავის პირის-ფარეშს, განუსაზღვრელ სერთუკ-კაბიანს, უბრძანა რათა შალვარი და ნაშურის ყაზახური კაბა მოერთმია.

ამის აღწერა, თუ როგორ ჩააცვეს შალვარი ივან ნიკიფორიჩსა, როგორ შემოაკრეს მას ყელ-სახვევი და ბოლოს როგორ ჩააცვეს მას ყაზახური კაბა, რომელიც მარცხენა იღლიის ქვეშ გასკდა, მე მგონია სრულიად მომეტე-ბული იყოს. ამის თქმაც საკმარისია, რომ მთელ იმ ხანში,—ის რიგზე სიმშვიდით იყო და არც ერთი ხმა არ ამოუღია და არა უპასუხ-ნია რა ანტონ პროკოფიჩისათვის, რომელიც იმ დროს წამ და უწუმ სთხოვდა რომ ერთი

ბიბლიოთეკა

ნივთი რამ გაეცვალა იმის ოსმალურ ქასზე,
ამასობაში კი მთელი შეყრილობა მოუთმენლად მოელოდა დოროდნიჩისას იმ წუთსა, როცა ივან ნიკიფოროვიჩი გამოცხადდებოდა და ასრულდებოდა ბოლოს საზოგადო სურვილი, რათა, ე'ე ორნი პატიოსანნი ადამიანნი თავიანთში მორიგებულიყვნენ· იმათში ბევრნი თითქმის დარწმუნებულიც იყვნენ, რომ ივან ნიკიფოროვიჩი არ მოვიდოდა. დოროდნიჩიც ცალთვალა ივან ივანიჩს ენამლიებოდა, რომ არ მოვაო; მაგრამ მარტო ამის გამო ვერ მორიგდნენ და იმიტომ ადაჰ დანამლევდნენ, რომ იმ ცალ-თვალამ უთხრა: მოდი სანამლეოთ შენ შენი დაჭრილი კოჭლი ფეხი დასდეო და მე ჩემ ბრუტიან თვალსაო; ამაზე დოროდნიჩმა ძალიან იწყინა, და იმ საზოგადოების ხალხი კი ჩუმ-ჩუმად იცინოდა. სადილზე ჯერ კიდევ არავინ არ დამსხდარიყვნენ, თუმცა ორ საათზე კარგა ხანი გადაცილებულიყო ეს ის დრო იყო, როცა მირდოროდში, ჩვეულებრივ, თითქმის დღესას-

წაულ და ბედნიერ დღეებშიც, ამაზე უფრო ადრე სადილზე ისხდნენ ხოლმე.

რაკი ანტონ პროკოფიჩი იმ ოთახის კა-რის ღრუბლში გამოჩნდა, იმავ წამს, ერთს თვალის დახამხამებაში, ყველანი გარს შემოეხვივნენ. ანტონ პროკოფიჩმა ყველას პასუხად დაუყვირა ასე გადაწყვეტილის სიტყვით: «არ მოვა!» ამ სიტყვის თქმა იყო და იმავ წამს ერთიანად წვიმა სეტყვასავით ყველამ სამდურავი და საყვედური მისცეს, ბევრი დატუქსეს და გამოლანძღეს, — იქნება ცხვირში აურიცხელი წკიპარტებიც მოხვედროდა და თავში ტყაპა-ტყუპი აუყენებიათ, ამისთანა ურიგოდა უბედურ მოციქულობისათვის; მაგრამ უეცრად იმ ოთახის კარები გაიღო და ივან ნიკიფორიჩი გამოეცხადათ. ხათაელი ეშმაკი ან მიცვალებული რომ გამოსცხადებოდათ, ისე არ გაოცდებოდნენ, როგორც ეხლა ივან ნიკიფორიჩის მოსვლაზე მთელი საზოგადოება დიდად გაოცებული და გაშრალი დარჩა. ანტონ პროკოფიჩი კი სიხარულით ფეხზე ჰკიდარ იდგა, რომ საზოგადოებას განგებ ხუმ-

რობით ისე მოატყუილა, სიცილში ისე ჩა-კისკისდა და ჩაკუჭდა, რომ სიცილით მუცე-ლი ძლივსღა ეჭირა. მაგრამ, [illegible] და რაც უნდა ყოფილიყო, მარტო ეს მაინც არავის არა სჯეროდა, რომ ივან ნიკიფო-რიჩს იმ მოკლე ხანში, ისე მალე, ტანთ ჩა-ეცვა, როგორც აზნაურ-შვილს შეეფერება და ეკადრება.

როცა მთელი საზოგადოება გაოცებიდამ გამოფხიზლდა და გონებას მოეგნო, მაშინვე ივან ნიკიფორიჩის კარგათ-ყოფნაში მონა-წილეობა მიიღეს, პატივას ცემით მოიკითხეს და თავიანთი სიამოვნება და სიხარული გა-ნუცხადეს, რომ იგი სიკრცე-სიგანეზე უფრო-განსულარს და გასქელებულა. ივან ნიკიფო-რიჩი სათითაოდ ყველას გადაეხვია, აჰკოც-ნა და ეუბნებოდა: «დიდად დავალებული ვა-რო.»

ამ დროს იმ ოთახში სუნი დადგა ბორშ-ჩის-წვნისა და ამ სუნმა სასიამოვნოდ იმ დაშიებულს სტუმრებს საღერღელი და მადა

აუშალა. ყველანი თავში ცემით იმ ოთახში შეცვინდნენ, სადაც სუფრა ეგდო. ქალები, ზოგი მოტარტარე, ზოგი ჩუმი, გამხდრები და სქელ-სქელნი კუდივით, მწკრივათ გაბმით წინ მივიდნენ, ჩასხდნენ და მთელი სუფრა ფერად ფერადათ ააჭრელეს. სხვა და სხვა ფერ საჭმლების აღწერას, რაც კი სადილზე მიართვეს, დაწვრილებით არ შევუდგები; მე არაფერს არ ვიტყვი სხვა და სხვა ნაღებ მოსხმულ და ცივათ მოტანილ საჭმლებზედ, არც ცივათ მუცლით (ქიშმიშით და ჯანჯურით) მირთმეულ ინდოურზე, არც იმ საჭმელზე, რომელიც ძალიან ჰგავდა ძმარში დალბობილ წაღებსა, არც იმ წვნიან საჭმელზე, რომელიც ღვინოში იყო მოხარშული და ცეცხლ-წაკიდებული მოიტანეს,—მეტის მეტად შესაქცევარი სანახავი იყო და ამიტომაც ქალები ძალიან დააშინა ამ საჭმელმა. ამ საჭმლებზე ამიტომ არაფერს არ ვამბობ, რომ მე უფრო უმეტესად საჭმლების მირთმევა მიყვარს, ვინემც იმათი აღწერა ან იმათზე ლაპარაკის გაჭიანურება.

ივან ივანიჩს ხრენით მომზადებული თევზი

ძალიან მოეწონა და ამ სასარგებლო და ნო-
ყიერ საზდოს ძალიან მადიანათ გაეწყო. ფეხ-
ზიდამ სულ წმიდა ივხებს თითო თითოდ ამო-
რობდა, ოევმშედ აწყობდა და ამ დროს რო-
გორღაც უეცრად და უნებურად პარდაპირ ისე შე-
ხედა....ოჰ! უფალო! შემოქმედო ცისა და ქვეყ-
ნისაო! რა გასაოცარი იყო! სწორედ ივან
ივანიჩის პირ-და-პირ იჯდა, მერე ვინ? ივან
ნიკიფორიჩი! ერთსავე და იგივე წამს ივან
ნიკიფორიჩმაც იმას შეხედა და თვალი მოჰ-
კრა...არა...ვერ შემიძლიან...მე სხვა კალამი
მომეცით! ეს კალამი არ მივარგა, მკვდარია,
წვერი ცოტათა აქვს გაჩეხილი და ამ სანა-
ხავის ასაწერად სულ არ ვარგა! გაოცებული
და გაშტერებული პირისახე ისე გაუშეშდათ,
თითქო გაქვავებულნი იყვნენო. ორთავემ ერთი
ერთმანერთის დიდიხნის ნაცნობი სახე დაინა-
ხეს; თითქო აი ესეს არის, უნებურად ერთი
ერთმანერთთან ისე მივლენო, როგორც მოულო-
დინელი მეგობრები, როცა უეცრად შეხვდე-
ბიანო, და კოლოფს და რქა-კოტოში ერთი

მეორეს გაუშვერენო, ამ სატყუებითარ[illegible]ბეთ, ივალებოდეთ,» ან «შე ძლებს გაგაბედოთ და გიხოვოთ ამა დავალებაზედა?» ამასთანავე ამათ პირისახეს სამანელი შეხედულობა ჰქონდა და ერთი ერთმანერთის რადაცა უბედურებას უწინასწარმეტყველებდა! ივან ივანიჩს და ივან ნიკიფორიჩს ოფლი ხვითქავით ჩამოსდიოდათ.

იქ მყოფნი, ვინც კი იქ სადილად იყვნენ, ყველანი თითქო დამუნჯდნენ და ყველას ენა მუცელში ჩაუვარდაო, შესცქეროდნენ და თვალს არ აშორებდნენ იმ ორთა ადრინდელ მეგობრებსა. ქალებმა, რომელნიც იქობამდის ძალიან გაცხარებულ და სახარბიელო მასლაათში იყვნენ, იმაზე, თუ რა ნაირად და როგორ კეთდება ყვერული, უეცრად ლაპარაკი შესწყვიტეს. ყველანი დასცხრნენ; სიმშვიდე ჩამოვარდა. ეს იმისთანა სანახავი იყო, რომ ამის გადახატვა პირველ კარგ მხატვრის კალამს ეკადრებოდა.

ბოლოს ივან ივანიჩმა ხელცახოცი ჯიბიდამ ამოიღო და ცხვირის მოხოცვა დაიწყო;

ივან ნიკიფორიჩმა კი გარშემო მიიხედ-მოიხედა, ოთახის დია კარებს დააცქერდა და თვალი გაუშტერა. დოროდნიჩმა იმ წამსვე შეამცნია ეს, იმის ჰაზრს მიხვდა და ამიტომაც უბრძანა და ოთახის კარები მაგრა ჩააკეტინა. მაშინ ორთავე მეგობრებმა ჭამას მიჰყვეს ხელი და მასუკან ერთმანერთისთვის ზედ აღარ შეუხედიათ.

რაკი სადილი გაათავეს, უწინდელნი ორივე მეგობრები თავ თავიანთ ადგილებიდამ წამოხტნენ და ქუდების მებნა დაიწყეს, რათა გაპარულიყვნენ. მაშინ დოროდნიჩმა თვალით ანიშნა, და ივან ივანიჩი — ის ივან ივანიჩი კი არა, მეორე, ბრუციანი — ივან ნიკიფორიჩს ზურგს უკან დაუდგა, და დოროდნიჩი მივიდა და ივან ივანიჩს დაუდგა აგრეთვე უკან, და ერთმა ერთს და მეორემ მეორეს დაუწყეს უკანიდამ კინწში კვრა, იმისთვის, რომ ივან ივანიჩი და ივან ნიკიფორიჩი ერთმანერთთან მიეახლოებინათ, ზედ შეეჯახებინათ და იმ დრომდის ისე სჭეროდათ და არ გაენთავისუ-

ფლებინათ ისინი, მანამ ერთმანერთისთვის ხელი არ ჩამოერთოთ. ივან ივანიჩმა, იმ ბრუციანმა, ივან ნიკიფორიჩს ჭკრა ხელი და თუმცა ცოტა გვერდზე, მაგრამ მაინც რიგზე მიაჯახა იქით, საცა ივან ივანიჩი იდგა. დოროდნიჩმა კი თუმცა წაჭკრა, მაგრამ კარგათ ვერ მოუვიდა, მომეტებით გვერდზე მიაგდო ივან ივანიჩი, ეს ასე იმიტომ მოუვიდა, რომ იმას თავის ფეხები არ ემორჩილებოდნენ და თემო სულობით იქით არ იქნევდა, სადეთაც უნდოდა და საჭირო იყო (ასე, იქნება, იმ მიზეზით მოუვიდა, რომ სადილზე ახირებით ბევრი სხვა და სხვა ნაირი სასმელება ეწყო), ასე რომ ივან ივანიჩი ერთ წითელ კაბიან ქალს მიეჯახა, გადაიქცა და ზედ დააწვა,—იმ წითელ კაბიან ქალს, რომელიც თურმე იმ ამბის შეტყობის სურვილით წინ გამძვრალიყო იმ ხალხში, და შიგ შუაში იდგა. ასეთი ფათერაკი საკეთილოდ კარგს არას მოასწავებდა. ამ საქმის გასასწორებლად, დოროდნიჩის მაგიერად, იმის ადგილი მსაჯულმა დაიჭირა,

ჯერ თავის ზეით ტუჩზედ დაყრილი ბურნუთი სულ ერთიანად ცხვირით შეისუთქა, მერე ივან ივანიჩს ხელი ჰკრა და მეორე მხარეს მიაგდო. ქ. მირღოროდში ამნაირი ჩვეულობა ჰქონდათ მორიგებისა და გამწყრალ ადამიანებს ამ ღონის-ძიებით მოარიგებდნენ ხოლმე. ესეთი მორიგება ცოტაოდენად ბურთის თამაშობასა ჰგავს. რაკი მსაჯულმა ივან ივანიჩს ხელი ჰკრა და მიახეთქა, ბრუციანი ივან ივანიჩი, რაც ღონე ჰქონდა მიაწვა ივან ნიკიფორიჩს, რომელსაც ოფლი ისე ჩამოსდიოდა, როგორც ბანიდამ წვიმის წყალი, ჰკრა ხელი და ზედ მიანარცხა. თუმცა ორნი მეგობარნი ძალიან მაგრა ფეხებს აბჯენდნენ თავ თავიანთ ადგილს და ფეხის გადადგმაც არ უნდოდათ, მაგრამ ისინი, როგორც იყო, მაინც შეაჯახეს და მიაახლოვეს, უფრო იმიტომ, რომ ორთავ მხარეს საზოგადოებიდამ ბევრი სხვა სტუმრებიც დაეხმარნენ ამ შეჯახებაში.

მაშინ ემათ ყველანი გარშემოეხვივნენ, მაგრა ეჭირათ ისინი ერთმანეთის ახლო, და იქ-

ნობაძლის არ მოუშვნენ, მან ამ ძლივს არ გაბედეს და ერთი ერთმანერთს ხელი [illegible] მოართვეს.

«ღმერთმა შეგინახოსთ თქვენ, ივან ივანოჩო და ივან ნიკიფორიჩო! თქვენ სვინიდისითვე სთქვათ, რაზე წაიჩხუბენით! განა რომ ტყუილ-უბრალო საქმეზედ? სირცხვილი არ არის თქვენთვის? გირცხვენოდესთ! ნუ თუ არა გრცხვენიანთ წინაშე ღმრთისა და ერისა!»

— მე არ ვიცი, ქაქანით და ძლივს ქშვინვით სთქვა დადალულ-დაქანცულმა ივან ნიკიფორიჩმა (ამას ეცნოდა, რომ შესარიგებლად სულობითაც უარზე არ იდგა), მე არ ვიცი, ისეთი რა მიქნია ივან ივანიჩისათვის; ჩემი საბატე მე რათ დამიჩეხა? რათ აპარებდა და რათ უნდოდა ჩემი დაღუპვა?»

— არა ვარ ბრალიერი და დამნაშავე არა ვითარისა და არცა ერთისა ბოროტ-განზრახვასა-შინა! ამბობდა ივან ივანიჩი, რომელიც ივან ნიკიფორიჩს არ უყურებდა; გულ წრფელად ვაღვიარებ და ვფიცავ წინაშე ღმრთი-

სა და თქვენ წინაშე პატივ-ცემულნო, და გა-თალშაბილნო აზნაურნო, რომ ჩემ მოძულე მტრისათვის არა რაი დამიშავებიარს! მე შე-გინებული მან რისათვისა მყო და ჩემს ხა-რისხსა, ჩინსა და ღირსებასა ვნება რისათვის მოაყენა?»

— ივან ივანიჩ, აბა, რა ვნება მოგაყე-ნეთ? ივან ნიკიფორიჩმა სთქვა. ერთ, პატა-რა ხანს, რომ კიდევ მოელაპარაკნათ, ამ დი-დი ხნის ნაჩხუბებს, რაც კი თავიანთში სიმ-ძულვარე ჰქონდათ, სულ გადაავიწყდებოდათ. ივან ნიკიფორიჩმა ჯიბისაკენ კიდეც ხელი იკრა, რათა თავის ბურნუთის რქა-კოტოში ამოეღო და თქმასაც აპირებდა: «ინებეთ და ივალებოდეთო.»

— ნუ თუ ეს ვნება არ არი, ივან ივა-ნიჩმა უპასუხა და მაინც კიდევ იმას პირი-სახეზე არ შეხედა, ოდესაც თქვენ, მოწყა-ლეო ხელმწიფეო, შეურაცხ-ჰყავით და გაა-უპატიურეთ ხარისხი, ჩინი და გვარი-შვილო-ბა, იმ გვარის უშვერის სიტყვითა რომლის

გახსენებასაც აქ მე უკადრისათ ვრაცხავ და ვერ გავკადნიერდები, რათა განვიმეორო იგი?

— მომითმინეთ და ნება მიბოძეთ, მე თქვენ უნდა მეგობრულად გითხრათ, ივან ივანიჩ (ამასთანავე ივან ნიკიფორიჩმა ივან ივანიჩის კაბის ღილს თითი დაადო, რაიცა იმის დიდ მწყალობლობას და ქეიფიანობას მოასწავებდა), რომ თქვენთვის საწყენო საიმისო რა იყო? და არც არა იყო რა იმისთანა: მარტო ეს იყო, რომ მე თქვენ დაგიმახეთ «მამალო ბატო....»

თუმცა კი ივან ნიკიფორიჩი იმავ წამსვე გონებას მოეგნო და იგრძნო, რომ დაუდევრობით წასცდა ის სიტყვა; მაგრამ აღარა ეშველებოდა რა: ის სიტყვა მაინც წარმოთქმული იყო. ხუ ყოველი ცდა წახდა და დაიღუპა! ჯერ როცა ეს სიტყვა არა მოწმების დასწრობით მარტოდ-მარტო უთხრა და ივან ივანიჩი ჯერ მაშინ ისე მოთმინებიდამ გამოვიდა, აინთო, გაბრაზდა და გაცეცხლდა, რომ ღმერთმა ყველა ქრისტიანი დაიხსნას და

ისეთი განრისხებას აშოროს,—ეხლა ხომ რაღა იქნებოდა, თქვენ თითონ იფიქრეთ და წარმოიდგინეთ, საყვარელნო მკითხველნო, რა დაემართებოდა! აბა, რაღა თქმა უნდა! მეტადრე ეხლა, როდესაც ეს მომაკვდინებელი სიტყვა წარმოთქმულ იქმნა წინაშე მთელ საზოგადოებისა, საცა მრავალნი ქალნი იმყოფებოდნენ, რომელთა წინაშე ივან ივანიჩს მეტის-მეტად მართებული და ზრდილიანი მუსაიფობა და სიტყვა-პასუხით ლაპარაკი იცოდა და უყვარდა? ივან ნიკიფორიჩი რომ ასე არ მოქცეულიყო, რომ იმას ეთქვა *მფრინველო*; და არა *მამალო-ბატო*, კიდევ საქმეს ეშველებოდა. მაგრამ... ეხლა სულ წახდა....გათავდა!

ივან ივანიჩმა ივან ნიკიფორიჩს გადახედა, მერე რა თვალით შეუბღვირა და გადახედა! ამ გადახედვას, რომ დიდი აღსასრულის ძალა ჰქონიყო, ივან ნიკიფორიჩს იქვე ადგილობრივ გააქრობდა და განაცრებდა. სტუმრები მიხვდნენ ამგვარ შებღვერას, ძალიან კარგათაც გაი-

გეს და ისინი ერთი-ერთმანეთისაგან საჩქა-როდ გააშველეს. და ეს კაცი, სამაგალითოდ მშვიდობიანი და წყნარი, რომელიც არცერთ გლახაკს ისე არ დაინახავდა, რომ არა გა-მოეკითხა რა, სწრაფად გაცოფებული და გაბრაზებული გამოვარდა დოროდნიჩის სახლი-დამ. ადამიანს თავის გულის-თქმა ამისთანა საშინელ განსაცდელში ჩააგდებს ხოლმე!

მთელი ერთი თვე ივან ივანიჩი არსად არა ჩნდა და იმაზე არაფერი არა ისმოდა რა. იმან კარები ჩაიკეტა და შინიდამ კარში ფეხი არ გასდგა. მამაპაპის ნაანდერძებლი სკივრი—თავის აღთქმის კიდობანი—განაღო და ამოიღო—მერე რა ამოიღო? ძველი თეთრი მინალთუ-ნები მამაპაპისაგან დარჩენილი! ცხრა ნასკვში გამოკრული თეთრი მინალთუნები! და ეს მი-ნალთუნები აზრების მწერალ-მჩხაპავთ, ვექი-ლების გასრვილ—გათხუპნილ ხელებში გადავი-და. ამათი საქმე პალატაში გადიტანეს. და როცა ივან ივანიჩს კაი სასიამოვნო ამბავი მოუვიდა, რომ ხვალ თქვენი საქმე გადაწყდებაო,

მარტო მაშინ გაბედა შინადამ კარში და ქვეყანასა ზედა გამოსვლა. მაგრამ ვაი! თქვენ მტერს, იმ დიდამ მოკიდებული მთელ ათის წლის განმავალობაში, ჯალატა მუდამ ცისმარე დღეს აუწყეიდა, რომ თქვენი საქმე ხვალ გათ·ავდება.

ამ ხუთი წლის წინად მე მგზავრად ვიყავი და ფოშტის ჭოდოსკით ზედ ქ. მირდორო-დზე გავიარე. მე ცუდ დროს ვმგზავრობდი. ეს იყო შემოდგომას, თავის შესაფერ სევდიან-ნოტიო დარითა, წვიმა ტალახითა და ნისლითა. რაღაც ნაირი, არა ბუნებითი მომწვანო ბალახი დიდ-ხან შეუწყვეტელ და შემაბეზრებელ წვიმებზე, ამოსულიყო და თითქო თხელ-წმიდა ჭირ-ბადით იყო მოფენილი გარემო მინდვრები და ხნულები, რომელთაც ის მომწვანო ბალახი ისე უხდებოდათ, როგორც მოხუცთ —სიცელქე - თამაშობა ან

ზებერ დედაკაცს—ხელში ყვავილების თაიგული. მაშინ, იმ დროს, ავ-დარს ჩემზედ დიდი ზედ-მოქმედება ჰქონდა: მეც მოწყენილი ვიყავი, როცა დარი მოწყენილ-მოღრუბლული იყო ხოლმე. მაგრამ როცა ქ. მირღოროდს მიუახლოვდი, მაშინ ვგრძნობდი, რომ მე გული ძალიან მიფანცქალებდა. ღმერთო! რავდენი რამ მომაგონდა! თორმეტი წელიწადი იყო, რაც მე ქ. მირღოროდი არ მენახა. უწინდელ დროს, ჩემ იქ ყოფნობაში, იქა სცხოვრებდნენ გულ-გასაგმირალ ერთობითა, გასაგონათ იშვიათხი, მარტოდ მარტო, ორნი საოცარნი მეგობარნი. მას აქეთ რავდენი წარჩინებულნი და სახელოვანი კაცები დაიხოცნენ! მსაჯული დემიან დემიანიჩი მაშინ გარდაცვალებული იყო; ცალთვალა, ბრუციანმა ივან ივანიჩმაც თქვენი ჭირი წაიღო! მე პირველ დიდ-ქუჩაში შევედი. ალაგ-ალაგ, ყველგან მაღალ-მაღალი, გძელი სარები იყო ჩარჭმული და ყველა სარის თავ'ზე პატარა თივის კონა იყო მოხვეული. ეტყობოდა, რომ ქალაქის მოშენებას ახალ

წესზედ აპირებდნენ და ახალ ქუჩებსაც ხსნი-
დნენ. რავდენიმე ქოხ-მოხებიც დანგრეულ-
დაქცეულ ღობის და წნულის მარგილებს მო-
წყენილის სახით, მწკრივად, გაშეშილი თავ-
წვერები ამოეშვირათ. ეს—დღესასწაული დღე
იყო. მე უბრძანე და ჩემი ფოშტის პოდო-
სკა, ჭილობ-გადახურვილი, ეკლესიის წინ და-
ვაყენებინე, გადმოვხტი და ისე ფეხ-აკრეფით
შევედი ეკლესიაში, რომ არავისაც უკან არ
მოუხედია, არც დამინახვს. მაგრამ ვის უნდა
დავენახე? ეკლესია ცარიელი იყო; ხალხი თითქ-
მის არ იყო; ეტყობოდა, რომ პირველი მლოცა-
ვი და სულიერი ადამიანები მორიდებოდნენ იმ
წვიმიან დღესა და იმ წვიმა-ტალახს დაეში-
ნებინა ისინი. ეკლესიაში ანთებული სანთ-
ლები იმ მოღრუბლულ, ან უკეთ ვსთქვათ,
—იმ ავათ-მყოფ დღეს, როგორღაც თვალში
არ მომივიდა; იქ მაინც მწუხრად ჩამობნელე-
ბული იყო; მოგმო ფანჯრების რგვალ-ჩას-
ხმულ შუშებს ცრემლებსავით წვიმა ზედ დას-
დიოდა. მე ფეხი პატარა იქით გადავდგი და

იქვე მდგომს ერთ პატივ ცემულ, დარბაისელ ჭაღარა მოხუცს მიუბრუნდი და ვკითხე: «კითხვისათვის უკაცრავად არ ვიყო, ივან ნიკიფოროვიჩი, თუ მოგეხსენებათ, ცოცხალია?» ამ დროს იქვე ახლო, ხატის წინ, კანდელი უეცრად აიფეთქა, უფრო განათდა და იმის შუქმა პირ-და-პირ მდგომ მოხუც კაცს, რომელსაც მე დაველაპარაკე, სახე გაუნათა. როცა კარგათ გავშინჯე მე ეს სახე, მეცნო და მალიან გაოცებული დავრჩი! თითონ ეს იყო ივან ნიკიფოროვიჩი! მაგრამ როგორ გამოცვლილიყო!

— მშვიდობით ბძანდებით, ივან ნიკიფოროვიჩ? როგორ დაბერებულხართ!

— დიაღ, დავბერდი. მე დღეს ქ. პოლტავიდამ მოვედი, ივან ნიკიფოროვიჩმა მიპასუხა.

— რას ბძანებთ! თქვენ პოლტავაში ბძანდებოდით და მერე ამისთანა ავ-დარში?

— რა გაეწყობა? იმ დავისგამო...

ამ დროს მე უნებურად ამოვიოხრე.

ივან ნ. კოვორაჩმა ჩემი ამოოხვრა შეამცნია და მითქვა:

— ნუ სწუხდებით: მე სწორე ნამდვილი ამბავი მომივიდა, რომ საქმე მომავალ კვირას გადასწყდება და ისიც ჩემ სასარგებლოდ. მე მხრები ავიწიე და მივბრუნდი, რომ იქვე ივან ივანიჩის რამ ამბავი შემეტყო.

— ივან ივანიჩი აქ არის, მე ვიღამაც მითხრა: ის სამგალობლოშია.

მაშინ მე დავინახე გამხდარ-გამხდარი ადამიანი. განა ეს იყო ივან ივანიჩი? პირისახე მოხუცებისაგან დასჭკნობოდა და დაღმეჭოდა, თმები სულ გასთეთრებოდა; მაგრამ იმის ბეკეში კი მაინც ისევ ისეთი იყო. როცა ერთი ერთმანერთი მოვკითხეთ, შემდეგ ივან ივანიჩი მომიბრუნდა და მხიარულის სახით და სიცილით, რომელიც მუდამ ისე შვენოდა იმის მაზრის-მსგავსების პირისახეს, მითხრა:

— სასიამოვნო ახალი ამბავი შეგატყობინოთ თქვენ?

— რა არი, ახალი ამბავია? მე ვკითხე.

— ჩემი საქმე ხვალ უთუოდ გადასწყდება.— პალატას უთქვამს, სწორედ, ზედ-მიწევნით.

ამაზე მე უფრო ღრმად ამოვიოხრე და იმ წამსვე საჩქაროდ დავემშვიდობე, რადგანაც მე მეშურებოდა, ძალიან საჭირო საქმის გამო მივემგზავრებოდი და ჩემ პოდორსკაში ჩავჯექი.

გამსდარმა ჩემ პოდორსკაში შებმულ ფოშტის ცხენებმა, რომელთაც ქ. მირგოროდში კურიერის ცხენებს ეძახდნენ, გასწიეს, და იმ გზის ტალახის მორევში სასმენელად საშინელი უსიამოვნო ჭყუპა-ჭყუპი ააყენეს. ისეთი წვიმა მოდიოდა, თითქო წყალს კოკებიდამ ასხმენო და ეს წვიმა ცხენების გამრეკს ურიას დასდიოდა, რომელიც ჭილოთ წამოსხმული ჩემ წინ იჯდა და ცხენებს მიერეკებოდა. თავით ფეხამდის დავნესტდი, ნოტიო თითქმის ძვლებში შემეპარა. სევდიან საყვარელოსაც რის ყოფით გავცილდით, საცა ყარაული თავის ლურჯ ფერ პერანგის ამხანაგს აკერებდა. ისევ ის მინდორი, ზოგან, ალაგ-ალაგ, ჩათო-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

გლეხ-კაცების ომები

გერმანიაში

მეთექვსმეტე საუკუნეში, რეფორმაციის დროს

თხზ. ბორნესი

საშვალ საუკუნოების დამლევს, გლეხ-კაცების მდგომარეობა გერმანიაში უფრო სამწუხარო იყო, ვინემ ევროპის სამხრეთის ქვეყნებში. ამ ქვეყნებში მათ სტანჯავდნენ მარტო მათი პირდაპირი მებატონეები—პატრონები; გერმანიაში კი— რადგანც ეს ქვეყანა დაყოფილი იყო დაუთვალავ დიდ ⁊ პატარა მთავრებს შუა, ⁊ ამის გამო ხელმწიფის ⁊ მებატონის უფლება ხშირათ შეერთებული იყო ერთ და იმავე კაცის ხელში,—გლეხი მეტის მეტათ შევიწროებული და დატვირთული იყო, ერთის მხრით როგორათაც ყმა და მეორით—როგორც ქვეშევრდომი. ერთ და იმავე დროს გლეხს უნდა დაეკმაყოფილებინა გაუმაძღრობა ბატონისა ⁊ სიამპარტავნე მთავრისა

ხოფლები მერცხლის ბუდეებსავით ციხე-დარბაზების კედლებს მიშენებოდნენ, და იქიდან არწივებსავით ქადილით დაცქეროდენ მათ რაინდები. გერმანია მაშინ განათლებით მთელი საუკუნით უკან იდგა საფრანგეთზე, — როგორც ეს უკანასკნელი იტალიას უკან ჩამოვარდნოდა. მეცნიერება და ხელოვნებანი იქ ჯერ გავრცელებული არ იყო; მაგრამ ზნეობის გარყვნილება—რომელიც ამდაბლებს კაცს, მაგრამ სამაგიეროთ დაასცხრობს მის ბუნებითს ველურობას—ძრიელ ნაკლებათ იყო გავრცელებული გერმანიელ მთავრებს და მებატონეებში. ისინი იყვნენ ტეტია ლოთები, რომელნიც ატარებდნენ თავის სიცოცხლეს ომში, ნადირობაში, ლოთობაში და ქაღალდის თამაშში. მათი ქეიფის გაწევა იმგვარათვე აველურებდა მათ ხასიათს, როგორც მათი საქმეები; და ამის გამო ისინი იყვნენ უწყალო მხეცები და მათ გულს კაცის შებრალება ვერ მიეკარებოდა.

სხვა და სხვა ცვლილებასებამ, რომელიც მეთუთხმეტე საუკუნის დამლევს გერმანიის პოლიტიკურს და ზნეობრივ მდგომარეობაში მოხდა, უფრო მომეტებული უბედურება მიაყენა გლეხკაცს. იმპერატორს მაქსიმილიანე 1-ს ბოლო დროს ეშველა აღსასრულში მოეყვანა ის, რაზედაც უნაყოფოთ ალევდენ თავიანთ ძალას მისი წინაპარნი: იმან

მოსპო წვრილი მთავრებს და მებატონეებს შუა კერძოობითი ომები და აიძულა ისინი თავიანთი დავა გასარჩევათ ახალ საგანგებო სასამართლოებში გადაეცათ. ამ გონიერმა საშუალებამ დაამშვიდა ცოტათი გერმანიის თავად-აზნაურობა. მაგრამ, რაც შეეხებოდა შინა ყმებს და გლეხებს, არც მაქსიმილიანე პირველი, არც მისი წინაპარები არ ცდილობდენ დაეცვათ ესენი მებატონეების დაჩაგვრის, ძარცვისა და ძალდატანებისაგან. გლეხებს არ მისცეს ნება სასამართლოში მოვარველობა ეძიათ ამ უსამზღვრო უფლებისაგან, და მებატონეებმა, რომელნიც იძულებულ იყვნენ დამორჩილებოდათ სახელმწიფო კანონებს და უნდა დაეტოვებინათ უფლება ძალოვანისა, ესლა ერთიანათ მიმართეს თავიანთ ყმებზე თავისი უქმი სიმძლავრე და დამშეული ანგარება.

იმ დროების მეკანონეები, როგორც ყოველთვის, ემსახურებოდნენ უსამართლოებას; იმათ დააჩვიეს ქვეყანა უსამართლო კანონების ხეპრულათ დამორჩილებას, და ამ დაჩვევამ უფრო მეტათ გააძლიერა დესპოტების უფლება, ვინემ ჯარმა. რომის კანონების აღმხსნელმა დოქტორებმა (მეცნიერებმა), რომლის სწავლა მეთუთხმეტე საუკუნეში იტალიელ უნივერსიტეტებიდან გერმანიელებში გადაიტანეს, ცოტათი კი არ გააუარესეს უიმისოთაც საბრალო

მდგომარეობა გლეხისა. როგორც შეეფერება ასეთ სწავლას, ისინი დაუღალავად ცდილობდნენ ძველი დროების მონებისთვის მიემსგავსებინათ მაშინდელი ბატონ-ყმობის მდგომარეობა. ის მდგომარეობა, რომელიც მხოლოდ ფეოდალიზმის, ესე იგი ომისა, დამარცხებისა და ხეტიანი მძლავრობის შედეგი იყო, მეკანონეებმა მონათლეს მოვლინებათ და, ძველებური კანონების და ჩვეულებების დამოწმობით, მისცეს მას სიმტკიცე. რომის კანონებს და მის სწავლას აქნამდისაც ძრიელ დიდი მავნებელი გავლენა აქვს გერმანიაზედ. ამის მასწავლებლები უნივერსიტეტებში თვითონ არიან საშინელი მოწინააღმდეგე ყოველივე პოლიტიკური ცვლილებისა და ამასვე უქადაგებენ თავიანთ მსმენელებს, რომელთაგანაც შემდგომში გამოდიან ადვოკატები, მოსამართლეები, მმართველები, ერთის სიტყვით მთელი ის სროვა, რომელსაც გერმანიაში «მამულის მოსამსახურეთ» ეძახიან, მაშინ, როდესაც, მართალი რომ ვსთქვათ, ესენი მხოლოდ მისი ბატონები არიან. ამ უბედურ ქვეყანაში აქამდის კიდევ ვერ დაისწავლეს მკვდარი ზნეობის, მკვდარი კანონების და მკვდარი დაწესებულების დამარხვა. მთელი წარსული ლპება აქ, ღია გახსნილ ცის ქვეშ, და, თავის სიკვდილის შემდეგ, უფრო მეტი ვნება მოაქვს, ვინემ

ჟაშინ, როდესაც ის სრულ ძალაში იმყოფებოდა.

იმავე დროს, როდესაც ამ და მრავალი სხვა მიზეზების გამო გლეხის მდგომარეობა თან და თან უარესდებოდა, ზოგიერთი უგანასკნელი პოლიტიკური შემთხვევების შემდეგი გლეხ-კაცობაში გრძნობას აღვიძებდა და ხალხს მის უბედურ მდგომარეობას აცნობებდა. ჩრდილოეთელ გერმანიაში მარტოხელა გლეხ-კაცებმა, რომელთაც არც სამხედრო წესის გაეგებოდათ რა, არც სარდლები ყვანდათ, მაგრამ რომელნიც მამულის სიყვარულით სავსენი და მხოლოდ თავის საკუთარ ვაჟკაცობაზე დანდობილები იყვნენ, დაამარცხეს დანიის ხელმწიფის აუარებელი და კარგათ ნასწავლი ჯარი, როცა ეს ხელმწიფე გერმანიას თავს დაესხა. სამხრეთისკენ შვეიცარიაში მწყესები დიდის გამარჯვებით ომობდნენ, რომ გაევრცელებინათ და დაეცვათ თავიანთი თავისუფლება და ამარცხებდნენ ერთი მეორის შემდეგ უძლიერესს ხელმწიფეებს, რომელნიც კი იყვნენ იმ დროს. ამას ყოველივეს გერმანიაში გლეხ-კაცები მათი საუკუნე ძილისგან უნდა გაეღვიძებინა, და მათი გული ნაღვლით და მიბაძვის სურვილით უნდა აევსო.

მაგრამ იმავე დროს მათში აღიძრა იმედი. სწავლულებმა და მასხარეებმა, რომელნიც მაშინ

ყოველ სასახლეს ახლდნენ, დაუმტკიცეს თავიანთ მბრძანებლებს, რომ ცხენი ავ ზნე პირუტყვია, ყვაცი კი უფრო მშვიდი და მორჩილი არსებაა და უფრო ნაჩვევია ხმაამოუღებელ დამორჩილებას, რომელიც ომის და მფლობელობის სულიაო. ამ მიზეზის გამო, ისინი ურჩევდნენ მათ ერთი ნაწილი ხალხისა სალდათებათ მოეკაზმათ და ეს ძალა ერთის მხრით დამონძილ ხალხის წინააღმდეგ მოეხმარათ და მეორე მხრით — შემძლე მებატონეების. ეს რჩევა მთავრებს ძალიან დაუჯდათ, და, რადგანც მათ ამძიმებდა შემძლე თავადების დახმარება, რომელიც საჭირო იყო ომიანობის დროს, იმათ დაწესეს ქვეითი ჯარი, სახელათ «ლანდსკნეხტი.» ამ ლანდსკნეხტის დაწესებამ, რომელიც შედგებოდა გლეხკაცობიდგან, ჩანერგა ამ საწყალ ხალხში ახალი აზრები და ახალი გრძნობა; ისინი რაცხდენ თავის თავს კაცებათ, ესმოდათ, რომ ძალა იმათ მხარეზე იყო, რომ ისინი ბუნებას იმიტომ კი არ გაეჩინა, რომ სხვებს ისინი გაეცარცვა და დაეხოცა, რომ იმათაც, ბატონებსავით საკმაო ნიჭი აქვთ სხვების საცარცველათ და დასახოცათ. ამასთანვე ისინი გრძნობდნენ, რომ თვითონაც რასმე ნიშნავენ, და ამ გრძნობამ აღადგინა მათი სიმამაცე,

რომელიც ჩაკლულ იყო საუკუნოებით უბედურებითა და მონებითა.

ამას მოასწრო ლუტერის რეფორმამ. ყველამ იცის, რომ რელიგიური (სჯულის) არეულობა, მეთექვსმეტე საუკუნეში, მოხდა სწორეთ იმ მიზეზებით, როგორც საფრანგეთის რევოლიუციაც,—ესე იგი ფინანსების დეფიციტის გამო (ფულის მოკლებით). რომის პაპას, ლეონ მეათეს, ფულები შემოაკლდა პეტრე-პავლეს ტაძრის აღშენების დასასრულებლათ და დასაკმაყოფილებლათ თავის საყვარელ დისა, რომელიც ბევრ ფულს ფლანგავდა თავის ტანისამოსებზე და გაშლილ ცხოვრებაზე. თავის ზანდუკების აღსავსებლათ, პაპამ მიყო ხელი სულების განსაწმედელის დაცარიელებას და სასუფევლის აღვსებას. ეს იყო ძრიელ უვნებელი ვაჭრობა, რომელიც არავის ზიანს არ აძლევდა. უწმინდესმა მამამ გაგზავნა თავის პრიკაშჩიკები ყველა საქრისტიანო ქვეყნებში და განსაკუთრებით კეთილ და მორწმუნე გერმანიაში; ცოცხალ ცოდვილებს ისინი შეაძლევდნენ ინდულგენციას (პატიობის წერილს) და მკვდარ ცოდვილებისთვის პირდებოდნენ ცოდვის მიტევებას. პაპის პრიკაშჩიკები ძალიან ოსტატი შარლატნები იყვნენ: ისინი მაცდური და მომხიბლავი მჭევრმეტყველობით აქებდნენ თავიანთ საქონელს

და ყოველ მხრით ქისა ისხნებოდა. ძრიელ დიდი
ფული გაიტანეს იმათ გერმანიიდამ და განსაკუთ-
რებით საქსონიადამ, ლუტერის მამულიდამ. ეს ბა-
ში-ბუზუკები დაეთრეოდნენ სამიკიტნოდამ სამი-
კიტნოში და სან ქაღალდში აგებდენ, სან ჭიქა-
არაყში აძლევდნენ მკვდრების სულებს, რომელზე-
დაც მათ ამ უკანასკნელების ნათესავები სთხოვდ-
ნენ. ღარიბ მორწმუნეთ თავიანთ საქონელს ნისიათ
აძლევდნენ. ყველა კმაყოფილი და მოხარუ-
ლი იყო. მაგრამ იუპიტერ-ლუტერი მოიღრუ-
ბლა და ქვეყანა შეიძრა; ხალხებმა დაიწყეს ერთი-
ერთმანეთის ხოცვა ომებში, რომელნიც ვითომც
რელიგიურ მიზეზის გამო მოხდენ; სისხლის წარღ-
ვნა იდგა დედამიწაზე ას ორმოცდა ათის წლის
განმავლობაში, და მთავრები ბოროტი სიხარუ-
ლით იცინოდენ. რეფორმაციამ მოუტანა სარგებლო-
ბა გერმანიაში მხოლოდ თავადებს და სწავლულ კა-
ცებს, თვითონ ხალხს არ მისცემია რა შესახე-
ცისი მატერიალურ კეთილმდგომარეობისა, მაგრამ
ბევრი კი დააკლდა მის ზნეობრივ კეთილმდგომი-
რობას. სწორეთ რომ ვსთქვათ, კათოლიკების
მღვდლების ძალა იყო მხოლოდ ზნეობრივი ძალა.
ხალხები ჰკარგავდნენ თავიანთ ქონებას კათოლიკე
ეკკლესიის გასამდიდრებლათ, სწორეთ იმ გვარათ

როგორათაც კაცი კარგავს თავის საყვარლებზედ, როდესაც მომეტებული სისუსტე, სულმოკლეობა და გულის ნდომა ნებას არ აძლევს წინააღმდეგობა გაუწიოს მათ ალერსს და სიტურფეს. როდესაც, რეფორმაციის შემდეგ, თავადებმა სამღვდელოების ქონება და შემოსავალი მიითვისეს, მაშინ ნებაყოფლობით შეწირვის მაგიერათ, დაწესდა ხარჯი და განსაწმენდელის მაგიერათ — სახელმწიფო სისხლის სამართალი. ლუტერმა წაართვა გლეხს სასუფეველი და დაუტოვა მას ჯოჯოხეთი, წაართვა ყოველი იმედი და დაუტოვა მას შიში. იმან უბრძანა მას ცოდვების შესანდობლათ სინანული, მაგრამ სინანულის ბრძანება არ შეიძლება. ის ითხოვდა კეთილ საქმეებს, გარეგან ცერემონიის მაგიერ, მაგრამ კეთილი საქმეები ამის შემდეგ არ გამრავლებულან.

ზნეობა გამკაცრდა: გარედამ სულ ყველაფერი გამშვენდა, მაგრამ შიგნით მაინც ჩამალულიყო ბილწიერება, რომელიც აოხრებდა სახელმწიფო სხეულის დაფარულ ნაწილებს. მანქანება და გაიძვერობა ჩამოვარდა ძალდატანების და ავაზაკობის მაგიერათ. დღესასწაულების რიცხვი შემცირდა; უბრალო დღეები და მაშასადამე მუშაობა, შრომა გლეხისა გამრავლდნენ. ღვთის მსახურება, რომელიც

კათოლიკობის დროს საწყალი კაცისათვის შეად-გენდა ნუგეშს და მოსვენებას. გარდიქცა მკოლჯათ, სადაც მორწმუნებს კეთილმოქმედებას ასწავლიდენ, იმათ კი ამ სწავლიდგან გული ელეოდათ და ემინე-ბოდათ. ღვთის-მეტყველება, რომელიც უწინ იყო ღვთიურ ხელოვნებათ, შეიქნა ესლა ხალხისთვის მიუწდომელ მეცნიერებათ. საზოგადო ცხოვრება გაქრა, ხალხს აღარც თავისი მხატვრები ყავდა, აღარც პოეტები, და არც დღესასწაულები ჰქონდა, აღარ შენდებოდა არავითარი სადღესასწაულო, სა-ხალხო შენობა, და ხალხის საერთო აზრის ადგილი ცალკე სოფლების და ქალაქების თავმოყვარებამ და-იკავა. გერმანიელი ხალხი, უწინ ისრეთი მხიარული, გამჭრიახე, ბავშსავით მშვიდი, რეფორმაციის შემ-დეგ მწუხარე, უშნო და მოწყენილი გახდა. გერმა-ნიის ცხოვრება წარმოადგენს მარხვას, რომელიც აგერ სამი საუკუნოა დგას და ამ ხალხს დიდხანს ცდა მოუნდება, მინამ დადგებოდეს მისი აღს-დგომა.

ლუტერი იყო გმირი კაცი, მაგრამ მაინც კაცი იყო, და იმას ამ უბედური ნათესავობის არც ერთი ბიწი-ერება, არც ერთი სისუსტე არ ასცილებია. ამაღ-ლებულ გლეხს, მას სძულდა და ეზიზღებოდა ის საზოგადოება, საიდანაც ის თვითონ გამოვიდა;

იმან თავადების მფარველობის ქვეშ ყოფნა არჩია, ვინემ თავის მფარველობის ქვეშ თავისი მსგავსნების ყოლა. თავადები ეფერებოდნენ ლუტერს, ამიტომ რომ ეშინოდათ ამისი. ლუტერს ეს შიში გულს უხარებდა, და თავადების პირფერობა და ალერსი თავბრუს უხვევდა: ისე რომ იმანვე გაიგო, რომ მისი სწავლა თავადებმა პატივის და უფლების მოყვარეობისათვის მიიღეს და გულში კი იცინოდნენ მის რელიგიურ და ფილოსოფიურ აღტაცებაზე. ლუტერმა ბევრათ ავნო თავის ქვეყანას: მის მოსვლამდი, გერმანიელები მომთმენ მორჩილებას იყვნენ შეჩვეულნი; იმან კი თავის ქვეყანას ფეხქვეშ გაგება ასწავლა. სამხრეთის ხალხებს, რომლებმაც არ მიიღეს ლუტერის სწავლა და კათოლიკეთ დარჩნენ, ეშინიანთ თავიანთ ბატონების, მაგრამ არ უყვართ ისინი და არც პატივსცემენ მათ; ისინი ინახვენ თავის სიყვარულს ღვთისათვის და მის მოადგილესათვის ქვეყანაზე...

იმიტომაც, კათოლიკე ხალხები, როდესაც გრძნობენ ხოლმე თვისში საკმაო ძალას თავის დამჩაგვრელებთან საომრად, მაშინვე თავს უღლიდან ითავისუფლებდენ, ან ცდილობდენ მაინც გათავისუფლებულიყვნენ. იმ ქვეყნებში კი, სადაც მიიღეს ლუტერის სწავლა, სადაც მმართებლობამ რეფორმატ-

რების რჩევით და ნებართვით მიითვისეს ეკკლესიის ზნეობრივი ძალა, და შეაერთეს ის თავის მატერია-ლურ ძალასთან, მაშინ ხალხმა თავის პატივისცემა და სიყვარული ეკკლესიისადმი გადიტანა სამოქალა-ქო მთავრობაზე, როგორც ვალდებული ხარკი....-

ლუტერი იყო წარმომადგენელი პირი ნემეცის ფი-ლოსოფიისა, ყოველივე თავის მამულის სათნო-ებით და ბიწიერებით შემკული. დიდი ჭკუის პატ-რონი, ღრმათ ნასწავლი, მახვილგონიერი, ამტანი ხასიათის და კეთილის მყოფელი, მოუსყიდავი, გულ-გრილი დიდ კაცების მოწყალეობაზე, ეს ღარიბი, უცნობი ბერი პაპის კოლოსალურ ძალას ბრძოლაში გამოთხოვას ბედავს. მაგრამ ლუტერი პოლიტიკა არ იყო; ის არ იცნობდა ნამდვილ ცხოვრებას, მას არ ესმოდა არც მაღალი საზოგადოების გულის წადილი, ოსტატობა და ჟინი, არც ნათელი აზრი, კეთილ მოქმედობა და სარგებლობა დაბალი ხალხისა. მას ნამეტნავათ სძულდა ხალხი, რომელიც ყოველ-თვის კეთილი და კეთილის მყოფია, და ყოველთვის ცდილობს თავისი აზრი გრძნობათ გადააქციოს, და გრძნობა საქმეთ.

ლუტერის საქმე უფრო სწავლის საქმე იყო, ვინემ სინიდისისა. იმას დაავიწყდა, რომ თუმც თვით ღმერთი ყოვლის შემძლებელია, მაგრამ მაინც ნივთიერი ქვეყანა შექნა თვის ღვთიურ

ძალის გამოსახსნათ; იმას დაავიწყდა, რომ ყველა აზრები შეკავშირებული არიან ერთი ერთმანეთთან, რომ ზნეობრივი და მატერიალური სარგებლობა ირევა ერთი ერთმანეთში და ერთი ისე არ შეირყევა, რომ მეორეც, მაშინვე მოძრაობაში არ მოვიდეს. ამის გამო ლუტერმა დასწყევლა დაბალი ხალხი, რომელმაც ახალი აზრების მატერიალურ ცხოვრებაში გამოყენება მოინდომა. ერთხელ ლუტერს ეშმაკი ეწვია იმ აზრით, რომ ან შეეშინებინა და ან გადაეყვანა ლუტერი თავის მხარეზე; ლუტერმა გაუშალა და თავში საწერელი სთხლიშა, და ეშმაკმა ფანჯრიდან გაიქცა. რახანათაც ამ გვარ ომში საწყალ ეშმაკთან ლუტერმა საწერლით გაიმარჯვა, იმან იფიქრა, რომ მელანი საუკეთესო იარაღია დიდკაცების მალდატანების, დესპოტიზმის, პატივის მოყვარების და ჯინის წინააღმდეგაც. ეს ლუტერანების არტილერია მას აქეთ არ გაუკეთესებულა, და გერმანიელი ფილოსოფოსები, ზნეობის მასწავლებლები და დოქტორები პოლიტიკური მეცნიერებისა, ეხლაც მარტო ბდაჯვნით კმაყოფილდებიან დესპოტების წინააღმდეგ, რომელნიც საფუძვლიანათ ეცინიან მათთაც და მათ საწერლებსაც.

გონების განთავისუფლებამ, რომელიც მოახდინა რეფორმაციამ, სინათლე შეუშვა გლეხ-კაცების საპყრობილეში, მაგრამ მისი კარები ვერ გაუღო.

და გლეხებმა რომ თავის მდგომარეობა დაინახეს, იგრძნეს, რომ ეხლა უწინდელზე უბედურები იყვნენ. ისინი ამ მდგომარეობაზე თავიანთ დამჩაგვრელებს შეებედრენ და თავიანთი ჩივილი საკვირველის მოკრძალვით განუმარტეს. ეს კრძალვა, რასაკვირველია, იქიდამ კი არ გამოდიოდა, რომ ისინი ვერ გრძნობდენ თავიანთ სიმართლის სისრულეს; არა, იმათ ძალიან კარგათ ესმოდათ, რომ «საქრისტიანო თავისუფლების» ძალით—(ამ სიტყვებით იმ დროს გამოსთქვამდენ აზრს: სიმართლე კაცისა)-ისინი დიდ კაცების და მდიდრების თანასწორები იყვნენ. მაგრამ თავმდაბლობა ნებას არ აძლევდა მათ ბატონებისთვის თავი შეეწყინათ და მოეთხოვნათ სრული დაკმაყოფილება. რას იზამ, ამ გვარია გერმანიის ხალხი. კეთილი, მოწყალე, კეთილშობილი, რომელმაც წყენის გულში ჩატანა არ იცის, და მორცხვია ის ყოველთვის, როდესაც მას მოუხდება რისიმე თხოვა თავის ბატონებისგან; როდესაც მოთმინებისაგან გამოყვანილია, მაშინ იარაღს ხელს მოკიდებს თავის თავის დასაცველათ; და როდესაც თავის მტერს დამარცხებს, თვითონვე მორცხობს ამ დამარცხებით და ნებაყოფლობით უბრუნებს მას ნახევარ სისხლით შეძენილ სიმართლეს და მით ჰკარგავს საჭირო

ძალას, რომელიც შემდეგში დანარჩენი სიმართლის დასაცველად საჭიროა.

ხელმწიფეები ეცინოდნენ გლეხების თხოვნას. მაშინ გლეხებმა ადგნენ, რაზმებათ დაიყვნენ და დაიწყეს ომი. მაგრამ ისინი გამოუცდელები და ომის წესის უცოდინარები იყვნენ; იმათ თავდარიგი ვერ დაიჭირეს, დაენიშნათ ალაგი და წესი სამხედრო მოქმედებისათვის; თავადები და რაინდები, რომელნიც თვითონ მხედართ-უფროსებათ დაუდგნენ გლეხებს, მარტო თავიანთ საკუთარ სარგებლობას ეძებდნენ და მთავრებს ჩუმ-ჩუმათ ურიგდებოდნენ. ამ მიზეზების გამო გლეხები მალე დამარცხდნენ. საშინელი იყო გამარჯვებულების შურის ძიება და უწყალოება. იმათ უწყალოთ დახოცეს მთელი გლეხების რაზმები რომელნიც ამ პირობით დანებებოდნენ, რომ მათ შენახოდათ სიცოცხლე. ვურცბურგის მთავარ-ეპისკოპოზმა თვალი დათხარა ოთხმოც-და-ხუთს დატყუხალებულ გლეხს, რომელთაც ბავშვური გულის მოხვლის დროს შეეთვალათ მისთვის, რომ თვალით დანახვა არ გვინდა შენიო. დანარჩენ დამნაშავებს იმან მარჯვენა ხელის თითები დასჭრა. ზოგიერთი არეულების თავიკაცები ცოცხლად დასწვეს. იმათ გრძელ ჯაჭვით ხეზე მოაბამდნენ, ხეს გარშემო შეშას შემოუწყობდენ, და ცეცხლს მისცემდენ, ისე რომ, ესსა,

ცოდავეები ნელ-ნელა იწვებოდნენ. თვითონ გენერლებს, თავადებს და მთავრებს თავიანთ საკუთარ მხარეზე მოქონდათ შეშა ამ ჯოჯოხეთურ სანჯელისთვის. ომის დროს უწყალობა, გლეხების მხრით, ბევრათ ჩამოუდგებოდა ბატონებისას. ისიც უნდა ვსთქვათ, რომ ამ ერთიერთმანეთის შურის დროს, დაჩაგრულებს და დამჩაგვრელებს შუა, მეტი ყოველთვის ამ უკანასკნელებს უქნიათ.

ერთი საუკუნის შემდეგ, ამავე გლეხების შვილიშვილებმა ხელახლა დაიწყეს თავის მამაპაპების საქმე. იმ მიზეზით, რომ ვითომც სარწმუნოებას იცავდნენ, იმათ გალეწეს ეს მხარე თავით ბოლომდინ, აიკლეს, დაწვეს და იმდენი ხალხი დახოცეს, რომ ომის გათავების დროს გერმანიის სახელმწიფოში სულ ერთიანათ ოთხი მილლიონი ხალხი დარჩა. მაგრამ რასხნათაც მაშინ გლეხები თავის საკუთარი სარგებლობისთვის კი არ ღვრიდნენ სისხლს, თავიანთი პატრონების ბრძანებით და სასარგებლოთ, რადგანც მათ პატრონების ფარაჯა ეცვათ, ავაზაკები კი არა, იმათ სალდათები დაარქვეს და მათ წინამძღოლებს, რომელთაც ეპოლეტები, ჩაჩქნები და გვირგვინები, ჰქონდათ საავაზაკო ატამანები კი არაბი და გმირები დაერქვათ. ესენი იყვნენ იმ გვარი პირები, როგორც მანსველდი, ბრაუნშვეიგი, ტილლი, ვალენშტა-

საზოგადო საქმეები

ახალგაზრდობის აღზრდა.

არც ერთ საქმეში არ სჩანს ისე ნათლათ და აშკარათ რამსიდიდე ერთობაა საზოგადო და კერძო პირების ბედ შუა, როგორც ახალგაზრდობის აღზრდაში არც ერთი საქმე არ გვიჩვენებს ასე უეჭოდ, რომ ამ საზოგადო საჭიროების ხეირიანათ დაკმაყოფილება სარგებლობას აძლევს საზოგადოების თითოეულ კერძო წევრს, და მისი მიგდება, მიტოვება საერთოთ ყველა წევრებს ავნებს.

მართლაც, ვის არ სჭირია საზოგადოებაში ცოდნა, ვის არ სურს, რომ თვითონ იმას და მის შვილებს, ნათესავებს ცოდნის შეძენის შეძლება ჰქონდეთ? ვინ არ ცდილობს ამ ცოდნის ადვილათ შეძენას, ვის არ იამება ამ შეძენის გაიაფება, . . . ვის ბედს არ დაეტყობა

ცხოვრებაში ცოდნის შეძენა, ვის არ გაუადვილებს ის ცხოვრების სიმძიმეს, ვის არ წაუმწარებს სიცოცხლეს უმეცარი და ველური მახლობლების ყოლა და ვინ არ იგრძნობს თავის საკუთარ ტყავზე, თავის ბედზე და მდგომარეობაზე. ყოველ წარმატებას ან უკუღახევას, რომელიც ახალგაზდობის აღზრდაში მოხდება ხოლმე? ჩვენ დროში ერთი იმისთანა კაცაც არ მოიძებნება, რომლის ცხოვრებას არ ეტყობოდეს ამ საქმის გავლენა და ძალა. შეცდომა არ იქნება, კაცმა გადაწყვეტილათ რომ თქვას, რომ ყოველი სასწავლებლის გამართვაში, ან გამართულ სასწავლებლებისთვის ყოველი ახალი წესის შემოღებაში პირდაპირ გარეულია მთელი საზოგადოების სარგებლობა და თითოეული კერძო პირის სიკეთე, მაშასადამე შენიც და ჩემიც, მკითხველო.

აქედან ცხადათ სჩანს, რომ ყოველ საქმეს, რომელიც ახალგაზდობის აღზრდას და სასწავლებლებს შეეხება, ყოველი გონიერი კაცი სწორეთ იმ თვალებით უნდა უყურებდეს, როგორც თავის საკუთარ საქმეს, რომელზედაც დამოკი-

საზრდო

და იმისი მნიშვნელობა

ს ხ ე უ ლ ი ს ა და ს ა ზ ო გ ა დ ო ე ბ ი ს

ცხოვრებაში

უღუკმა პუროდ კაცი ვერ გასძღება,—ეს ისეთი ჭეშმარიტებაა, რომ ამაზედ უფრო უეჭველი არა არის რა, ეს ისეთი კანონია, რომელსაც არა აქვს არც ერთი გამორიცხვა: – ჩვენ არ ვიცით არც ერთი მაგალითი, რომელიც ამ საზოგადო კანონს ეწინააღმდეგებოდეს. ლ უ კ მ ა პ უ რ ი ამ შემთხვევაში საკუთრად პურს კი არ ნიშნავს, არამედ ყოველ გვარ საზრდოს, როგორც მცენარეულს, ისე ცხოველეულს, რაც კი არის პურის მაგიერი, ან იმისი მისამატი; – საჭიროა პური, ან რამე იმის მაგიერი, რომელიც უდრიდეს პურსა, თორემ უიმისოდ სიცოცხლე შეუძლებელია. საზრდო არის არა თუ მარტო ერთი სასიცოცხლო მოთხოვნილებათაგანი, ის არის აუცილებელი საჭიროება, ან ასე ვსთქვათ,

თვითონ სიცოცხლის მიზეზი; თუ საზრდო არა გვაქვს, ჩვენი სიცოცხლე იქნება არა თუ უმოკლე, ანუ შევიწროებული, არამედ შეუძლებელი. ჩვენ მაშინ სულაც ვერ ვიცოცხლებთ. როგორც კაცი და ცხოველები, ისე საზოგადოთ ყველა, რაც ცოცხალია, რაც ორგანულია, ცხოვრებს საზრდოთი. საზრდო ისეთი სასიცოცხლო საჭიროება არის, რომ ჩვენთვის ერთჯერ იმისი მიღება არ კმარა, ჩვენ უნდა ვჰსჭამდეთ მრავალჯერ და ნიადაგ; ერთჯერ შეჭმული საზრდო გვეყოფნის მარტო ერთ გზობაზედ, ან, ასე ვჰსთქვათ, ერთი წუთი სიცოცხლისათვის, მეორე წუთისათვის საჭიროა ხელ-მეორედ ჭამა, მესამე წუთისათვის—კიდევ მესამეჯერ ჭამა, და აგრეთვე შემდგომში, სანამ ჩვენ სიცოცხლეს ბოლო არ მოეღება: ის საზრდო, რომელიც სხეულში ერთხელ შეასრულებს სასიცოცხლო მუშაობას, გამოდის იქიდამ, როგორც უსარგებლო იმავე სხეულის გაგრძობისათვის და, ამ გამონავალის მაგიერ, სხეულმა უნდა მიიღოს სხვა ახალი საზრდო. სხეულიდამ ნიადაგ გამოდის ამგვარი უსარგებლო ნივთიერი ნაწილები, გინდ მივიღოთ იმათი სამაგიერო, გინდ არა. ცხოველს არ შეუძლიან, რომ ეს გამოსვლა მოსპოს, ან შეაჩეროს, იმან ისიც არ შეუძლიან, რომ ამ შემთხვევაში ანგარიში

იქონიოს, რომ ხარჯავდეს გამოზოგებით და თავის-შესავალს გამოსავალთან ათვარდებდეს; თუ შემოსავალი ე. ი. შეჭმული საზრდო ნაკლებია, ამითი გასავალი ე. ი. სხეულიდამ გამონავალი არ დაიკლებს და გასავალი შემოსავალზედ უმეტესი იქნება; გამოზოგებით ჭამა ცხოველს მოაუძლურებს და დაასნეულებს. როცა ჩვენ არაფერს არა ვსჭამთო და არაფერს არა ვსვამთო, ამბობს ერთი მეცნიერი —მოლეშოტი, მაშინაც კი გამოდისო ჩვენი სხეულიდამ ნახშირ-მჟავა და წყალი, სქელი განავალი და შარდი; მაშინაც კი გვეზრდებაო თმა, გვიგრძელდებაო ფრჩხილები, და ოფლსა და ლორწოს ნიადაგ გამოაქვთო სხეულიდამ იმისი უმთავრესი შემადგენელი ნაწილები. მაშ გასავალი და დასაკლისი შეუწყნარებელი ყოფილა მაშინაც, როცა შემოსავალი სრულიად არ არის; ამ შემთხვევაში იხარჯება თვითონ სხეული, ის თანდისთან კლებულობს და სუსტდება; და თუ სხეულს შემოსავალი არა აქვს, ე. ი. თუ იმაში არ შეგვაქვს გამონავალის მაგიერი ახალი საზრდო, სხეული სრულიად განილევა და კვდება.

ამბობენ, რომ არაყის, ან სხვა სპირტიანი სასმელების მიღებით შეიძლებაო ცოტათი მაინც შევამციროთ ან შევაგვიანოთ სხეულის დასაკლისი და

გასავალი; სპირტის შემადგენელი ნაწილები უფრო ჩქარა გაუჯდებაო სხეულს და უფრო ჩქარაც გამოდისო იქიდამ, ვინემ სხვა ნოყიერი ნივთიერებები, რომელნიც უფრო დიდხანს დაჰყოფენ სხეულში და რომელნიც უფრო ჩქარა გამოვიდოდენ იქიდამ, თუ რომ ტანში არ ყოფილიყო სპირტი, იმათზედ უწინ და იმათ მაგიერ გამოსული. ამისგამო სპირტიან სასმელებს ზოგიერთი სხეულის გ ა მ ო მ ზ ო გ ე ბ ე ლ ს ა ზ ი ნ ა ს ეძახის. მაგრამ ეს გამოზოგება ძალიან ცოტაა, ლაპარაკათაც არა ღირს და, მართლა რომ ვჰსთქვათ, არც შეიძლება ამას გამოზოგება დავარქვათ; თუ რამდენიმე ხანს სხვა რამე ნივთიერება არ აკლდება ჩვენ ტანსა, თვითონ სპირტი ხომ მაინც გამოდის იქიდამ; მაშასადამე ჩვენ სხეულს ნიადაგ შეუჩერებელად აკლდება სხვა-და-სხვა ნივთიერება და სიცოცხლის გაგრძობისათვის საჭიროა, რომ ეს დანაკლისი შევავსოთ.

ამ გვარად, სასტიკი და უწყალო აუცილებლობის კანონი გვაიძულებს საზრდოს მიღებასა; ჰსჭამე, ჰსჭამე ნიადაგ, ყოველ დღე და რამდენჯერმე; თუ გინდა რიგიანად იცოცხლო, ჰსჭამე იმდენი, რამდენიც საჭიროა შენი სხეულის სახარჯოდ და არა იმაზედ ნაკლები; ანგარიში და გამოზოგება ხელს არ მოგცემს: თუ საზრდო საკმაოდ არა გაქვს,

თუ იმდენს არა ჰსჭამ, რამდენსაც სხეულის გასავა-ლი მოითხოვს, ისე ვერ იცოცხლებ რამდენსამე, უთუოთ დასნეულდები, ან მოჰკვდები; აი უწყალო კანონი, რომელიც დაუწესებია ჩვენთვის ბუნებასა! მართლადაც რომ უწყალო კანონია; ბუნება ძალიან ბევრს მოითხოვს ჩვენგან და ძალიან სასტიკათაც გვჰსჯის ამ კანონის აუსრულებლობისათვის. კაცის საზოგადოებრივი კანონები ისე ხშირად არ გვჰსჯიან სიკვდილითა, როგორათაც ეს ბუნების კანონი. ამ-ბობენ, რომ ბუნება კაცის მშობელი და მზრუნვე-ლიაო, იმან ყველაფერი კაცის სასარგებლოთ გაა-კეთა და გააწყოო. მაგრამ მარტო ეს საზრდოს მიღების საჭიროება ამტკიცებს, რომ ბუნება სრუ-ლიათაც არ ზრუნავს ჩვენთვის: განა არ შეიძლებო-და, რომ ამ უწყალო კანონს ავეცილებინეთ და საქ-მე სხვა ნაირად წაეყვანა? აი, უორგანო სხეულები: ქვები, მეტალლები და სხვა უსიცოცხლო სხეულები, ხომ არსებობენ უსაზრდოთ; რასაკვირველია, პირ-ველად იმათთვისაც საჭიროა საზრდო, ე. ი. ის ნივთიერებები, რომელთაგანაც ისინი შესდგებიან; მაგრამ გაჩენის შემდეგ იმათ აღარ ეჭირებათ თა-ვისი სხეულის ანუ შედგენილობის განახლება, უიმი-სოთაც არ ჰკარგვენ ისინი თავის თვისებას. მეტ-ყვიან, რომ აი ამის გამო ეს სხეულები არც კი

ცხოვრებენო, არ იჩენენო იმ სიცოცხლის ნიშნებს, რომლითაც განსხვავდებიან ცხოველები და მცენარეები. ეს მართალია. მაგრამ რატომ ბუნებამ ამ შემთხვევაში არ გამოიჩინა თავისი ხელოვნება და შემძლებელობა, და არ მისცა ცოცხალ სხეულებს ისეთი თვისება, რომ იმათ არ დასჭირებოდათ თავისი უცვალებელი შედგენილობის განახლება და ისე გამოეჩინათ სიცოცხლის მოვლენები. მაშინ ცხოველები იცოცხლებდენ მშვენიერად, უდარდელად და გაუჭირებლად, და არ ჩავარდებოდენ იმ უწყალო კანონის ხელში, რომელიც ეხლა მოითხოვს იმათგან ნიადაგ ჭამასა. მაგრამ ბუნება, როგორც ჰსჩანს, თუ სულ უძლური არა, ნამეტნავად ძლიერი და ხელოვანი მაინც არ ყოფილა. ორგანული სიცოცხლის წარმოებისათვის ის ხმარობს ბევრ ძალას, ბევრ ღონეს და აჩენს სიცოცხლესა ძლიერ გრძელი და რთული შრომით.

ყოველი ცოცხალი სხეული ჰსძლებს მხოლოდ რამდენიმე განსაზღვრულ ხანს, რომლის შემდეგ სიცოცხლე იმას აღარ შეუძლიან. ამ სხეულის საშუალებით ბუნებას აღარ შეუძლიან სიცოცხლის მოვლენების წარმოება, ეს სხეული აღარ ვარგა სასიცოცხლო საშუალებად, ბუნებას არ შეუძლიან ამისი განახლება და არც პირდაპირ ამისი შეკეთება; არ

შეუძლიან, რომ ესევე სხეული აცხოვროს რამდენიმე, ან ორი, სასიცოცხლო ხანი: სხეული უთუოდ კვდება ერთ სასიცოცხლო ხანს შემდეგ და იმისი პირველი სიცოცხლის მოვლენები მოისპობიან. მკვდარი სხეული ჩამოდის უმდაბლესს ხარისხზედ, ის დაიშლება, იმისი შემადგენელი ნაწილები მიიღებენ ხელ-ახლა უორგანო ნივთიერების სახეს. ამბობენ, რომ დაშლილი ორგანული სხეულიდამ ჩნდებაო ახალი სიცოცხლე, იბადებიანო ახალი სხეულები; მაგრამ ეს ახალი სიცოცხლე პირდაპირ დაშლილი ცხოველების ნაწილებიდამ არ წარმოებს, თვითონ ეს ნაწილები არ ცხოვრებენ, ამათ აღარა აქვთ სიცოხლე, ამათ შეუძლიანთ მხოლოდ, რომ სხვა ცოცხალი სხეულების საზრდო გახდნენ, იმ სხეულებისა, რომელნიც არც მკვდარი სხეულის შეწევენით და არც იმისგან არ დაბადებულან. ახალი სხეულები იბადებიან მხოლოდ ცოცხალი სხეულებიდამ, მაგრამ ამ ცოცხალი სხეულებისათვისაც საჭიროა, რომ რამდენიმედ გაიზარდონ და დასრულდენ, თორემ ისე არ შეეძლებათ დაბადონ ახალი თავისი მსგავსი სხეულები. როგორათაც სხეულს არა აქვს ნიადაგი სიცოცხლის მაწარმოებელი ძალა და რამდენიმე ხანს იქით ის უთუოდ ჰკვდება, აგრეთვე თითოეულ ნივთიერებას, რომელიც ამ სხე-

ულს შეადგენს, არა აქვს დიდი ხნის სიცოცხლე; ეს ნივთიერი ნაწილები მთელ სხეულზედ უფრო ადრე ჰკარგვენ სასიცოცხლო ძალასა; — რაკი სასიცოცხლო შრომას ერთხელ შეასრულებენ, მერმე აღარ ვარგან სხეულის სიცოცხლისათვის და ამისგამო უნდა მოჰსცილდენ სხეულის შედგენილობას და გარეთ გამოვიდენ. სიცოცხლის მაწარმოებელი ძალის ხელ-ახლად შემოკრებისათვის ეს გამონავალი ნაწილები მრავალჯერ უნდა გადასხვაფერდენ სხეულს გარეთ, რამდენჯერმე შეიცვალონ თავისი შედგენილობა, შევიდენ და გაცოცხლდენ რომელსამე მცენარეში, გაკეთდენ ახალ საზრდოთ და მერმე შევიდენ ცხოველის სხეულში. ერთი სიტყვით, მკვდარი სხეულის ნაწილებმა ჯერ უნდა გაიარონ ყველა პირვანდელი სარისხი მდგომარეობისა, გამოსცადონ ყოველივე ცვლილება,—და მხოლოდ მაშინ შეეძლებათ ხელ მეორედ განიმეორონ პირვანდელი სასიცოცხლო შრომა.

აი, რამდენი ძალა და მუშაობა ეჭირება ბუნებას იმისათვის, რომ ნივთიერებას სიცოცხლის მაწარმოებელი ძალა მისცეს; მაგრამ ნივთიერება ძალიან ჩქარა ჰკარგავს ამ თვისებასა და ბუნებამ ხელმეორედ უნდა დაიწყოს გრძელი და რთული მუშაობა იმის გასაცხოველებლათ. იმის გამო, რომ ბუნებას

არ შეუძლიან მისცეს ნივთიერებასა ხანგრძლივი სასიცოცხლო თვისება, ჩვენ ნიადაგ უნდა ვჭამდეთ, ნიადაგ უნდა ვაძლევდეთ ჩვენს სხეულს მასალასა, რომელიც იმან უნდა გადააკეთოს და ამითი სიცოცხლე აწარმოოს. ჩვენი სხეული არის სახელოსნო, ანუ დიდი ქარხანა, სადაც შეუწყვეტელი მუშაობაა: ამ მუშაობის ნაყოფი, ე. ი. სიცოცხლის მოვლენები, წარმოებს ყოველ წუთს, მაგრამ იმ წუთშივე ისარჯება და ჰქრება; და ამისგამო ახალი ნაყოფისათვის საჭიროა ახალი მასალა. სიცოცხლის საწარმოებელი მოქმედება ძლიერ რთულია; შეიძლება, თუ არა, უფრო მარტივი მოქმედებით სიცოცხლის წარმოება, — ამ კითხვას მნიშვნელობა არა აქვს; — თუ ბუნება ამ შემთხვევაში აგრე მოიქცა, ეს იმის ნიშანია, რომ იმას არ შეეძლო სხვანაირად მოქცეულიყო. ჩვენ ვერ შევჰსცვლით იმას, რაც ბუნებას კანონად დაუდვია, ყოველი მისი კანონი ჩვენთვის აუცილებელია, — ჩვენ უნდა ვმორჩილებდეთ იმის კანონებს, ჩვენ უნდა გვქონდეს ისინი მხედველობაში.

ამ შემთხვევაში ჩვენ გვაქვს მარტო ერთი ნუგეში: ჩვენ შევიტყოთ ამ აუცილებლობის კანონის ნამდვილი შინაარსი და მიზეზოვნებითი მნიშვნელობა, შევიტყოთ, თუ რატომ არის ეს კანონი აგრე უწყა-

ლო და რა მოსდევს იმის აუსრულებლობას; და ეს გავიგეთ ჩვენ იმ ფიზიკური კანონის შემწეობით, რომელსაც ეძახიან მოქმედი ძალების, ანუ ცხოველი ძალების განუქარვებლობას. ეს კანონი ამბობს, რომ ძალის არარაისგან დაბადება, ანუ გაჩენა, შეუძლებელიაო, რომ ძალა განუქარვებელიაო ე ი. ერთი ძალა არისო გადასხვაფერებული მეორე,—რომ ძალა არ ჰქრებაო, ის მხოლოდ სხვაფერდებაო, და გად-ჩვენებაო სხვა ძალად, და რომ პირვანდელი, ანუ მწარმოებელი ძალა და იმისგან ნაწარმოები მეორე ძალა ყოველთვის თანასწორი არიანო, ძალის გაჩენა, ან განქარვება იმგვარადვე შეუძლებელია, როგორათაც ნივთიერი ნაწილების გაჩენა, ან განქარვება. ყოველივე დინამიკური, ანუ ძალოვნებითი მოქმედება და მოძრაობა, ყოველივე მუშაობა უნდა მომდინარეობდეს რომელიმე მეორე ძალისაგან, როგორც თავის მიზეზისაგან, ან, უკეთ ვსთქვათ; მეორე ძალისაგან წარმოებს მოქმედება და ეს მოქმედება არის ისვე ის ძალა, მაგრამ გადასხვაფერებული. ცხოველი სხეული, თავის სიცოცხლეში, ასრულებს ურიცხვ და მრავალგვარ მოქმედებას, ბევრ მეხანიკურისა და ფიზიოლოგიურს, მატერიალურსა და ფსიხიურ მუშაობას. ამ მუშაობას ასასრულებლად საჭიროა ბევრი შემოკრებული სხვა-და-სხვა

ძალა, რომელიც ყოველ წუთში იხარჯება ამ მუშაობაზედ, ანუ იცვლება მუშაობად და იკარგება მხოლოდ სხეულისათვის. თვით უმცირესი სხეულის მოძრაობა, თვალის დახამხამება, თვალების მიმოტრიალება, სიტყვების გამოთქმა, თვით უმცირესი გონებითი შრომა, უბრალო ხედვა, თითქმის გაშტერებაც — არის სხეულისათვის მუშაობა, მაშასადამე ძალების ხარჯვა, — არის იმისთანა მოქმედება, რომლისათვის და რომლისაგამო სხეულს ნიადაგ ეკარგება ძალები. ეს დანაკლისი უნდა შევავსოთ, უნდა შევიტანოთ სხეულში სამაგიერო ძალები, რომ სხეულს შეეძლოს სასიცოცხლო მუშაობის გაგრძობა. ამისთვის ჩვენ მივიღებთ საზრდოს. საზრდო არის სხვა-და-სხვა ნივთიერება, რომელშიაც შენახულია, შემოკრებილია პოტენციალური ანუ შეკრული ძალები, რომელიც, სხეულში საზრდოს შესვლისათანავე, განთავისუფლდებიან, დაიწყებენ მუშაობას, შეიქნებიან მოქმედ, ანუ ცხოველ ძალებად. საზრდოს შემადგენელი ნივთიერები, ხიმიური ცვლილებისაგამო, ჰბადებენ სითბოსა, რომელსაც შეუძლიან სხვა ძალებად გარდაიქცეს. ამგვარად ჩვენ სხეულში უნდა იყოს მუდამი ხიმიური შეერთება და გაცალკევება, რომლისაგამო წარმოებს სითბო, ეს საზოგადო საუნჯე საიდანაც ჩვენი სხეული მიიღებს ყოველივე

ძალას. მაგრამ ყოველი ნივთიერება, რომელიც ხიმიური ცვლილების დროს, აძლევს ჩვენ სხეულს შემოკრებილ სითბოსა, ან, უფრო საზოგადოდ ვსთქვათ, რომელიც ათავისუფლებს შემოკრებილ პოტენციალურ ძალას, ჰკარგავს ამ ძალას, შეიქნება უძლური, უსარგებლო სხეულისათვის, რადგანაც სხეულს არ შეუძლიან მიიღოს პირდაპირ ამავე ნივთიერებისაგან ახალი ძალა. ამისთვის საჭიროა, რომ სხეულში შევიტანოთ ახალი ნივთიერება, სავსე შემოკრებილი პოტენციალური ძალებითა, უნდა მივიღოთ ახალი საზრდო. ჩვენი სხეული მიიღებს საზრდოთი ნახშირ-წყალბადიან ნივთიერებებს, და ჰაერიდამ მიაქვს მას მჟავბადი. სხეულში მჟავბადის ნახშირბადთან შეერთებით კეთდება რთული ნივთიერება —ნახშირმჟავა, და ეძლევა ჩვენ სხეულს სითბო. ამგვარად მჟავბადსა და ნახშიმბადს დაეკარგათ თავისი პოტენციალური ძალა, და იმათი შეერთების ნაყოფი არის უძლური და უსარგებლო სხეულისათვის ნივთიერება, რომელიც გამოსუნთქვას გარეთ გამოაქვს, მაგრამ მცენარები შლიან ამ რთულ ნივთიერებას —ნახშირმჟავას, ე. ი. აძლევენ მჟავბადისა და ნახშირბადს სითბოს ანუ პოტენციალურ ძალასა, რომელიც იმათ დიეკარგათ ცხოველ სხეულში შეერთების დროს. მაგრამ მცენარე საიდამ

შოულობს ამ ძალას? თვითონ ის ხომ ვერ დაბადებს ამ ძალას? მცენარე მიიღებს ამ სითბოს მზის სხივებისაგან; ამიტომ რომ მცენარეს მხოლოდ მზის სხივების შემწეობით შეუძლიან დაშალოს რთული ნახშირმჟავა, ან სხვაფერ ვჰსთქვათ, დაუბრუნოს მჟავმბადსა და ნახშირმბადს დანაკარგი პოტენციალური ძალა ამგვარად ცხოველ სხეულში მუდამი მუშაობაა, მუდამი განთავისუფლებაა პოტენციალური, ანუ შეკრული ძალებისა ხიმიური შეერთებით და დარღვევით და იმ ნივთიერების მაგიერ, რომელთაც თავისი ძალა სხეულს მისცეს დი იმის გარეთ გამოვიდენ, უნდა შევიდენ სხეულში ახალი ნივთიერებები, შეკრული ძალებითა, რომელნიც იმათ მიიღეს სადმე სხეულს გარეთ. აი იმისი განმარტება, თუ რისთვის უნდა იყოს სხეულში ნიადაგი ცვლილება, თუ რისთვის უნდა გამოდიოდეს იქიდამ ერთი ნივთიერება და შედიოდეს შიგ მეორე, თუ რისთვის სხეული თითქმის ნიადაგ უნდა ჰსჭამდეს და ჰსჭამდეს...

II

რადგანაც საზრდო და იმისი ცვლილება არის მიზეზი ყველა სიცოცხლის მოვლენისა, რომელიც კი მოხდება ჩვენ სხეულში, ამისათვის შეიძლება რომ

საზრდოს სიცოცხლის დედა-ბოძათ, ანუ საფუძვლად გვჱსთვლიდეთ; ყოველივე ჩვენი მოქმედება, როგორც უმარტივესი, ისე ურთულესი და უამაღლებულესი, დამოკიდებულია უმთავრესად იმაზედ—აქვს, თუ არა ჩვენ სხეულს საზრდო. კაცურად, ანუ რიგიანად მოქმედება ჩვენ შეგვიძლიან მხოლოდ მაშინ, როცა ჩვენ სხეულს აქვს საკმაო საზრდო. ეს ისეთი ცხადი და უბრალო ჭეშმარიტებაა და ამასთან ისეთი ძველი და გადაცვეთილი, რომ ამისი დამტკიცება, ზოგიერთის აზრით, იქნება საჭიროც არ იყო. მაგრამ ეს ჭეშმარიტება ჩვენ მალიან ხშირად გვავიწყდება და აქედამ წარმოსდგება ბევრი უსამართლოება. კაცისგან სასტიკად და უსათუოდ მოითხოვენ, რომ იმან რიგიანად იმოქმედოს და არ აქცევენ ყურადღებას—არის, თუ არა იმისი სხეული საზრდოებით დაკმაყოფილებული. მრთელი კაცობრივი ცხოვრება დამოკიდებულია საზრდოზედ; კაცთა შორისი მიმართობები დამყარებული არიან საზრდოზედ და შეთანახმებული ამასთანვე. კაცობრივი საზოგადოების უმახლობელესი პირდაპირი მიზანი იმაში მდგომარეობს, რომ საზოგადოების თითეულ წევრს ერგოს საკმაო საზრდო, რომ თითეული იმათგანი უშიშრად და მოსვენებით სარგებლობდეს თავისი წილი ლუკმაპურითა; საზოგადოების კანონები გაერთვიან უმ-

კანონის წინააღმდეგია და იმისთვის კაცი არ უნდა იპარავდეს » ·.·—...

კაცის კვლა სამიშარი დანაშაულობაა, მაგრამ ის დანაშაულობის უსათუო ხასიათს ჰკარგავს და შესანდობარი შეიქნება, მაშინ, როცა კაცი იმითი თავის საკუთარ სიცოხლეს მკვლელობისაგან იცავს. ამ გვარადვე, იქნება ზოგიერთ შემთხვევაში კაცს იმიტომ მოეპაროს, რომ იმას მიუცილებლად საჭირო საზრდო არა ჰქონდა და შიმშილით სიკვდილისაგან ხსნა სურვებია. ცხადათ სჩანს, რომ ამ გვარ შემთხვევაში კაცის დანაშაულობა ძლიერ დიდი არ უნდა იყოს და კიდევაც ზოგჯერ შეიძლება მიეტევებოდეს მას; მაგრამ ჩვენდა სამწუხაროდ, ჩვენ ძალიან იშვიათად ვიცით კაცის შებრალება, რადგანაც ქურდობას ზნეობის მხრით ვუყურებთ და ამ მხრით ქურდობა მართლა დანაშაულობაა; მაგრამ საზრდოს საჭიროებას რომ არ ვივიწყებდეთ, ჩვენ სხვა ნაირად მოგვეჩვენება ეს. დანაშაულობა. კანონსა და სასამართლოს ყოველთვის მხედველობაში აქვთ ეს კაცობრიული აზრი: საკუთრების დამარღვეველ დანაშაულობათათვის დაწესებულია სასჯელის შემასუბუქებელი გარემოებები და ერთი ამათგანი არის უკიდურესი გაჭირება, შიმშილით კაცის შემაწუხებელი.

ესევე უნდა ვსჰთქვათ ყველა ზნეობით მოქმედებაზედაც: ხშირად ჩვენ რომელიმე მოქმედების მიზეზი გვგონია ზნეობითი ბიწიერება და ბოროტ-განზრახულება და იმისგამო შეუბრალებელი სისასტიკით ვეპყრობით მოქმედ პირსა; მაგრამ ჩვენ კარგად რომ გამოგვეკვლია მოქმედი პირის ყოფა-ცხოვრება, ადვილად მივხვდებოდით, რომ ამ ბოროტმოქმედების ნამდვილი მიზეზი არის საზრდოს უქონელობა, — და მაშინ ჩვენი უსამართლო სისასტიკეც შეზომიერდებოდა. თუ მუშა-კაცი ცუდათ მუშაობს, ჲ მოსწავლე გულმოდგინებით არა ჰსწავლობს, ჩვენ მაშინვე ამას ვამბობთ, რომ ისინი ზარმაცები არიანო და ვჰსჯით იმათ საზრდოს დამცრიებით, — პირველს ქირას ვკლებთ და მეორეს უსადილოთ ვტოვებთ; მაშინ როდესაც იქნება კარგი და შრომის-მოყვარე კაცები გამხდარიყვნენ, თუ რომ ჩვენ იმათ სხვა ნაირად მოვპყრობოდით, ე. ი. კარგათ გაგვეძღო ისინი და დავგვერჩინა ამ გვარადვე ყოველთვის. თუ ხელქვეშე თავის უფროსს უზრდელათ ექცევა, არ ასრულებს მიწერილობებსა და კანონებს, შეიძლება, რომ ეს თავხედობისაგამო და კანონის წინააღმდეგობისა-გამო სრულიადაც არ მოსდიოდეს მას, არამედ საზრდოს უქონელობისაგამო. მშიერი უფრო მგრძნობარეა, ამას არ შეუძლიან გულდამშვიდებით და მიუდგომელად მსჯელობა; ყოველივე უსამართლობა ძლიერ მოქმედებს იმაზედ და იზიდავს თვითონ იმას უკანონობისა-

დში; მართალს ამბობენ, რომ შიმშილს უფრო ბევრი არეულება მოუხდენიაო, ვინემ დაუწყნარებელი კაცების პატივის-მოყვარებას. მართლა, ძველად არეულების დროს ხშირად იძახოდენ: «პური! პურიო!» საზოგადოდ შეგვიძლიან ბეჯითად ვსთქვათ, რომ რაც კაცებში ბოროტებაა, იმათგან დიდ ძალი საზრდოს უქონელობისაგან არის.

ამისთვის ყველა კაცობრივი მოქმედება უნდა განვსაჯოთ ჯერ საზრდოებითი პირობების მხრით, უნდა შევიტყოთ, ჰქონდა თუ არა მოქმედ კაცს საკმაო საზრდო, და თუ ეს პირობები რიგიანი იყვნენ, თუ მოქმედ კაცს საკმაო საზრდო ჰქონდა; მაშინ ჩვენ შეგვიძლიან მივსცეთ იმისი მოქმედება ზნეობის სამართალსა. ეს მხედველობაში უნდა ჰქონდეს ყოველ მეცნიერებას, რომელიც კი გაერთვის კაცობრივი მოქმედებისა და მიმართობების გამოკვლევასა. რასაკვირველია, ძლიერ მოსაბეზრებელი იქნებოდა, თუ რომ იმათ, როგორც ზევითა ვსთქვი, ყოველ თავის აზრთან მოეხსენებიათ პირობა—თუ ს ა ზ რ დ ო ა ქ ვ ს ო; მაგრამ იმათ ყოველთვის უნდა ახსოვდეთ ეს პირობა და დაეკითხებოდენ იმას, რომ იმათი აზრები ნამეტნავად უსათუო არ გამოვიდნენ. განსაკუთრებით ისტორია, რომელიც გამოხატავს წარსულს კაცობრიობის ცხოვრებას,

ყურადღებას უნდა მიაქცევდეს კაცობრივი ცხოვრების პირობასა და საფუძველს, ე.ი. საზრდოს. ვინც—კარგათ გაიგო რომელიმე დროების საზრდოებითი პირობები და გარემოებები, იმას გაგებული აქვს იმ დროების ისტორია, თუ სულ არა, უმეტესი ნაწილი მაინც. ყოველი ხალხი თავდაპირველად იმას ასრულებს, რასაც იმისგან სიცოცხლისთვის მიუცილებელი საჭიროება მოითხოვს და ამგვარ საჭიროებათაგან ყველაზედ მიუცილებელია საზრდო; თითოეული ხალხი ჰსცდილობს, რომ სხვა ხალხებთან იმისთანა საქმეები დაიჭიროს, რომ იმის კეთილმდგომარეობას გამოადგენ, ე. ი. გააუმჯობესონ უმთავრესად იმისი საზრდოებითი პირობები, მისცენ მას რამდენიც შეიძლება მომეტებული საზრდო: თუ ხალხი თავის ნებით ომობს, თუ ის მეორე ხალხს თავს ესხმება, ან მტრებს იგერებს, ომობს უმთავრესად იმიტომ, რომ გაამრავლოს თავისი საზრდო, ან არ შეამცირებინოს ის სხვა ხალხებსა. ამგვარადვე შეიძლება ავხსნათ შინაგანი საქმეებიც; განსხვავება სხვა და სხვა წოდებას შორის არის განსხვავება იმათი ხვედრი საზრდოის რაოდენობას შორის. ის წოდებები, რომელთაც საზრდო ნაკლებად აქვთ, ემტერებიან იმათ, ვისაც ის მომეტებული აქვს, და ვისაც ბევრი აქვს, ისინი ჰსცდილობენ, რომ რაც

შეიძლება კიდევ უფრო მეტი საზრდო ჩაიგდონ ხელში, ან წაიღონ უქონელებისაგან; ამგვარათ გამართულია იმათ შორის ნიადაგი ომი საზრდოს გულისათვის, ომი პატრიციებსა და პლებიებს შორის, მდიდარსა და საშვალო წოდებას შორის საშვალო და უმდაბლეს წოდებას შორის. თითქმის გონე-ბით გასხნასაც ძლიერ ხშირად აღძრავს და დიდად შველის საჭიროება საზრდოისა, რომელიც იმისთვისაც თავდაპირველი გარეგანი პირობა არის; ამას ეთანახმება ერთი ანდაზა: გ ა ჭ ი რ ე ბ ა მ ი ჩ ვ ე ნ ე, გ ა ქ ც ე ვ ა ს გ ი ჩ ვ ე ნ ე ბ ო! რასა-კვირველია, ჩვენ არ შეგვიძლიან ვსთქვათ, ვითომც მარტო საზრდო იყოს კაცობრიობის ცხოვრების მომმართველი; არის სხვა მიზეზებიც, რომელნიც აღძრვენ და მიმართვენ ისტორიული ცხოვრების მსვლელობასა, მაგრამ იმის უარყოფაც არ შეგვი-ძლიან, რომ საზრდო არის ერთი უმთავრეს მიზეზ-თაგანი.

როგორც საზოგადოების, ისე გაცალკევებული პირის, ანუ თითოეული კაცის ცხოვრება ტრია-ლობს საზრდოს გარეშემო. კაცისათვის საჭირო ნიადაგი ჭამა, ამისთვის ის მუდამ საჭმელზედ ჰფიქრობს, მუდამ იმისთვის იღვწის და ეს ზრუნვა უპირველესია. მხოლოდ მაშინ, როცა ის საკმაო საზრდოს იშოვნის და გულს დაიმშვიდებს, იმას

შეუძლიან იფიქროს სხვა რამეზედაც. თვით უმაღლებულეს კაცის მოქმედებას, საზოგადოების სასიკეთოდ, ან სხვა რამე უმაღლესი მიზნის მისახვედრად, ყოველთვის აკლდება რამდენიმე ზნეობითი ელვარება იმისგამო, რომ მოქმედ პირს მხედველობაში აქვს სხვათა შორის საზრდოს მოპოება, ანუ სხვა რამე ქვეყნიერი საზრდოზედ გასავალი სიკეთის შოვნა: მეცნიერი, პოეტი ხელოვანი, მოხელე, ექიმი, როგორც სულიერი, ისე ხორციელი, ერთი სიტყვით, ყოველი კაცი თავის სახელო საქმეს ასრულებს ერთის მხრით ლუკმა პურის გულისთვის, მაშასადამე ყოველივე კაცის მოქმედება არის დიდად, ან ცოტად ანგარული. უანგარო მოქმედება შესაძლებელია მხოლოდ მაშინ, როცა კაცს ლუკმა პური საზრუნველად არა აქვს; ამისგამო საზოგადოება ყოველთვის სარჩოს აძლევს იმათ, ვინც იმას ემსახურება და ამათ უანგარო კაცს ეძახიან, თუ რომ მთელ თავის შრომას საზოგადოებას ჰსწირავენ და რასაც იმათ საზოგადოება აძლევს, იმაზედ მეტ გამოსარჩენს არ ეძებენ. ყოველი კაცის მოქმედება რომ ანგარულია, იმას ის ამტკიცებს, რომ კაცი იმა წამშივე სტოვებს მოქმედებას, თითქმის უმაღლებულესსა და სასახელოს, რაკი დაატყობს, რომ

ეს მოქმედება არ აძლევს მას საზრდოსა და მიმართავს სხვა სარჩოს მომცემ მოქმედებას; მკვიდრი რომის უპირველესი მოქალაქე სისარულით გასცვლიდა თავის უპირველესობას, თუ რომ ეს საზრდოს მომცემი არ ყოფილიყო, უკანასკნელ ადგილზედ სოფელში, ოღონდ ამ ადგილს კარგათ ერჩინა ისა. ამგვარი ანგარება სრულიადაც დასაძრახი არ არის, ამიტომ, რომ ამას მოითხოვს ბუნებითი აუცილებლობის კანონი. თუ სიცოცხლის გასაგრძობად კაცმა უნდა საზრდოოს თავისი სხეული, როგორ შეიძლება, რომ ის შეაჩერდეს ულუკმა-პურო მოქმედებას, რომელიც იმას ვერ იცოცხლებს.

ამგვარად საზრდოს რაოდენობა არის კაცის ცხოვრების გამსაზღვრელი, როგორც გარეგანისა ისე ხშირად შინაგანისაც; კაცი მიდის იქით და იმ მდგომარეობას ირჩევს, სადა იმას საზრდოობის იმედი აქვს, — ეს გარეგანი ცხოვრების განსაზღვრაა. კაცს შეუძლიან გაიხსნას თავისი სხვა-და-სხვა უმაღლესი ნიჭიერება, ანუ განათლდეს მხოლოდ მაშინ, როცა იმას აქვს სხვისგან შემონახული საზრდო, სამყოფი მთელი იმ დროების განმავლობაში, რომელიც სა-

ჭიროა განათლების მიღებისათვის, — ეს არის შინაგანი ცხოვრების განსაზღვრა. სწავლაში ერთვე და ამასთანავე ყოვლის დონისა და ნიჭიერების სასზრდოს მოპოვებაზედ მოხმარება მოუხერხებელია და გამოუსადეგარი; ამ შემთხვევაში არც საკმაო საზრდოს შოვნა შეიძლება და არც საკმაო სწავლის მიღება, თითქმის შეუძლებელიც არის სწავლა. ერთხელ ჩვენში შიშით ამბობდენ: ყველა გლეხი რომ სწავლას შეუდგესო და უნივერსიტეტში შევიდესო, პური და ღვინო ვინღა უნდა მოიყვანოსო? ამას იმიტომ ამბობდნენ, რომ მშიშრებს საზრდოობით პირობებზედ ყურადღება არ მიუქცევიათ, იმათ რომ ეს მხედველობიდამ არ გაეშვათ, ადვილათ დაინახვიდენ, რომ უნივერსიტეტში შესვლა მხოლოდ მაშინ შეიძლება, როცა შემსვლელს მზად აქვს საზრდო. განათლების მასალები დროების სამყოფი. მოსწავლე, რომელიც სასწავლებელში მიდის და საწიგნე ზოხჩით, ან აბგით წიგნებთან და რვეულებთან მიაქვს პურის ნატეხი ან სხვა რამე საჭმელი, არის საზრდოებითი პირობის ცოცხალი მაგალითი. როცა გლეხები უნივერსიტეტში შეიკრიბებოდენ და დაატყობდენ, რომ იმათ საზრდო აკლიათ, მაშინვე აუდიტორიებს მიატოვებდენ და მიმართავდენ ბუნების წიაღსა, მოედებოდენ დედა მიწას და

წიგნების მაგიერ ხელს წაავლებდნენ სამუშაო იარაღებს; არათუ გლეხები, სხვებიც მიატოვებდნენ უნივერსიტეტსა, რაკი საზრდოს უქონლობას იგრძნობდნენ. ამისთვის საზრდოებითი პირობები იმათაც უთუოდ მხედველობაში უნდა ჰქონდეთ, ვინც განათლების გავრცელებისათვის ზრუნავს.

საზრდოს რაოდენობას აქვს რამდენიმე მოქმედება ჭკუის და ხასიათის გახსნის თვისებაზედ; ჯანმრთელი ჭკუა შეიძლება იყოს მხოლოდ ჯანმრთელ სხეულში, ამბობს ერთი რომეული ანდაზა; თუმცა, რასაკვირველია, სხეულის ჯანმრთელობა მარტო საზრდოზედ არა ჰკიდია, მაგრამ საზრდოსაც აქვს ჭკუაზედ გავლენა. მოლეშოტტი ამბობს, რომ თუმცა გრძნობა საზრდოს საჭიროებისა გასაკვირლად ჰკლებულობსო მაშინ, როცა ჩვენ გონებით მოქმედებაში ძალიან ჩაღრმავებული ვართო, მაგრამ მშვიდობიანად მსჯელობას ისე არ ავნებს რაო, როგორათაც შიმშილი. ეს ჩვენ ადვილად გვჯერა. ვისაც საკმაო საზრდო აქვს, მხოლოდ იმას შეუძლია გულ-კეთილობა, კეთილ-მოქმედება, მართლ-მსაჯულება, მოყვასის შეწევნა; რასაკვირველია, არიან იმისთანა კაცებიც, რომელნიც თავისი აზრებისა და უმაღლესი მიზნების გულისათვის სრულიად ივიწყებენ საზრდოსა და იკვლენ შიმშილს; ასინი

იმნაირად გაზრდილან, რომ შიმშილით მოკვდებიან და თავის განზრახულებაზედ ხელს არ აიღებენ; ამგვარი ნებითი შიმშილისა, თითქმის ნებით შიმშილით მოკვდომის მაგალითებიც არის, მაგრამ ამ მაგალითების მნიშვნელობას ეთანასწორება სხვა, ვგონებ, უფრო მრავალი მაგალითების მნიშვნელობა, რომელნიც გვამცნევენ, რომ საჭმელის უქონელობა აიძულებს კაცს ყოველივე უკანონობას, ან ზნეობას, რომ კაცი შიმშილისაგან ეშმაკზედ უარესი შეიქნება. შიმშილი უთრგუნავს მას სინიდისსა და გონებას, ერთი სიტყვით, ყოველივე კაცობრიულ, თითქმის ცხოველურ გრძნობასაც. არ არის იმისთანა ბუნების წინააღმდეგი და საშიშარი ბოროტება, რომელიც არ ჩაედინოს მშიერმა; მშიერი დედა გამგელებული მივარდება თავის შვილსა და იმის ხორცს შთანთქავს!

აქამდის ჩვენ სულ საზრდოს რაოდენობაზედ გვქონდა ლაპარაკი; მაგრამ საზრდოს ვითარებასაც აქვს აგრეთვე მოქმედება კაცის სხეულისა და იმის გონებისა და ხასიათის გახსნაზედ. აი რას ამბობს ამაზედ მოლეშოტი:

«საზრდომ გარეული კატა შინაურად გადააქცია. გარეული კატა ხორცის მჭამელი, მოკლე ნაწლავებიანი ცხოველია; იმას შეუძლიან მხოლოდ ხორცე-

ულის მონელება. მაგრამ საზრდოს ცვლილებამ კატა გრძელ ნაწლევებიან ცხოველად გახადა; ახლა ის ადვილად ინელებს მცენარეულ საჭმელებს, რომელთაც ატანა გარეულობაში იმას არ შეეძლო.

„ყველა ცხოველზედ უფრო მტაცებელი და ცბიერი ცხოველი საზრდომ გახადა მშვიდ ცხოველად, რომელსაც უშიშრად და უვნებლად ეთამაშებიან პატარა ბავშვები და რომელშიაც იშვიათად და მხოლოდ ყურადღებიანი კაცი დაინახავს გარეულობისაგან დანაშთენს ცოტაოდენ ცბიერობასა და მსეცობას.

„ამის შემდეგ, რა გასაკვირველი უნდა იყოს, თუ ფიცხი და მშვიდი, ღონიერი და უღონო, მამაცი და მხდალი, გონება-გახსნილი და გაუხსნელი ხალხები შეიქმნენ ამგვარი იმ საზრდოსაგან, რომელსაც ისინი უფრო ხშირად ხმარობდნენ.

„თუ ჩვენი სისხლი საზრდოსაგან კეთდება და სისხლისაგან წარმოებს ჩვენი ნაკუთლები, ჩვენი ტვინი და ნერვები, თუ ჩვენ არ უნდა გვჯეროდეს, რომ გულის სიფიცხე, ნაკუთლების ღონიერება, ძვლების სიმაგრე, გონების სიმკვირცხლე დამოკიდებულია საზრდოს გვარზედა?

„ვინ არ იცის, რომ შიმშილი კაცს ასუსტებს, რომ მაგარი ყავა ამღელვარებს, რომ კარგი ჩაი განაცხოველებს? ვინ არ იცის, რომ მრავალი მშვე-

ნიერი პოეტური ნაწარმოები არის ღვინის ნაყოფი?»

ყველა ეს ძალიან შესაძლებელია და საზრდოს ვითარებასა და გვარს დიდ-ძალი მოქმედება აქვს კაცზედ; მაგრამ ეს გავლენა ისე ადვილად დასანახავი და ცხადი და ისე უსაშკაროდ არ არის, როგორც საზრდოს რაოდენობის გავლენა. საზრდო, რა გვარიც უნდა იყოს,—ჩვენთვის მაინც უმთავრესია, რომ იმას ჰქონდეს საკმაო რაიდენობა, ე. ი. იყოს იმდენი, რამდენიც საჭიროა სიცოცხლის გაგრძობისათვის.

III

ზემო ნათქვამისაგან ჩანს, რომ საზრდოს ძალიან დიდი მნიშვნელობა აქვს კაცის ცხოვრებაში; მაგრამ იქნება ვისმე ეჩვენოს, რომ წინანდელ სჯაში საზრდოს მნივნელობას ნამეტნავად ვადიდებდე; მე ამას იმიტომ კი არ ვამბობ, რომ საზრდოს მნიშვნელობა ვითომც მართლა გამედიდებინოს, არამედ იმიტომ, რომ მე არ მომისხენებია სხვა პირობები, რომელნიც ჩვენი სიცოცხლისათვის აგრეთვე აუცილებელი არიან, მაგალითად ტანსაცმელი, სადგომი და სხვა ზნეობითი მოთხოვნილება და გარემოება. იმ დიდძალი მნიშვნელობის წინააღმდეგ,

რომელიც ცხოვრებაში აქვს საზრდოს და საზრდოდ ნივთიერებით კეთილმდგომარეობას, ჩვეულებრივ იტყვიან, რომ კაცი მარტო პურით არ ცხოვრობსო, რომ თითქმის იმისი ნივთიერებითი მდგომარეობაც დამოკიდებულიაო ზნეობითზედ. ყველა ეს მართალია და წინააღმდეგის თქმა არ შეიძლება ეჭვი არ არის, რომ ზნეობა დამოკიდებულია საზრდოზედ და საზრდო ზნეობაზედ; მაგრამ უპირველესი საჭიროება ჩვენი სიცოცხლისათვის არის საზრდო, — ჯერ ამ მხრით უნდა დაკმაყოფილდეს ჩვენი სხეული; სხვა საცოცხლო საჭიროებებიც არიან, მაგრამ მათი დაკმაყოფილება შეიძლება მხოლოდ საზრდოებითი დაკმაყოფილების შემდეგ. მოხდება, რომ კაცს ბლომათ აქვს საზრდო, მაგრამ კეთილ-მდგომარეობით მაინც ვერ იცხოვრებს. ამ შემთხვევაში პირველი ადგილი ზნეობით პირობებს უნდა მიეცეს, რადგანაც უპირველესი პირობები საზრუნველად არა გვაქვს. მაგრამ საიდგან წარმოებენ ეს უპირველესი პირობები? ვინ გვაძლევს ჩვენ საზრდოსა?

ბუნება გვაიძულებს, რომ ჩვენ საზრდოს ვსჭამდეთ; ისვე გვაძლევს ჩვენ ამ საზრდოს, თუმცა ხელმოჭირებით. ბუნებას თითქოს განგებ დაუნიშნავსო ჩვენდა საზრდოდ იმისთანა ნივთები, რომელნიც ქვეყანაზე ბლომათ არ არიან. ჩვენდა საზრდოდ საჭი

როა წყალი; ეს სხეულის მასალა ბევრია ქვეყანა-
ზედ, — და ბუნება ამ მხრით მადლობის ღირსიც არის;
წყალი თითქმის ყოველგან ადგილი საშოვარია, — ის
ღარიბ ადგილებზედაც სამყოფად იშოვება. ქვეყანაზედ
უწყლო ადგილებიც არის, მაგრამ ზოგი ადგილი
გარდამეტებით წყლიანია. საკუთრად საზრდო, ანუ
საჭმელი კი წყალზედ უფრო ნაკლებია; საზრდოს
მომცემი მცენარე ქვეყანაზედ შედარებით ბევრი არ არის;
ამას გარდა ესენიც თითქმის განგებ თავის-თავად არ
იზრდებიან; იმათ მოსაყვანათ საჭიროა მთესველობა,
მაგრამ დათესვაც ყოველგან არ შეიძლება, — ამისთვის
საჭიროა ნოყიერი მიწა, ან უნაყოფო მიწის განო-
ყიერება. ცხოველები, რომელნიც იჭმებოდენ, მცენა-
რეებზედაც უფრო ცოტა არიან და იმათაც მოშენე-
ბა უნდა; ამასთანავე, თუმცა ისინი ჩვენ საჭმელად
გვარგიან, მაგრამ თვითონვე საკვებს თხოულობენ და
ამ გვარად ამცირებენ ქვეყანაზედ საზრდოსა; თუ ჩვენ
იმათი ხორცით საზრდოება გვსურს, თითონ ისი-
ნიც უნდა გვკვებოთ. ამ საზრდოს სიცოტავისა და
კაცის საჭიროების შედარებამ ჩვენ სულასხლა უნდა
დაგვამდუროს ბუნების უანგარიშობისა და მოუხერ-
ხებლობისათვის. აბა, რა უჭირდა ბუნებას, რომ ჩვენ-
თვის ისისთანა საზრდო დაენიშნა, რომელიც ქვე-
ყანაზედ ყოველგან ბევრია? რა უჭირდა, რომ კაცი-

სათვის მიეცეს მას საჭმელად დედა-მიწა? მაშინ გა-
ცები დაიწყებდენ მიწის ღრღნასა, ქვიშისა, თიხისა, ქვებისა და მეტალების ჭამასა, და სხვ. ამნაირი მასალები ყოველგან ბევრი და გარდამეტებულიც იქნებოდა. ან ვერჩინეთ მზის სხივებით, რომელიც ყოველთვის და ყოველგან აგრე ბევრია, ან ჴაერით, რომელიც აგრეთვე საკმაო არის ქვეყანაზედ! — მაგრამ ბუნება სხვა ნაირად მოქცეულა, ეს საქმე ამას სხვა ნაირად გაუწყვია: ჴაერისთვის მიუცია საკუთარი დანიშნულება, აგრეთვე სინათლისა და მიწისთვისაც თავ-თავისი საქმე მიუცია. თუმცა ამათი დანიშნულება ცოტაოდნათ კაცსაც შეეხება, მაგრამ კაცის უმთავრესი საზრდო არც ერთი ამათგანი არ არის. სხეულს საზრდოდ ჩვენ დაგვრჩენია ისა, რითაც ესლა ვიკვებებით და რითაც ქვეყანა აგრე ღარიბია.

მაგრამ, კაცის სანუგეშოდ, ზოგიერთები ამბობენ, რომ ამ გვარი ბუნების განკარგულება მშვენიერიაო: ბუნებამ კაცს განგებ დაუნიშნაო ნაკლები საზრდო, რომ იმითი ის მუშაობაზედ და შრომაზედ აიძულოსო; ბუნება ამ შემთხვევაში იქცევაო ისე, როგორათაც ბრძენი მასწავლებელი, რომელიც თავის მოწაფეს დამშევით აიძულებსო ბეჯითობაზედ. ამბობენ, რომ თუ კაცის საზრდო ისე უხვად ყოფილიყო ქვეყანაზედ, რომ იმას ულაპვის მეტი არა დასჭირებო-

და რა, მაშინ ის გაზარმაცდებოდაო, იმას აღარ ექნებოდაო საზრუნველი, და სამუშაოს უქონლობისაგამო შრომასაც თავს დაანებებდაო. მაშინ კაცი ვერ მოახდენდაო იმ საკვირველ საქმეებს, რითაც ეხლა კაცობრიობა ამაყობს და რაც არის მიუცილებლად საჭირო შრომის შედეგი, ე. ი. უშრომოდ კაცობრიობა ვერ შეიძლებდაო თავის გონებისა და ხორციელ გაუმჯობესობას. იქნება მართლაც ვერ შეიძლებდა; ამის მთქმელს ჩვენ ვერ შევეცილებით, განსაკუთრებით იმიტომ, რომ ისტორიკოსები წარმოგვიდგენენ მაგალითად იმისთანა ხალხებს, რომელთაც უცხოვრიათ საზრდოთი მდიდარ ქვეყნებში, სადა სასმელ-საჭმელი თითქმის უშრომელად იშოვება; ეს ხალხები ან სულ ვერ განათლებულან, ან გაჩერებულან ძალიან მდაბალ განათლების ხარისხზედ. მაგრამ ისევე ისტორიკოსები გვაჩვენებენ, რომ ზოგი ხალხი იმიტომ ვერ განათლდაო, რომ იმას ძალიან ცოტა ბუნებითი საზრდო ჰქონდა და მთელ თავის ღონეს და შრომას საზრდოს მოპოვებისათვის ხმარობდა. ამასთან ესეც უნდა დავამატოთ, რომ, ვინ იცის, იქნება კაცს თავისთვის სხვა რამე საქმეც მოენახა, თუ რომ იმას თავისი შრომა მარტო საზრდოს მოპოვებისათვის არ ეტვირთა. ხომ არიან იმისთანა კაცები, რომელთაც საზრდო მზად და ბლომად აქვთ, მაგრამ

სიზარმაცეში არ ჩავარდნილან და გონებისა და სხეულის გამხსნელ საქმეებს გაერთვიან. — მაგრამ, რაც უნდა იყოს, ნამდვილი მაინც ის არის, რომ ბუნება ძალიან ხელმოჭერით გვაძლევს საცხოვრებელ ღონისძიებას და განსაკუთრებით საზრდოს. თუ არ ვიშრომეთ, ბუნება არ მოგვცემს არც ერთ ლუკმას, ის ჩვენგან ყველაფრისათვის შრომას მოითხოვს. თუ ჭამა გინდა, იშრომე და საზრდოს მიიღებო: პური იშოვებაო მხოლოდ ოფლის ღვრით, რაც უფრო ბევრს იშრომებ, უფრო მეტ საზრდოს იშოვი და უფრო კარგად ცხოვრება შეგეძლებაო, — ამ გვარია ბუნების კანონი. და ეს კანონი მართლა საფუძვლიანია; თუ საზრდო ქვეყანაზედ იმგვარი და იმდენი არ არის, რომ უშრომელად პირში გვცვივოდეს, თუ საზრდო ქვეყანაზედ არის თითქოს შენახულსავით და იმის მოპოებისათვის საჭიროა შრომა, — მაშ იჭვი არ არის, რომ, ვინც ბევრს იშრომებს და ბევრს საზრდოს მოიპოებს, იმას უფრო ბევრი საზრდო უნდა ჰქონდეს. კაცები მართლა შრომობენ, წელს იწყვეტენ იმისათვის, რომ ბუნების კანონი აასრულონ და შიმშილით არ მოჰკვდნენ. მაგრამ აქედამ ნამდვილად რა გამოდის?

ერთის, თითქმის ზედაპირული თვალის გადავლებით კაცის საზოგადოების მდგომარეობასა და

ცხოვრებაზედ ცხადად ჰსჩანს, რომ ეს საყოველთაო-ქმული კანონი შრომისა ვითომც კანონი სრულიადაც არ იყოს, ან იყოს იმისთანა, რომელსაც ძლიერ ბევრი გამორიცხვა აქვს, რომელიც მრავალჯერ ირღვევა. ხშირად არის, რომ ყველაზედ უფრო კარგი ცხოვრება და ყველაზედ უფრო ბევრი საზრდო იმათ აქვთ, ვინც ყველაზედ უფრო ნაკლებად შრომობს; კეთილმდგომარეობა ძნელი მისასვედრია შრომით, ვინემ სხვა მრავალ გვარი ღონისძიებით, და იმისთვის კაცები შრომას ერიდებიან და სხვა ღონისძიებას ხმარობენ და ამისგამო შრომის კანონი განზედ რჩება. ჩვენ საზრდო ხანდისხან არ გვირიგდება შრომის ფარდით, არამედ სულ სხვა ანგარიშით....—

ვსთქვათ, რომ ერთ კაცს ფულები აქვს; ეს ფულები იმან ბანკში შეიტანა, ან სხვას ვისმე მისცა სავაჭროთ; ამ ფულების სარგებელით იმას შეუძლიან ძალიან კარგათ იცხოვროს, სრულიად უშრომელად. ეს რასაკვირველია სამართლიანია, თუ იმან ეს ფულები შრომით შეიძინა და თუ ორი ულუფიდამ ერთს ჰსჭამდა და მეორეს ფულად აქცევდა; ამ შემთხვევაში სარგებელი არის თითქო იმისი პენსია წარსული შრომისათვის. მაგრამ კარგი, რომ ის ორ ულუფას ღებულობდა და ერთს ინახავდა. იქნება სხვასაც ნდომოდეს შენახვა, მაგრამ შესანახავი არაფერი აქვს, იმიტომ

რომ შრომაში იმას აძლევენ მარტო ერის ულუფას, თითქმის ნახევარს. მაგრამ, რა უნდა ვსთქვათ, თუ ფულიან კაცს ფული უშრომელად მიუდის? აი რა: ეს კაცი უშრომელად იცხოვრებს და სხვას კი, თუნდ ბევრიც იშრომოს, ლუკმა პური არ ექნება და ამგვარად შრომის კანონი დაირღვევა.

ავიღოთ, მაგალითად, მიწის მუშაკი, ანუ მხვნელ-მთესველი. შრომის კანონი ძალიან სასტიკად ეპყრობა იმას; ის ნამდვილად ოფლისა და სისხლის ღვრით შოულობს ლუკმა პურსა; იმის შრომა ყველაზედ უფრო დამღალველია და ამასთან შეუწყვეტელი, ასე რომ ღონის შემოსაკრებად თითქმის ერთი წუთის შესვენებას არ აძლევს იმას; იმას დრო არა აქვს სხვა რაზედმე იფიქროს, ან მხიარულად დროს გატარებაზედ ან ზნეობითს გახსნაზედ, ან სხვა ამგვარზედ. თუმცა მიწის მუშაკი აგრე შრომობს, მაგრამ საზრდო კი ძლიერ ცოტა ეძლევა; თავის სვედრი საზრდოსაგან რამდენიმე ნაწილს ის ხარჯავს სხვა საზრდოსავით საჭირო მოთხოვნილებაზედ, ამისთვის იმას ხშირად პური აკლდება და იმშევს. ეხლა დახედეთ ვაჭარს; ისიც შრომობს და ფაცაფუცშია, მაგრამ იმისი შრომა ისე მძიმე და წელის—მომწყვეტი არ არის, როგორც ხვნა-თესვა; საზრდო კი ვაჭარს უფრო ბევრი ხვდება, ვინემ მხვნელ-მთესველსა. რაც იმის

ხარჯს გადარჩება, იმას ფულად, აქცევს. იმას აქვს მოცალება და ფულები და სხვა-და-სხვა მხიარულებას გაერთობა. ამ ვაჭარს ჰყავს ნოქრები. ესენი თავის ალაზედ *უფრო ბევრს* შრომობენ, მაგრამ ხარჯო კი *უფრო ნაკლებად* აქვთ, ვინემ ამათ ალას. თვითონ ნოქრები კი მხვნელ-მთესველებზედ და სხვა მუშებზედ უფრო *ცოტას შრომობენ*, მაგრამ საზრდო კი ამათ *უფრო მომეტებული* აქვთ. ბოლოს გავიხსენოთ ის ვაჭრები, რომელნიც სხვა-და-სხვა სავაჭრო საქონელს ნარდად ჰყიდიან. ისინი ყველა ვაჭარზედ უფრო ნაკლებად შრომობენ, მაშინ როდესაც იმათ ისე ბევრი საზრდო ხვდებათ, რომ ისინი ჰფლანგვენ სახარჯოდ სხვა-და-სხვა განცხრომაში გასართობელად, ერთი სიტყვით, მდიდრულად ცხოვრებენ და კიდევ ემდენი რჩებათ, რომ აუარებელ სიმდიდრეს იძენენ....—

საზოგადოდ კაცის ცხოვრებაში არის ბევრი სხვა-და-სხვა თვისების შრომა, მაგრამ საზრდოს შეძენა ამ თვისებებს არ ეთანასწორება. ამბობენ, მაგალითად, რომ ყოველივე შრომა სასიამოვნოაო; მაგრამ ბევრი იმისთანა შრომა არის, რომ ძლიერ უსიამოვნოა, თუმცა ამ უსიამოვნო შრომისათვის მუშა კაცს არ ეძლევა ყოველთვის მომეტებული საზრდო. მსატვარი, რასაკვირველია, შრომობს; მაგრამ იმისი შრომა არის

ხელოვნება, რომელიც იმას იზიდავს, ის დიდის კმაყოფილებით მუშაობს, ასე რომ თავის ბუნებას სრულიადაც ძალას არ ატანს. არიან სხვა ბედნიერებიც, რომელნიც ლუკმა პურს შოულობენ იმგვარი შრომით, რომელიც იმათ ესიამოვნებათ, ეთვისება იმათ მიდრეკილებას, იმათ აზრებს და სხვ. ეს შრომა არ არის იმათთვის შრომა, არამედ კმაყოფილება. მაგრამ არიან იმისთანა უბედური მშრომელები, რომელთათვის იმათი მასაზრდოებელი შრომა საზიზღარია, არ ეთანხმება იმათ ზნეობითს და ხორციელ ბუნებას; ისინი თავის თავს ძალას ატანენ და ამითი კიდევ უფრო იმატებენ შრომის მტანჯველ თვისებას. მაგრამ იმათ არ შეუძლიანთ, რომ ამ შრომაზედ ხელი აიღონ, იმათ ეშინიანთ, რომ საზრდო არ დაეკარგოსთ. არიან იმისთანებიც, რომელნიც უსვინიდისო შრომასაც ჰბედვენ; ამ შრომით ისინი თავის თავს და თავის კაცობრიულ ღირსებას უარჰყოფენ, სჩადიან იმისთანა საქმესა, რომელიც იმათისავე აზრით საზარელია; და ამ უსვინიდისობისათვის ისინი იღებენ გვარიან დიდძალ საზრდოსა. ზოგი ამგვარ კაცთაგანი ფარისევლურად იმართლებს თავის თავს სხვადასხვა ეშმაკური მსჯელობითა, თვალთმაქცურად გვისხვაფერებს თავის საქმიანობას, რომ ის წესიერად გვეჩვენოს. ზოგი კი, ვინც უფრო გულწრფელია,

პირდაპირ გვეუბნება: რა უყო? ცოლშვილი მასჯვევის, სამოწყალოდ ხომ ვერ გავსდი იმათა და თვითონ შიმშილით ხომ თავს ვერ მოვიკლავო.... —

კაცი ორნაირ საქმიანობას ჰხედავს: ერთი შრომა არის ჭეშმარიტი, მაგრამ ის მარტო ერთ ულუფას ჰპირდება, ხშირად მარტო ნახევარს; მეორე შრომა არის უსვინიდისო, მაგრამ ორი ულუფის მომცემი; რასაკვირველია, კაცი, რომლის ბუნება ცხოველურია, შეჰსცდება და ორ ულუფას ირჩევს და თავის საქციელს ამ გვარად გაამართლებს: ერთი ულუფა შრომისათვის მიმაქვსო და მეორე იმისათვისო, რომ ჩემი შრომა უსვინიდისოაო, რადგანაც ამ უსვინიდისო შრომაზედ ჩემ თავს ძალა უნდა დავატანო, უნდა მოვკლაო ჩემი სვინიდისი და პატიოსნება. როგორც გნებავდეთ, ისე განსაჯეთ და ჰსთქვით, ირღვევა ამითი შრომის კანონი, თუ არა? ბოლოს უნდა მოვიხსენო, რომ არიან კაცები, რომელთაც შრომა სურთ, რომელნიც ეძებენ სამუშაოს და ვერ პოულობენ, და ამის გამო ცხოვრებენ დიდი გაჭირვებით და ხშირათაც იმშევიან. ამის ღირსნიც არიან, იტყვიან ზოგიერთნი: ისინი ხომ არ მუშაობენო? მაგრამ რა იმათი ბრალია, რომ ისინი სამუშაოს ვერ პოულობენ?... —

IV

შრომის კანონი რომ ძალიან ხშირად ირღვევა,

ამას ამტკიცებს კიდევ ერთი საოცარი ფაქტი, რომ ყველაზედ უფრო განათლებულ ხალხებშიაც, მაგალითად ინგლისში და ჩრდილოეთის ამერიკაში, მრავალი ძალიან მდიდარია და განცხრომითა და ფუფუნებით ცხოვრებს; მაგრამ ამათ გვერდით ჰსდგას მრავალი შემაძრწუნებელ სიღარიბეში ჩავარდნილი კაცი, რომელნიც იხოცებიან უცების ანუ ნელნელი შიმშილით, ან სხვა რამე გაჭირებით. განსხვავება მდიდრებისა და ღარიბების ყოფაცხოვრებას შუა ისე დიდია, რომ შეუძლებელია იმათი შრომის განსხვავებასთან შედარება, —ისინი არ ეფარდებიან ერთი ერთმანეთსა. ვჰსთქვათ, რომ ყველაზედ უმაღლესი შრომა, რომელიც კი შეუძლიან კაცსა, ასჯერ უძვირფასესია ყველაზედ უმდაბლეს შრომაზედ, მაშინ, როდესაც მდიდრის საცხოვრებელი ღარიბის საცხოვრებელზედ ათასჯერ უდიდესია. მაშ ამ ნაირი განსხვავება იმათ მდგომარეობას შუა არ არის მარტო შრომის განსხვავების შედეგი, რადგანაც შეუძლებელია, რომ იმათი მშრომელი ძალები აგრე დაშორებული იყვნენ ერთიერთმანეთზედ. ამისათვის უნდა ვიფიქროთ, რომ შრომას გარდა არიან სხვა მიზეზებიც, რომელთაგამოც მდიდარი გარდამეტებით მდიდრდება და ღარიბი კი სულ უფრო და უფრო დიდ სიღარიბეში ვარდება,

თუმცა ის მუდამ შრომის ოფლსა ღვრის. რა უნდა იყოს ეს სხვა მიზეზები?

ამბობენ, რომ არისო ისეთი ბუნების კანონი, რომელიც მოითხოვს ზოგის გაღარიბებას, კიდევაც აღარიბებს იმათ და ამგვარად ეწევა სხვების გამდიდრებასო; ეს, რასაკვირველია, არ არის ის ზნეობითი კანონი, რომელიც გვირჩევს და შეგვაგონებს ზომიერებასა და გვიქებს სიღარიბეს; ეს არის ფიზიკური კანონი, რომელიც ძალდატანებით გვადგამს სიღარიბის უღელსა, ეს არის აუცილებლობის კანონიო. ეს კანონი აი რაში მდგომარეობსო: ყველამ ვიცით, რომ კაცები, თავის ბუნების მოთხოვნილებისა გამო, ნაყოფიერდებიან და მრავლდებიან, რომ იმათი რიცხვი თანდათან მატულობს; ვიცით აგრეთვე, რომ ყოველივე კაცს ეჭირება საზრდო; რომ საზრდო ქვეყანაზედ მზად არ არის, რომ იმის საშოვრად ანუ საწარმოებლად საჭიროა შრომა. მაშასადამე, რამდენადაც კაცების ნაყოფიერება გაამრავლებს იმათ რიცხვსა, იმდენად უნდა გავამრავლოთ იმათთვის საჭირო საზრდოც. მაგრამ ბუნება ამ მხრით ცუდად მოიქცაო: იმის კანონისამებრ, კაცები თუმცა იხოცებიან ბუნებითი სიკვდილით, მაგრამ მაინც ისე ჩქარა მრავლდებიან, რომ შესაფერად საზრდოს გამრავლება მოუხერხებელია. კაცების გამრავლებას ბუნებამ მისცა

ერთი თვისება, გვარიანად ძლიერი, და საზრდოს გამრავლებას მეორე თვისება, უფრო სუსტი, ასე რომ ამ ორი თვისების შემდეგი, ე. ი. კაცების რიცხვი და საზრდოს რაოდენობა, არასოდეს არ იქნებიან ერთმანეთის თანასწორი. ვსთქვათ, რომ რომელიმე დროს განმავალობაში, კაცების რიცხვი შეიქნა ოთხჯერ მეტი; საზრდოს კი, ამავე დროს განმავალობაში, შეუძლიან განმრავლდეს მხოლოდ ორჯერ. რაც უნდა იშრომონ, რაც უნდა ღონე და საშუალება მოიხმარონ, კაცებს არ შეუძლიანთ იმდენჯერ გაამრავლონ საზრდო, რამდენჯერაც თვითონ გამრავლდნენ, ამიტომ რომ, თვითონ ბუნებისამებრვე, საზრდოს განმრავლება უფრო ძნელია, ვინემ კაცებისა. ამას შემდეგ ცხადი უნდა იყოს, რომ კაცების რიცხვი ყოველთვის უმეტესია და საზრდოს რაოდენობა უმცირესი. კიდევ უფრო ცხადად უნდა სჩანდნენ ის შედეგები, რომელნიც უთუოდ მოსდებოდენ, თუ რომ ეს მდგომარეობა უცვალებელად დარჩენილიყო და თანდათან გაძლიერებულიყო: მაშინ იმდენზედ მიახწევდა, რომ კაცებს, საზრდოს უქონელობისა გამო, ერთი-ერთმანეთი უნდა შეეჭამათო. როგორ უნდა მოვიქცეთ ამ სამწუხარო შედეგების გასანადგურებლად?

უნდა შევიზომიეროთო ჩვენი მიდრეკილება გამ-

რავლებისადმი, უფრო გვიან-გვიან უნდა დავაკმაყოფილოთო ჩვენი სქესებრივი მოთხოვნილება, რომელიც ამრავლებს კაცთა-ნათესავსა; და ამიტომაცა ამგვარ რჩევას აძლევდნენ კაცებს, ეუბნებოდნენ, რომ ბუნებას არ უნდა დაემორჩილოთო, უნდა შეაჩეროთო თქვენი გულის-თქმა; თითქმის განაჩენებიც ჰსცდილობდნენ ქორწინების შემცირებასა. მაგრამ ამგვარ რჩევას და მეცადინეობას, თუ სულ უქმად არ ჩაუვლია, დიდი სარგებლობაც არ მოუტანია; ბუნება თავისას არ იშლის, თავის ბუნების მოთხოვნილებას კაცები იკმაყოფილებენ და მრავლდებიან ძველებურად. კაცების რიცხვი არ შეეფერება საზრდოს რაოდენობასა; მაგრამ ჩვენ გვესმარებიან და ამ უბედურებას გვარიდებენო ზოგიერთი სიკვდილის მომტანი მოვლინებაები, მაგ. ჭირი, სიღარიბე და შიმშილობა; ესენი ერთად დადიან ქვეყანაზედ და იკლებენო ყველას, ვინც ნამეტანია ქვეყნისათვისა, ვისაც არ შეხვედრია სარჩოებელი ულუფა; ამგვარად სიღარიბე, შიმშილობა და სხ. სპობენ კაცების მსწრაფლად გამრავლების მავნებელ შედეგებს და სცდილობენ, რომ შეათანასწორონ კაცების რიცხვი და საზრდოს რაოდენობა. რასაკვირველია, ბუნებითი სიკვდილიც ბევრ კაცს იტაცებს, რადგანც სხეულს მუდამ სიცოცხლე არ შეუძლიან, მაგრამ ეს ზემონათქვამ შეთანასწორე-

ბას ვერ მოასწრებს, ამიტომ რომ ყოველთვის უფ-რო ბევრი იბადება, ვინემ ჰკვდება. მაგრამ ზემოხსე-ნებული კაცების რიცხვი და იმათი საზრდოს რაოდე-ნობა ერთმანეთს შეეფარდებიან, ან არა და იმდენზედ მაინც დაუახლოვდებიან ერთმანეთს, რომ იმათ შო-რის დიდი და საშიშარი განსხვავება არ იყოს. აი, რა გვარიაო ბუნების კანონი!

აი, ამ კანონის გავლენის ქვეშ დაეწყოვო ყოვე-ლივე კაცობრივი მიმართობა. კაცები ბევრი არიან, საზრდო კი ცოტაა, ან არ არის ყველას სამყოფი;

. . . .

ამისათვის კაცობრიობის ცხოვრებაში არის იმგვარივე, მაგრამ უფრო დიდი ამბავი, როგორსაც ჩვენ ვხედავთ ყოველგან, სადაც მომთხოვნელები ბევრი არიან და რა-საც მოითხოვენ ის ცოტაა, როგორც აგრე ხში-რად მოხდება ხოლმე თეატრის ბილეთებისათვის: ხალხი მიატყდა და მუშტებისა და იდაყვების შემწე-ობით ყველა წინ წასვლას ჰსცდილობს, რომ რო-გორმე ხელი ჰსტაცოს საშოვარსა და ხელცარიელი არ დარჩეს. ერთი სიტყვით, კაცობრიობის ცხოვრებაში გამართულია იმგვარივე ბრძოლა არსებობისათვის, როგორიც ცხოველებისა და მცენარეების ცხოვრებაში. ამგვარად საზრდოს ჩვენ ვშოულობთ ომობით; სა-ზრდოსათვის ჩვენ ერთი ერთმანეთს ვექიშპებით, ერ-

თი მეორეს ვეცილებით; თითოეული ჩვენგანი იმას ჰსცდილობს, რომ სხვებზედ უწინ იშოვნოს ულუფა, რომ ის აბუჩად არ შერაცხონ; ყველა შრომობს, მაგრამ მარტო შრომა არ კმარა, საჭიროა რომ ულუფა საზრდოს გამოლევამდი იშოვნო, თორემ, როცა გამოილევა, მაშინ იმას ვერასფრის ღონისძიებით ვერ იშოვი, როგორათაც ფულიანი კაცი ვერ იშოვის საყიდლად თეატრის ბილეთსა, თუ ყველა ბილეთი გაყიდულია. აი, რა ძვირად ჰყიდის ბუნება აგრე უსაჭიროესს საგანს—საზრდოს! ამის მისაღებად საჭიროა ჯერ შრომა და მერმე შეცილება და ბრძოლა, საჭიროა განსაკუთრებით მფარველობა ბუნებისა და გარემოების მხრით, რომ გარდამატებულად მშრომელიც შიმშილით არ მოკვდეს...

მართლა, თუ ჩვენ კარგად დავაკვირდებით კაცების, ცხოველებისა და მცენარეების ცხოვრებაში ნივთიერებითს მიმართობას, ე. ი. იმ საქმეებს, რომელნიც შეეხებიან საზრდოსა, ჩვენ შევნიშნავთ, ვითომც ამ საქმეებს მართლა ცილობისა და ბრძოლის სახსიათი ჰქონდეთ. ჩვენ ვხედავთ, რომ ყოველგვარ ამნაირ საქმეებში გაბმულია ორი მხარე, რომელთაც ინტერესი ანუ სარგებლობა ერთი მეორეს ეწინააღმდეგება. ერთ მხარეს შეუძლიან იქონიოს უფრო ბევრი საზრდო და იცხოვროს უფრო კარგად მხო-

ლოდ მაშინ, როცა მეორე მხარეს უფრო ნაკლები საზრდო ექნება და უფრო ცუდად იცხოვრებს. ერთის საცხოვრებელი მრავლდება და უკეთესდება მაშინ, როცა მეორესი ჰკლებულობს და ცუდდება. ამისგამო, ამ ორ მხარეს შუა არის აუცილებელი ქიშპობა, თითოეული ამათგანი ჰსცდილობს, რომ მეორეს გადასძლიოს და მოერიოს. მართლა, გავიხსენოთ ზევით მოყვანილი მაგალითი — ვაჭრისა და მხვნელ-მთესველის მიმართობა. მხვნელ-მთესველი ჰსცდილობს, რომ თავისი ნამუშევარი ძალიან ძვირად მიჰყიდოს ვაჭარსა, და ვაჭარი ყოველ ღონეს ხმარობს, რომ რაც შეიძლება იაფად გამოართვას; ისინი ეცილებიან ერთმანერთსა და რომელიც გაიმარჯვებს, უფრო კარგად იცხოვრებს. თუ მხვნელ-მთესველმა პურში დიდი ფასი აიღო, უფრო ბევრი საზრდო ექნება, იმისი საცხოვრებელი მოიმატებს, მაგიერად ვაჭარს ზარალი მიეცემა: იმისი საცხოვრებელი დაიკლებს იმდენს, რამდენიც მეტი მხვნელ-მთესველის ხელს გადაჰყვა. როცა ვაჭარი თავის საქონელს ჰყიდის, ისიც იმას ჰფიქრობს, რასაც მხვნელ-მთესველი პურის გაყიდვის დროსა. ერთი სიტყვით, ვინ არ იცის, რომ გამსყიდველი და მსყიდველი არიან ორი მტერი, რომელნიც ჰსცდილობენ, რომ ერთმანეთს ერთი ლუკმა პური, ან ერთი ფარა წაართვან და რომ ამ გვარად

ცარცვით ერთის საცხოვრებელი მატულობს და მეორესი კი ჰკლებულობს. ვინც ერთგვარი საქონლით ვაჭრობს, ისინი ერთმანეთის მტერი არიან, რასაკვირველია, მარტო საზრდოს პოვნაში, სხვა საქმეში კი ისინი, შეიძლება, ძალიან მეგობრებიც იყვნენ, თითოეული იმათგანი ჰსცდილობს, რომ იმას უფრო ბევრი მუშტარი ჰყავდეს, რომ იმისგან უფრო ბევრს ჰყიდულობდენ, ვინემ იმის ამხანაგისაგან. ამ მხრით ის არ დაზოგავს, რომ თავის ამხანაგს აზიანოს. ალაც მუდამ ექიშპება თავის მუშებს, რაც შეიძლება ისე ცოტა ქირას აძლევს იმათ, რომ თვითონ უფრო ბევრი დარჩეს. ამნაირი ბრძოლაა ყოველ-გვარ ნივთიერებითს მიმართობაში: მსესხებელი ებრძვის თავის მევალესა, რომ რაც შეიძლება, მეტი დასტყუოს, სახლის პატრონი ებრძვის მდგურებსა ამ აზრითვე, სასტუმროს უფროსი — მიმსვლელებსა, მედროშკე დამქირავებელს, ჟურნალი ხელის-მომწერლებს... დიახ, უგანასკნელიც მართალია. ზნეობითი მხრით ჟურნალი და ხელის-მომწერლები მეგობრები არიან, მაგრამ ნივთიერებითი მხრით კი ხელის-მომწერლები ძალიან მოხარული იქნებოდენ, რომ ჟურნალში ერთი მანეთით ნაკლები მიეცათ; აგრეთვე ჟურნალის გამომცემელსაც ძალიან იამებოდა, რომ ხელის-მომწერლებისათვის ერთი მანეთი მეტი გამოერთმია! მაშასადამე ჟურნალი

და ხელის-მომწერლები, ორივე მხარე, ერთნაირად ჰსცდილობენ; რომ ერმანერთს ლუკმა პური წაართვან. ამ გვარი საყოველთაო ბრძოლა, რასაკვირველია, კარგი არ უნდა იყოს, მაგრამ რა ვყოთ? როცა ეს ბუნების კანონის შედეგია, იმ კანონისა, რომელიც აუთანასწორებს კაცების რიცხვსა და საზრდოს რაოდენობას? ყოველივე ჩამყოფი ულუფისკენ, ყოველივე სუფრის იარაღისკენ დიდს ქვეყნიერ მეჯლისში თვალი აქვს რამდენსამე კაცსა, და რა გასაკვირველია, რომ იმათ შორის ასტყდეს ბრძოლა, რადგანაც არც ერთს იმათგანს არ ჰსურს აბუჩება და მეჯლიშიდამ გამობრძანება? ჩვენდა სანუგეშოდ, შეიძლება ვჰსთქვათ, რომ მთელ ცოცხალ ბუნებაში გამართულია ამგვარივე ბრძოლა არსებობისათვის და რომ ყოველივე ცხოველი არსება ერთი ერთმანეთს ეჯიბრება.

V

თუ ჩვენ იმას შემდეგ, რაც ზევითა ვჰსთქვით ბუნებას ვემდურით, უნდა ვემდუროდეთ ზემოხსენებული უსწორ-მასწორობისათვის კაცების და საზრდოს რაოდენობას შორის. ეს კანონი გვიჩვენებს, რომ ბუნებას, თუ გონიერებას, ანუ წინდახედულობა არა კლებია, ძალიან ცუდი გული ჰქონია. მართლა, იმას

მოუცია ჩვენთვის განმრავლების მოთხოვნილება; ეს კიდევ არაფერი, იმას ყოველივე ღონე უხმარია, რომ ამ მოთხოვნილებას მუდამ ვაკმაყოფილებდეთ, და, რაც შეიძლება, უფრო ბევრ ნაყოფს ვიწარმოებდეთ, ანუ ვბადებდეთ; მოთხოვნილების დაკმაყოფილება განგებ გაუხვევია იმას სანდომიანობით მომხიბლველ მაცთურებაში და თითოეული დაკმაყოფილება გაუხდია ჩვენთვის უტკბილეს სიამოვნებად. ამას იქით რა გასაკვირველი უნდა იყოს, თუ კაცები აგრე ჩქარა მრავლდებიან; მაგრამ ბუნება ყველას საკმაო საზრდოს არ აძლევსო და ამბობს, რომ ზოგიერთი კაცები ნამეტნავი იყვნენო. მაგრამ ამათ შეუძლიანთ ბუნებას უპასუხონ, თუ ჩვენ ნამეტნავი ვიყავით, რად გვბადებდი, რატომ თავიდანვე არ ჰხცდილობდი, რომ ჩვენ არ შექმნილვიყავით?... ბუნება მართლა ღირსია ამ გვარი სამდურავებისა, მაგრამ რას გვეუბნება ის თავის გასამართლებლად?

ბუნება გვიპასუხებს ამაზედ, რომ ზემოხსენებული კანონი ჩემთვის ტყუილ-უბრალოთ შეგიწამებიათო, რომ ყველა უბედურება, რომელსაც კაცები ამ კანონის შემდეგად რაცხვენ, თვითონ კაცების ბრალიაო.

. . . .

ბუნების მოსარჩლეები ამბობენ, რომ კაცებს ერთობა და სიყვარული არა აქვთო; კაცები ვერ მიხვედ-

რილან, რომ საზოგადო და ნამდვილი კერძოობითი სარგებლობა ერთი და იგივეა და ამისგამო თითოეული ამათგანი განსაკუთრებით თავის თავზედ ზრუნავს და ივიწყებს სხვებსა და ნამეტურ საზოგადოებას. კაცს ცხოვრება უნდა, ამისთვის ყველაზედ უფრო ის თავის თავზედ ზრუნავს და ეს კიდევ დიდი არაფერია. მაგრამ, თუ კაცებში სიყვარული და ერთობა არ არის, მაშინ ყოველი კაცი იმას ჰსცდილობს, რომ იშოვნოს არათუ მხოლოდ საჭირო, არამედ, რაც შეიძლება ნამეტნავი, თუნდ რომ ამით სხვას კიდევაც უმცირდებოდეს მიუცილებელად საჭირო საცხოვრებელი. და ეს კაცის მისწრაფება ადვილი და ბუნებითია მაშინაც, როცა იმას სამზღვარი არა აქვს; კაცის სურვილი უსაზღვროა, იმისი მოთხოვნილების მატებასა და სხვა-და-სხვა ფერებას ბოლო არა აქვს, თუ რომ ამ მოთხოვნილების დაკმაყოფილება იმას ადვილად შეუძლიან. ამ შემთხვევაში იმას მოაგონდება სხვა-და სხვა უცნაური, კაცისთვის ნამეტანი, თითქმის საოცარი მოთხოვნილება, ერთი სიტყვით, ახირებული რამე, და კაცი იკმაყოფილებს ამა მოთხოვნილებას და ხარჯავს ამაზედ დიდძალ ნაწილს...—

ზოგიერთები არ გაერთვიან საზრდოს მოსაპოვებელ შრომაში, არც იმისთანა საქმეში, რომელიც ამ შრომას როგორმე ეწეოდეს, ერთი სიტყვით, სრუ-

ლიად უქმად ჰზიან. მხვნელ-მთესველები, პირუტყვთ მომშენებლები, მებოსტნეებიმზადებენ საზრდოს, სურსათს მჭედლები და ყოველგვარი ხელოსნები თავისი შრომით ეწევიან იმათ შრომასა, რადგანაც იმათთვის საჭირო ნივთებს აკეთებენ; მეხანიკოსები, ხიმიკოსები და ყოველგვარი ბუნების გამომძიებლები, თავისი სწავლით, გამოჩენით და გამოგონებით, ესმარებიან ყოველგვარ შრომასა; მეცნიერები, გერალდიკოსებიდან დაწყებული ფილოსოფოსამდის, პოეტები და ხელოვანები გვიხსნიან გონებასა და ყველაფერში მოხერხებულ კაცებად გვხდიან, მამასადამე საცხოვრებელი ღონისძიების მოპოებაშიაც. მართლ-მსაჯულობა და გამგებლობა იცვენ და ეწევიან ყოველგვარ ძრომასა. ყველა ეს შრომა პირდაპირ, ან საშუალებით მიქცეულია საზრდოს მოპოებაზედ, მომზადებაზედ და გადატან-გადმოტანაზედ. მაგრამ არიან იმისთანა კაცები, რომელნიც არავითარ შრომას არ ჰკადრულობენ, არ გუშველიან საზრდოს რაოდენობისა, ან სხვა საცხოვრებელი ღონისძიების განმრავლებაში, რადგანაც მზათ დახვედრიათ საზრდო, რომელსაც ესენი უზოგველათ ფლანგავენ...—

კაცების რიცხვის გამრავლება სულაც არ შეამცირებს საზრდოს რაოდენობასა, თუ კი ყველა შრომობს; კიდეც რომ შეამციროს, ჩვენ ვერც კი ვიგრძნობთ ამ შემცირებას...—

მაგრამ შრომაც ბევრნაირია; არის გამოსადეგი, ანუ სასარგებლო შრომა, რომელიც გვიშველის საზრდოს განმრავლებაში და საზოგადოდ ჩვენი მდგომარეობის გაუმჯობესობაში; არის გამოუსადეგარი, ანუ უსარგებლო შრომაც, რომელიც არაფერში არ გვეწევა, — ამგვარია მაგალითად შრომა განსაცხრომი ნივთების წარმოებაზედ მიქცეული. ამბობენ, რომ განცხრომა არისო შეთანასწორებითი, განუსაზღვრელი რამე; რაც ერთისათვის განცხრომაა, მეორესთვის მიუცილებელი საჭიროება არისო; ჩვენ არ შეგვიძლიანო გვეთქვათ თუ რამდენზედ ადის ჩვენი საჭიროება, ან საიდამ იწყება განცხრომა. თუმცა, რასაკვირველია, ჩვენ არ შეგვიძლიან ამ საქმის მათემატიკასავით შეუცდომელად გარდაჭრა, მაგრამ ის კი ყველასთვის ძალიან ადვილი მისახვედრია, თუ რა უფრო საჭიროა ჩვენთვის და რა უფრო არა, ან თუ რა არის ჩვენთვის გადამატებული, ან რა არ არის საჭირო. განსაცხრომი და გარდამატებული ნივთების მოპოებაში გართული შრომა — გამოუდეგარი შრომაა; მაგრამ იმ ნაირი შრომა ჩვენ ვერ გვავნებს, თუ რომ საზოგადოებას აქვს საკმაო საზრდო და სხვა საცხოვრებელი, როგორც თავისთვის, ისე ამ გამოუდეგარი მშრომელისთვის .. —

წარმოვიდგინოთ კიდევ ათი კაცისაგან შედგენილი

საზოგადოება; ვჰსთქვათ, რომ ორი ამათგანი არ შრომობს, დანარჩენი რვა ამზადებს რვა ულუფას; ამ შემთხვევაში თითოეული მშრომელის ულუფას აკლდება მეხუთედი და ეს კიდევ დიდი უბედურება არ არის. მაგრამ, თუ ამ ორმა კაცმა უქმობასთან განცხრომაც მოინდომა, თუ ამათ მოითხოვეს განსაცხრომელი ნივთები და ამ ნივთების წარმოებამ სასარგებლო შრომას სამი კაცი ჩამოაცალა, მაშინ საზრდოს მოპოებაში გართული იქნება მხოლოდ ხუთი კაცი, ესენი შეიმუშავებენ მხოლოდ ხუთ ულუფა საზრდოსა და თითოს ხვდება ნახევარი ულუფა, — და ეს, რასაკვირველია, საკმაო არ იქნება...—

თუ ამგვარად მოაზრე კაცების კილოს დავადგებით და ისე განვიხილავთ ყოველივე კაცობრივს ნივთიერებით მიმართობას, ჩვენ შეგვიძლიან ვიპოვოთ იმათი აზრის საბუთი, როგორათაც ვიპოვეთ იმ აზრის დამტკიცება, რომ სიღარიბე ბუნებითი კანონის ბრალიაო. ყოველი კაცი ჰსცდილობს თავის ნივთიერებითი მდგომარეობის გაუმჯობესობასსა; ყველას უნდა იმდენზედ მიაწიოს, რომ შრომაზედ ხელის აღება შეეძლოს, ან, ასე ვსთქვათ, გამდიდრდეს და გასუქდეს; თუ კი როგორმე მოხერხდება, კაცები მართლადაც მდიდრდებიან, ე. ი. შოულობენ იმდენ საცხოვრებელს, რომ შრომა სრულიადაც აღარ ეჭირე-

ბათ, ან, თუ ეძვირებათ, ძალიან ცოტათ. თუ ვაჭრის საქმეები კარგათ მიდის, იმას ადვილათ შეუძლიან იმდენი საცხოვრებელი შეიძინოს, რომ თავის მაგიერი შრომა სხვას მიანდოს და თვითონ განისვენოს. რაც უნდა იყოს, იმისი ადებ-მიცემობა მაინც სასარგებლოა მთელ საზოგადოებისთვის, რადგანაც ესლანდელს, ან იმის მსგავსად დაწყობილს საზოგადოებაში ვაჭრების შეუწევნელად ძალიან შევიწროვდებოდა ჩვენი ცხოვრება. მაგრამ ზოგი კი უსარგებლო საქმეებითაც მდიდრდება: ვინმე გამოქნილი კაცი მოიგონებს ისეთ რამე ოინს, რომელიც მარტო იმას ასარგებლებს და საზოგადოებას კი არაფერს არ უშველის. ამ გვარად ეს სპეკულატორი იძენს აუარებელ საცხოვრებელსა და იმითი ამცირებს შრომელებისათვის საჭირო საზრდოს. მეორე მიზეზი მხვნელ-მთესველობის შემამცირებელი არის გავრცელება სხვა საჭირო შრომისა და მეტადრე გარდამატებულისა. ყოველგან ქალაქებისა და იმათი მცხოვრებლების გამრავლება ამცირებს სოფელსა და სოფლების რიცხვს; ზოგი მხვნელ-მთესველი ჰსტოვებს სოფელსა და თავის საქმეს და ქალაქში სახლდება; იქ ის დაადგება სხვა შრომას ან რომელსამე ქალაქურ მრეწველობას. ამნაირი გარდასახლება ვნებას ვერ მოიტანს, თუ რომ იმათი არ ირღვევა მხვნელ-მთესველობისა და

სხვა შრომის ჯეროვანი ფვარდი, ანუ შედარებითი ზომა. წინააღმდეგ შემთხვევაში ის შეამცირებს საჭიროს საზრდოს რაოდენობასა და, მაშასადამე, გაავრცელებს სიღარიბეს.

ამგვარად, ჩვენ გავიცანით ორი შეხედულობა. ერთი ამათგანი საზრდოს ნაკლებობასა და იმისგან წარმომდგარ სიღარიბეს აბრალებს ბუნების კანონს და მეორე — სასარგებლო შრომელობის შემცირების და უსარგებლო მშრომელების გარდამეტებით გამრავლებასა. ამ ორ შეხედულობას შორის გამართულია სასტიკი ბრძოლა მეცნიერებაში და თითოეული მხარე თავის თავს გამარჯვებულად რაცხს. მაგრამ თუ რომელი მხარე უფრო მართალია ჩვენის აზრით ეს შემდგომისათვის იყოს; ეხლა კი ჩვენ მხოლოდ ის გვინდოდა, რომ გვეჩვენებინა, თუ რა მნიშვნელობა აქვს საზრდოსა ყოველსავე კაცობრივს მიმართობაში.

რომ ყველა ზემო აღწერილი სჯა საზრდოზედ ერთგვერძოვანად არავის ეჩვენოს, ყურადღება უნდა მივაქციოთ კაცის მეორე მხარეს. კაცის სხეულში ორგანული, სიცოცხლის მოვლენებს გარდა, მოხდებიან ფსიხიური ანუ გონებითი სიცოცხლის მოვლენებიც; ნივთიერებით შიმშილსა და წყურვილს

გარდა კაცი გრძნობს გონებით შიმშილსა და წყურვილსა, რომელთაც დაუკმაყოფილება ამგვარადვე შემაწუხებელია, როგორადაც სხეულის შიმშილი და წყურვილი. რასაკვირველია, ვინც საცხოვრებლით გარდამატებულად მდიდარია, ისიც შეიძლება იყოს გონებით გლახაკი ანუ ზნეობით მახინჯი; მაგრამ გონება-გახსნილ კაცს გონებითი საზრდოს მოკლება, გონებითი ტანჯვა ჩააშხამებს ნივთიერებით საზრდოსაც; ასე რომ სრული კეთილმდგომარეობა კაცისა შესაძლებელია მხოლოდ მაშინ, როდესაც ყოველივე იმისი ზომიერი ნივთიერებითი და ზნეობითი ანუ გონებითი მოთხოვნილება დაკმაყოფილებულია. კაცი, რაც უნდა გონება-გაუხსნელი იყოს, ფსიხიურად ცოცხლობს, იმას აქვს მრავალ ნაირი ზნეობითი მოთხოვნილებას; ის ცნობის-მოყვარეა, ჩვეულებრივ საქმეებში გართული, ის გამოიკითხავს სხვა-და-სხვა საქმეებს, ყურს უგდებს ამბვებსა, ესაუბრება ვისმე იმ აზრით, რომ ან თვითონ შეიტყოს, რაც მისთვის საინტერესოა, საცნობლად სასურველია, ან სხვას რამე შეატყობინოს; იმას აქვს თავისებური შეხედულობა ბუნებაზედ, ის თავისებურად ჴსნის იმის მოვლენებსა; ყოველივე საოცარი, ანუ უცხო, უნახველი აღვიძებს იმის გონებას, ჰბედავს იმის აზრში სხვა-და-სხვა კითხვასა, ის დადის საყდარში, ის არის ღარიბების გულ-შემატკივარი და შემწე; ის ყურს უგ-

დებს ზღაპრებსა და მუზიკას, იმღერის და გა-
ლობს; — ყველა ეს გონებითი ანუ ზნეობითი მო-
თხოვნილებაა და ამათი დაკმაყოფილება მოუცილებლად
საჭიროა იმისთვის. მაგრამ ზნეობითი მხარის ჯე-
როვნად გახსნას და იმისი მოთხოვნილებების ჯერო-
ვნად დაკმაყოფილებას გვიშლის სხვა-და-სხვა მიზე-
ზი, რომელთაგან უპირველესია საზრდოსა და სხვა
ნივთიერი საცხოვრებელის ნაკლებობა. ვინც გონება-
გახსნილია, ვისაც გახსნილი აქვს ზნეობითი მხარე,
და ამასთან ვინც საკმაო საცხოვრებელის პატრონია,
ის უფრო გრძნობს ამ მოთხოვნილებებსა და უფრო
ადვილადაც იკმაყოფილებს. შეუძლებელია ზნეობითი
საზრდოს ნაკლებობა; ჭკუა და იმისი ბუნება არის
ზნეობითი საზრდოს ნაშრომი და მრთელი დაულე-
ველი წყარო. ვინ იცის, რამდენი მილლიონი და რა-
მდენი საუკუნის განმავლობაში ხარჯავენ ამ საზრდო-
სა, მაგრამ ის არათუ არ ილევა, ან არ კლებულობს,
ის კიდეც მატულობს. ამისათვის ჩვენ უნდა ვზრუ-
ნავდეთ იმის განაწილებასა; ეს ზნეობითი საზრდოს
ანუ მეცნიერებისა და ხელოვნების განაწილება, გავრ-
ცელება საჭიროა მარტო იმიტომ კი არა, რომ ის
აკმაყოფილებს ჩვენს გონებით ანუ ზნეობითსა მხა-
რეს, არამედ იმიტომაც, რომ ის გვაძლევს ნივთიე-
რებითი საზრდოს გამრავლებისა და იმისი გონივრუ-
ლად და სამართლიანად განაწილების საშუალებას.